

Uluslararası ve Disiplinlerarası Ruh Sempozyumu

International and Inter-Disciplinary
Symposium on Soul

SEMPOZYUM PROGRAMI

&

ÖZET KİTABI

Programme & Book of Abstracts

22-23 Ekim 2020, Çanakkale

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI VE DİSİPLİNLER ARASI
RUH SEMPOZYUMU

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI
Prof. Dr. Sedat MURAT
ÇOMÜ Rektörü

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU BAŞKANI
Prof. Dr. Şevket YAVUZ
Felsefe ve Din Bilimleri Bölüm Başkanı

22-23 EKİM 2020

ÇANAKKALE

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Şevket Yavuz (ÇOMÜ- İlahiyât Fakültesi)

Doç. Dr. Kenan Sevinç (ÇOMÜ- İlahiyât Fakültesi)

Doç. Dr. Ümit Eker (ÇOMÜ- İlahiyât Fakültesi)

Dr. Öğt. Üye. Abdullah Özkan (ÇOMÜ- İlahiyât Fakültesi)

Dr. Öğt. Üye. Fatih Oğuzay (ÇOMÜ- İlahiyât Fakültesi)

Dr. Öğt. Üye. Hülya Çetin (ÇOMÜ- İlahiyât Fakültesi)

Dr. Öğt. Üye. Mehmet Yılmaz (ÇOMÜ- İlahiyât Fakültesi)

Dr. Öğt. Üye. O. Murat Deniz (ÇOMÜ- İlahiyât Fakültesi)

Dr. Öğt. Üye. Selahattin Akti (ÇOMÜ- İlahiyât Fakültesi)

Dr. Öğt. Üye. Sema Özdemir (ÇOMÜ- İlahiyât Fakültesi)

BİLİM KURULU

Abdiraşıit Babataev (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Abdullah Akın (ÇOMÜ)
Abdullah Alperen (ÇOMÜ)
Abdullah Demir (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Abdullah Kartal (Harran Üniversitesi)
Abdullah Özkan (ÇOMÜ)
Abdurrahman Güzel (Başkent Üniversitesi, Ankara)
Abdülkadir Tanış (Hitit Üniversitesi)
Ahmet Bayındır (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Ahmed Adawy (ÇOMÜ)
Ali Abdülkadiroğlu (ÇOMÜ)
Ali Erbaş (Diyanet İşleri Başkanı)
Ali Köse (Marmara Üniversitesi)
Ali Sönmez (ÇOMÜ)
Ali Yıldırım (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Abdüllatif Tüzer (Muş Alparslan Üniversitesi)
Ahmet Esenkaya (ÇOMÜ)
Ahmed Kyeyune (Islamic University, Uganda)
Arif Olgun Közleme (ÇOMÜ)
Aydın Işık (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Aydın Topaloğlu (İstanbul Üniversitesi)
Ayşe Sıdika Oktay (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Bayram Dalkılıç (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Bilal Taşkın (ÇOMÜ)
Burhanettin Tatar (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Cafer Sadık Yaran (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Celal Türer (Ankara Üniversitesi)
Cenan Kuvancı (Erciyes Üniversitesi)
Cengiz Şişman (University of Houston-CL, USA)
Cosmin Tudor Ciocan (Ovidius University of Constanta, Romania)
Engin Erdem (Ankara Üniversitesi)
Erdal Baykan (Mersin Üniversitesi)
Ergin Ögcem (Dumlupınar Üniversitesi)
Erol Çetin (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Eyüp Aktürk (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Eyüp Şahin (Ankara Üniversitesi)
Fatih Oğuzay (ÇOMÜ)
Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Fatih Topaloğlu (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Farrukhjon Kamalov (Tajic State University of Commerce, Tajikistan)
Ferhat Akdemir (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Ferhat Yöney (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Feriha Özmen (ÇOMÜ)
Ferit Uslu (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Habib Şener (Kafkas Üniversitesi)

Hakan Hemşinli (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Hakkı Karaşahin (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Hamit Arbaş (ÇOMÜ)
Hanifi Özcan (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Hasan Aydın (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Hasan Atsız (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Hasan Özalp (Cumhuriyet Üniversitesi)
Hasan Peker (Adıyaman Üniversitesi)
Haydar Dölek (Fırat Üniversitesi)
Hayrettin Parlakyıldız (Cyprus Science University)
Hülya Çetin (ÇOMÜ)
Hüsamettin Yıldırım (Fırat Üniversitesi)
Hüsnü Aydeniz (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
İbrahim Özdemir (Üsküdar Üniversitesi)
İsmail Çetin (Uludağ Üniversitesi)
İsmail Şimşek (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Khairullah AlShammari (ÇOMÜ)
Kenan Sevinç (ÇOMÜ)
Latif Tokat (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Mansur Koçinkağ (ÇOMÜ)
Mahfuz Geylani (ÇOMÜ)
M. Fatih Kesler (ÇOMÜ)
M. Sait Reçber (Ankara Üniversitesi)
Mehmet Ata Az (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Mehmet Demirtaş (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Mehmet Türkeri (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Mehmet Ali Yargı (ÇOMÜ)
Mehmet Şükrü Özkan (Şırnak Üniversitesi)
Mehmet Yılmaz (ÇOMÜ)
Metin Yasa (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Mevlüt Albayrak (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Miguel Algranti (University of Buenos Aires, Argentina)
Mirza Tokpunar (ÇOMÜ)
Mohammad Alsheraifeen (Al Al-Bayt University, Jordan)
Muammer İskenderoğlu (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Muhammad Ala Uddin (University of Chittagong, Bangladesh)
Muhammed Bedirhan (ÇOMÜ)
Muhsin Akbaş (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Murat Beyaztaş (ÇOMÜ)
Mustafa Alıcı (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Mustafa Boran (ÇOMÜ)
Mustafa Çakmak (Giresun Üniversitesi)
Mustafa İlboğa (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Mustafa Öztürk (Marmara Üniversitesi)
Naim Şahin (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Nasili Vaka'uta (University of Auckland, New Zeland)
Nebi Mehdiyev (Trakya Üniversitesi)

Necmettin Tan (Fırat Üniversitesi)
Nimetullah Akın (ÇOMÜ)
Nur Ahmet Kurban (ÇOMÜ)
Nurettin Arslan (ÇOMÜ)
Nurten Kınter (ÇOMÜ)
Oğuzhan Tan (Ankara Üniversitesi)
Okan Bağcı (Gaziantep Üniversitesi)
Omar Irfan (Marquette University, WI, USA)
Omar Al-Junaidi (ÇOMÜ)
Osman Caner Taslaman (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Osman Demir (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Osman Murat Deniz (ÇOMÜ)
Ömer Faruk Erdem (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Ömer Teber (Akdeniz Üniversitesi)
Özcan Akdağ (Erciyes Üniversitesi)
Özcan Taşcı (ÇOMÜ)
Rafız Manafov (Muş Alparslan Üniversitesi)
Rahim Acar (Marmara Üniversitesi)
Ramazan Demir (ÇOMÜ)
Ramazan Ertürk (Erciyes Üniversitesi)
Recep Alpyağıl (İstanbul Üniversitesi)
Recep Kılıç (Ankara Üniversitesi)
Reyhan Körpe (ÇOMÜ)
Rüstem Aslan (ÇOMÜ)
Sait Kar (Ordu Üniversitesi)
Salem Khalaf (ÇOMÜ)
Selahattin Akti (ÇOMÜ)
Sema Özdemir (ÇOMÜ)
Semra Tüfenkci (Artvin Çoruh Üniversitesi)
Sevcan Öztürk (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Siddık Korkmaz (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Şevket Yavuz (ÇOMÜ)
Tevhit Ayengin (ÇOMÜ)
Tuncay Akgün (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Tuncay İmamoğlu (Atatürk Üniversitesi)
Ümit Eker (ÇOMÜ)
Üzeyir Durmuş (ÇOMÜ)
Volkan Ertit (Aksaray Üniversitesi)
Vahdettin Başcı (Atatürk Üniversitesi)
Vedat Tezcan (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Yaşar Türkben (Hitit Üniversitesi)
Yunus Akyürek (ÇOMÜ)
Zeki Özcan (Uludağ Üniversitesi)
Zeynep Gemuhluoğlu (Marmara Üniversitesi)
Zikri Yavuz (Ankara Üniversitesi)
Zubair Kottilil (Darul Huda Islamic University, India)

SEMPOZYUM SEKRETERYASI

Feyza Özcan

Hikmet Şavluk

Metin Çiftçi

Rananur Fırat

Yusuf İzzettin Aktaş

Web: ruhsempozyumu.comu.edu.tr

E-posta: ruhsempozyumu@comu.edu.tr

Tel: 0 286 218 05 37

Adres: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Çanakkale
Şehitleri Yerleşkesi Merkez / Çanakkale

SUNUŞ

Değerli Bilim İnsanları

Fakültemizin düzenlediği "İnsanın, İncanın ve Mekânın İnşâsı-II: Değerler Ve Kavramlar - Uluslararası ve Disiplinlerarası Ruh Sempozyumu" 22-23 Ekim 2020 tarihinde gerçekleştirilecektir.

İnsanlığın varoluşundan itibaren tartıştığı en önemli konuların başında şüphesiz ruh kavramı gelir. İnsanlığın "insan olarak varlığının devam iksiri / cevheri / unsuru olarak kabul edilen ruh kavramı gerek sosyal ve beşerî bilimlerde, gerekse bilişsel bilimler, fizyoloji, tıp vb. alanlarda asırlardır tartışılmaktadır. Çok sınırlı olmakla birlikte, farklı kültür ve inanç havzalarında varlığı kabul edilmemekte olan ruh kavramı, genel olarak insanlık tarihi boyunca varlığı ve fonksiyonları insanların geneli tarafından kabul görmüş, üzerinde eserler verilmiş ve verilmeye devam etmektedir.

Canlı varlığın zihnî kabiliyetlerini ve fonksiyonlarını kuşatan ruh kavramı; akletme, karakter, duygu, şuûr / bilinç, hafıza, algı, tefekkür, vicdan, vb. anlam tayflarını bir bütün olarak kucaklar. Farklı kültür havzası inanç ve felsefelerine göre, ruh olgusu ölümlü veya ölümsüz (ebedî) olarak kabul edilebilmektedir.

"Canlının maddî olmayan özü, esası" olarak tanımlanabilecek olan ruh (Arapça الرُّوح , rûh); "can, nefes, güç" gibi anlamlara gelmektedir. Kültürel havzalara kuşbakışı olarak göz atılacak olursa, ya bizzat ruh, ya da ruhun fonksiyonlarını içeren birbirlerine yakın kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir: Soul (İng.; séla, sawol) "merkez" anlamında; psyché (Yunanca ψυχή "nefes alma"; "esmek, üflemek" fiil kökünden "can, ruh, bilinç" manasında olup, sôma (σώμα; "beden")'nın zıddı olarak "ruh ve bilinç" anlamındadır. Nefes (İbranice נָפֶשׁ ; nefes), Nefs (Arapça النفس ; en-Nefs) kavramları da ruhun fonksiyonları bağlamında öne çıkan bazı terimlerdir.

Klasik Felsefenin paradigma kurucu filozoflarına göre, ruh; zihin ve mantık boyutlarına sahip olmalıdır ki; insan faaliyetlerindeki ilahî boyut tecrübe edilebilsin. Vahiy-eksensel dinî geleneklerde her canlının ruhu (anima: can/lı) olmakla beraber sadece insanın ruhu ölümsüzdür. Hint Kültür Havzası inançlarında ise--başta Brahmanizm ve Jainizm olmak üzere--yaşayan her varlık ruh sahibidir (jiva, Atmân) ve bedenler sadece bu ruhun fizikî temsilidir. Kozmosa ve kozmostaki varlıklara "ruh" bahşetme--Animizm--neredeyse dünyanın tüm coğrafyalarında geleneksel dinî tezahürlerden önce insanlığın genel bir tavrı olarak görünmektedir. Bu dinî tavır ve tutum nehirlerle, dağlara, taşlara, vs. eşyaya ruh izafe etme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, farklı yaklaşımlar olmakla beraber, çağdaş bilime göre "bedene can veren manevî nefes" olarak kabul edilebilecek bir olgu yoktur. Bu tavır çağdaş felsefelerin bazılarının metafiziğinde bireyin bilinç ve aklına tekabül etmek üzere "zihin" kavramının kullanılmasına yol açacaktır.

İslam terminolojisinde ise, ruh olgusu “tam olarak tanımlanamayan, bilinemeyen şey”dir. Nitekim;

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: ‘Ruh, Rabbimin emir / düzen / iradesindedir. Size ise pek az bilgi verilmiştir.’

[el-İsrâ’, 85]

Ruh hakkındaki varoluşsal bir soru aslında insanın özü ve özeti hakkında bir soruya karşılık gelir. Bu açıdan “can, nefes, güç” anlamlarına gelen ruh kelimesi, terim olarak “bedenin zıddı olan; insanın mânevî özünü oluşturan, onu insan yapan ve diğer varlıklardan ayırtıran cevher”dir. Kelime, Kur’ân’da ana hatlarıyla dört anlamda kullanılır: (a) Canlılarda hayat kaynağı olan güç; insanın manevî özü (el-İsrâ’, 85; el-Enbiyâ’, 91; et-Tahrîm, 12); (b) Vahiy (ve tabii iması Kur’ân) anlamında (en-Nahl, 2; el-Mü’min, 15; eş-Şûrâ, 52); (c) Vahiy meleği olan Cebrâil veya özel melek anlamında (el-Bakara, 87; Meryem, 17; eş-Şuarâ, 193; el-Meâric, 4; el-İsrâ’, 78 – 85 70; el-Kadr, 4); (d) Yaratma, yaratılış. Bu bağlam, Hz. İsa’nın “yaratılış” serüveninin de arka planını verir.

Genel görüşe göre, "varlığı canlı tutan ve bedeni yöneten cevher", --bazılarına göre—“latîf bir cisim” olan ruh, genel maddî özelliklerden irak gerçek bir varlıktır ve bireye hastır. Bireye hastır; çünkü irade hürriyeti ve buna bağlı sorumluluk ruha aittir.

Hayırlı, bereketli ve başarılı bir sempozyum olması dileklerimizi ifade eder, sempozyumumuza katacağınız boyut, ufuk, enerji ve “ruh” için şimdiden teşekkürlerimizi arz ederiz.

Prof. Dr. Şevket YAVUZ
Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

SEMPOZYUM PROGRAMI / SYMPOSIUM PROGRAM

Zoom ID ve şifreler daha sonra duyurulacaktır.

Zoom ID and Passwords will be announced later.

22 Ekim 2020 Perşembe 22 October 2020, Thursday	Açılış Oturumu Opening Session
10:00-11:30	- Prof. Dr. Sedat MURAT – ÇOMÜ Rektörü - Prof. Dr. Şevket YAVUZ – Sempozyum Başkanı - Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU Açılış Sunumu: “İnsanın Gerçek Kimliği: Ruh”

22 Ekim 2020 Perşembe 22 October 2020, Thursday	1. Oturum / Session 1	
	Salon 1	Salon 2
11:45-13:15	O. Başkanı: Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU Teknik Görevli: Feyza Özcan	O. Başkanı: Prof. Dr. Erkan YAR Teknik Görevli: Hikmet Şavluk
	Prof. Dr. Şevket YAVUZ "Kutsal Ruh'un Arkeolojisi: İnciller'den Pavlus'un Mektuplarına 'Kutsal / Ruh'un İnşası" Dr. Hülya ÇETİN "Şintoizm ve Ata Ruhları" Dr. Halil TEMİZTÜRK "Beden-Ruh Bütünselliği İlkesi ve Yeni Bir Dinî Hareket: Holistic Health Movement" Dr. Melek Kaba "Türkiye ve Japonya'da Mezarlık Kültürü ve Ruh"	Doç. Dr. Osman KABAKÇILI "Kuşeyri'nin Letaifu'l-İşarat İsimli Tefsiri Bağlamında Ruh Kavramının Analizi" Dr. Mehmet YAŞAR "İşârî Tefsirlerde Ruh: İsmâil Hakkı Bursevî Tefsiri Örneği" Abdullah İNAN "Ruh Kavramına Yaklaşımlar - İsra Suresi 85. ayet Bağlamında" Hamit DEMİR "İşârî Tefsirlerde Ruha Dair Yorumlar"

22 Ekim 2020 Perşembe 22 October 2020, Thursday	2. Oturum/ Session 2	
	Salon 1	Salon 2
14:00-15:30	O. Başkanı: Prof. Dr. Süleyman DERİN Teknik Görevli: Metin Çiftçi	O. Başkanı: Dr. Mehmet Yılmaz Teknik Görevli: Rananur Fırat
	Prof. Dr. Erkan YAR “Beşerin Yaratılışının Kur’an’daki Anlatımları ve Ruh Üflenmesi”	Dr. Abdülkerim el-UBEYDİ الرُّوحُ وَالنَّفْسُ فِي اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ / دراسة دلالية
	Dr. Saadettin MERDİN “İnsanın Ruhu Olup Olmadığına Dair Bir İnceleme”	Dr. Abdelkerim BELLIL & Lamia Ben Ouicha ماهية الروح في النماذج المعرفية الفيزيائية؛ الدينية والفلسفية
	Dr. Osman Nuri DEMİR “Mütekaddimîn Dönemi Kelâmında Ruh, Nefs ve Beden İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: İmam Mâtûrîdî Örneği”	Dr. Mücahit ELHUT الروح في القرآن الكريم دراسة في الألفاظ والمعنى
	Dr. Bayram TAMTÜRK “Meşşâî Geleneğin Ruh Anlayışının Bireysel ve Toplumsal Gelişim Açısından İncelenmesi “İbn. Bâcce Örneği””	Dr. Samer KATEA جدلية العلاقة بين لطافة الروح وكثافة الجسد في الأدب الصوفي

22 Ekim 2020 Perşembe 22 October 2020, Thursday	3. Oturum/ Session 3	
	Salon 1	Salon 2
15:45-17:30	O.Başkanı: Prof. Dr. Hasan KAPLAN Teknik Görevli: Yusuf İzeetin Aktaş	O. Başkanı: Dr. Necmiye Özbek Arslan Teknik Görevli: Feyza Özcan
	Prof. Dr. James M. DAY “Soul: Perspectives from Psychological Science”	Doç. Dr. Ümit EKER “Doğu Türklüğünün İslamlaşmasını Konu Alan Hz. İmamlar Tezkireleri’ndeki “İyi (Temiz, Kutsal) Ruhlara Yönelmek (Dua Etmek)” İfadesinin Düşündükleri”
	Dr. Arbjola HALIMI “Psychology and Soul”	Doç. Dr. Nadir KARAKUŞ “İnsanın Kanında Dolaştığı Söylenen Ruh”
	Dr. Besmira LAHI “Workplace Spirituality and Wellbeing”	Dr. Necmiye ÖZBEK ARSLAN “Erzurumlu İbrahim Hakki’nın Rûhu’ş-Şürûh’unda Ruh ve Ruhun Gıdası”
	Dr. Cosmin Tudor CIOCAN “A Religious Overview upon the Value of the Soul”	Dr. Arif Edip AKSOY “Eski Türk Edebiyatında Ruh-ı Revan”

22 Ekim 2020 Perşembe 22 October 2020, Thursday	4. Oturum/ Session 4	
	Salon 1	Salon 2
18:00-19:30	O. Başkanı: Prof. Dr. Şevket YAVUZ Teknik Görevli: Hikmet Şavluk	O. Başkanı: Doç. Dr. Ümit EKER Teknik Görevli: Rananur Fırat
	Doç. Dr. Muhammet Caner ILGAROĞLU “Ahlak ve Duygu Felsefesi Perspektifinden Ruh” Dr. Emine TAŞÇI YILDIRIM “İbn Sînâ'nın Ruh Anlayışı” Dr. Selahattin AKTİ “Ebû Zeyd El-Belhî Ve Mesâlihu'l-Ebdân ve'l-Enfûs Adlı Eseri” Mustafa BAŞKAN “Ebû'l-Hasan Ali B. Muhammed ed-Deylemî'nin Aşk Tasavvuru Bağlamında Ruh Meselesi”	Dr. Abdullah AKIN, Dr. İsmail DEMİR “Ruhun Sıhhatini Korumanın ve İtidâlde Tutmanın Yöntemleri” Dr. Osman ABALI Dini/Ruhsal Deneyimlerin Beyin Üzerindeki Etkisi Metin ÇİFTÇİ “Psikolojik İyi Oluş ve Din Eğitimi” Nihal İŞBİLEN “Nasıl başlıyorlar? Alkol ve Madde Bağımlılığı”

23 Ekim 2020 Cuma 23 October 2020, Friday	5. Oturum/ Session 5	
	Salon 1	Salon 2
10:00-11:30	O. Başkanı: Prof. Dr. Şevket YAVUZ Teknik Görevli: Metin Çiftçi	O. Başkanı: Doç. Dr. Osman Kabakçılı Teknik Görevli: Yusuf İzeetin Aktaş
	Prof. Dr. Süleyman DERİN “Psikoloji ve Tasavvuf ilimlerinin Ruh Anlayışı” Dr. Mustafa BORAN “Gazali'ye Göre Ruh Beden İlişkisi Ve İbadetlerin Ruh Üzerindeki Etkisi” Dr. Orkhan MUSAKHANOV “Kabirde Ruh-Beden ilişkisinin Mahiyeti Üzerine: Nuh b. Mustafa el-Hanefî'nin (ö. 1070/1660) Risâle beyânı i'âdeti'r-rûh fi'l-kabr'ı” Dr. Enes TAŞ “Nuh b. Mustafa el-Hanefî'nin (ö. 1070/1660) Risâle-i hakikatü'n-nevm ve'r-rü'yâ'sı Bağlamında Ruh ve Rüya ilişkisi”	Dr. Mehmet YILMAZ “Câhiliye Dönemi Arap Şiirinde Ruh Algısı” Dr. İclal ARSLAN ““Ruh” ve “Nefs” Kavramlarının Etimolojik ve Kavramsal Açından İncelenmesi” Dr. Ömer ELBEYLİ “İsra ve Mirac Hadisesinde Ruh Temalı İhtilaf Meseleleri” Abdumelik YANGIN “Ruhun Mahiyeti Bağlamında Emir ve Alem-i Emir Kavramları”

23 Ekim 2020 Cuma 23 October 2020, Friday	6. Oturum/ Session 6	
	Salon 1	Salon 2
11:45-13:15	O. Başkanı: Doç. Dr. Gülüşan GÖCEN Teknik Görevli: Yusuf İzeetin Aktaş	O. Başkanı: Dr. Selahattin AKTİ Teknik Görevli: Feyza Özcan
	Prof. Dr. Hasan KAPLAN “Musibetler ve Doğal Afetler Neden Tanrısal bir Ceza Olarak Yorumlanır? İlahi Adalet İnancı Üzerine Bazı Mülahazalar” Ayda KARGAR, Dr. Hadi Akberi NEJHAD, Dr. Fariba Nesir NEJHAD “Grup Temelli Akılcı-Duygusal Davranış Terapisinin Kadınların Mutluluğu, Evlilik Memnuniyeti ve Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkisi” Halime Zeynep YAŞAR “Sosyal Medyanın Ruh Sağlığı Üzerinde Etkileri”	Dr. Necmettin TAN “Richard Swinburne’un Ruh-Beden Düalizmi Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme” Dr. Osman Murat DENİZ “Nörobilim, Ruh ve Ölümsüzlük” Dr. Emine GÖREN BAYAM “Çağdaş Zihin Felsefesinde Materyalizmin Ruha Bakışı: Paul Churchland’ın Zihin Görüşü Üzerine Bir Değerlendirme” Dr. Fatih OĞUZAY “Hz. Peygamber Döneminde Ruh Bilgisi”

23 Ekim 2020 Cuma 23 October 2020, Friday	7. Oturum/ Session 7	
	Salon 1	Salon 2
14:00-15:30	O. Başkanı: Doç. Dr. Kenan SEVİNÇ Teknik Görevli: Feyza Özcan	O. Başkanı: Dr. Hülya ÇETİN Teknik Görevli: Hikmet Şavluk
	Doç. Dr. Gülüşan GÖCEN, Feride DENİZ ““Ruhsuz Ruh Bilimi’nde” Ruhunu Arayan İnsan: Doğumla (Travmasıyla) Başlayan Evsizlik” Dr. Zeynep SAĞIR “Modern Din Psikolojisi Çalışmalarının Öncüsü William James’in Dinsel Deneyimin Çeşitleri Adlı Eserinde Ruha Dair Değerlendirmeleri” Dr. Ali Emre ŞEVİK “Jung’daki Ruh Kavramına Bir Bakış” Fatma Betül ÖZER, Doç. Dr. Kenan SEVİNÇ “Ruh Sağlığı ile Din İlişkisine Dair Bir Meta-Analiz”	Dr. Ziya ERDİNÇ “12-14. Yy İslâm Düşüncesinde Tikellerin Bilinmesi Bağlamında İnsanın Hakikati Sorunu” Dr. Mustafa TUNÇER “Ölen İnsanların Ruhlarının Ruh Çağırma Seanslarında Gelip Bazı Sorulara Cevap Verdiği İddialarının Kur’an-ı Kerim Bağlamında Geçersizliği” Dr. Mehmet KARA “Sevabını Ölü’nün Ruhuna Bağışlamak Niyetiyle Kur’an Okumanın Câiz Olmadığına Delil Olarak Zikredilen Bazı Âyetlerin Değerlendirilmesi” Mustafa Erhan GÖZDEN “Psikolojik Gerilim Bağlamında Ruh-Nefs İlişkisi: Semantik Bir İnceleme”

23 Ekim 2020 Cuma 23 October 2020, Friday	8. Oturum/ Session 8	
	Salon 1	Salon 2
15:45-17:15	O. Başkanı: Prof. Dr. Hasan KAPLAN Teknik Görevli: Metin Çiftçi	O. Başkanı: Dr. Osman Murat DENİZ Teknik Görevli: Rananur Fırat
	Doç. Dr. Ayşe GÜLER “Sanat Ontolojisinde Tin, Objektivasyon ve Estetik Obje Analizi” Dr. Ali Emre ŞEVİK “Psikiyatri'deki “Ruh” Kavramı: “Bilinç”, “Benlik” ve “Farkındalık” Kavramlarıyla Güncel Bir Bakış” Dr. Fatma BAYNAL “Manevi Açıdan Benlik” Sevdenur VARLIK, Doç. Dr. Kenan SEVİNÇ “Türkiye’de Spiritüel Akımlar ve Bu Akımlara Mensup Bireylerin Genel Özellikleri”	Enes DAĞ "Zihnin Bedeni, Bedenin Zihni: Spinozacı Parelelizmin Ontolojisi" Mehmet Hayri Cumhuri KESTEL “Spiritüalizm / İpritizma Görüşüne Göre Ruh Tasavvuru ve Varlıksal Yansımaları” Yusuf İzzettin AKTAŞ “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ahlâk Düşüncesinde Ruh Kavramı: Abdurrahman Şeref Örneği” Rananur FIRAT “Ruh-Beden İlişkisinin Modern Psikolojiye Yansımaları”

23 Ekim 2020 Cuma 23 October 2020, Friday	9. Oturum/ Session 9	
	Salon 1	Salon 2
18:00-19:30	O. Başkanı: Dr. Fatih OĞUZAY Teknik Görevli: Hikmet Şavluk	O. Başkanı: Dr. Mehmet YILMAZ Teknik Görevli: Metin Çiftçi
	Ümit TABAR “Avustralya Aborijin Dininin İnşasında Yaratıcı Ruhların Rolü: Düş Zamanının Kahramanları” Aslan Savaş DEMİRCAN “Kapitalizmin ruhuna teolojik bir eleştiri: Göksel dinler ekseninde bir bakış” Yusuf YIKMAZ “Zerdüştlükte Ruhun Mahiyeti ve Yeniden Dirilme İnancı” Onur GÜL Post-modern “Zeitgeist”- Bireysel algıdaki ilahi kavramların post-modern dünyadaki ironik dönüşümü/ metamorfozu	Prof. Dr. A. İbraheem TEALIP الروح عند ابن سينا من خلال قصيدته العينية دراسة في التلقى النقدي المعاصر Youcef SAMAH الفرق بين الروح و النفس و علاقتها بالجسد في القرآن الكريم Anas KATEA الأسرار الخفية للروح عند الشيخ الأكبر محي الدين بن عربي Thair ALATALLA أتقدم إلى مؤتمر الموقر بورقة بحث بعنوان : "رسالة في الروح" دراسة وتحقيق

KATILIMCILAR / Participants

Yurtdışı Katılımcılar				
1	Prof. Dr. James M. Day	UC Louvain, Belgium	Human Development & Psychology of Religion	james.day@uclouvain.be
2	Prof. Dr. Ayman Ibraheem Talep	Suez University, Egypte	Faculty of Arts	Drtealip@hotmail.com
3	Dr. Hadi Akberi Nejhad			
4	Dr. Abdul Kerim Balil	Chadli ben Jedid University el Tarf, Algeria	Human and Social Sciences Faculty	bellkar23@yahoo.com
5	Aouisha Bin Lamia	Religious and Foundation Affairs Director, Algeria		
6	Dr. Fariba Nesir Nejhad			
7	Dr. Besmira LAHI	University of New York in Tirana, Albania	Department of Social Sciences	besmiralahi@unyt.edu.al
8	Dr. Arbjola Halimi	University of New York in Tirana, Albania	Department of Social Sciences	arbjolahalimi@unyt.edu.al
9	Fr. Lecturer Cosmin Tudor CIOCAN	Ovidius University of Constanta	Department of Theology	cosmin.ciocan@univ-ovidius.ro
10	Thair Alatala		Öğrenci	

Yurtiçi Katılımcılar				
1	Prof. Dr. Şevket Yavuz	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Dinler Tarihi	shyavuz@yahoo.com
2	Prof. Dr. Süleyman Derin	Marmara Üniversitesi İlahiyat	Tasavvuf	sderin@marmara.edu.tr
3	Prof. Dr. Erkan Yar	Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Kelam	eyar@firat.edu.tr
4	Prof. Dr. Nasrullah Hacımüftüoğlu	Atatürk Üniversitesi	Tefsir	gkocyigit@bayburt.edu.tr
5	Prof. Dr. Hasan KAPLAN	İbn Haldun Üniversitesi	Din Psikolojisi	hasan.kaplan@ihu.edu.tr
7	Doç. Dr. Gülüşan GÖCEN	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Din Psikolojisi	gulusan.gocen@istanbul.edu.tr
8	Doç. Dr. Nadir Karakuş	Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	İslam Tarihi ve Sanatları	nadirkarakus@hitit.edu.tr
9	Doç. Dr. Ayşe Güler	ÇOMÜ Güzel Sanatlar Fakültesi	Seramik ve Cam	aguler@comu.edu.tr
10	Doç. Dr. Osman Kabakçılı	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler	Tefsir	osman.kabakcili@bilecik.edu.tr

ULUSLARARASI VE DİSİPLİNLER ARASI RUH SEMPOZYUMU

11	Doç. Dr. Kenan Sevinç	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Din Psikolojisi	kssevinc@gmail.com
12	Doç. Dr. Ümit Eker	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Türk-İslam Edebiyatı	umiteker@comu.edu.tr
13	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yılmaz	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Arap Dili ve Belagatı	myilmaz93@comu.edu.tr
14	Dr. Öğr. Üyesi Zeliha Öteleş	Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	Tasavvuf	oteles9@hotmail.com
15	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tunçer	Giresun İslami İlimler	Tefsir	mustafatuncero61@hotmail.com.
16	Dr. Öğr. Üyesi Orkhan Musakhanov	Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi	Tasavvuf	omusakhanov@aku.edu.tr
17	Dr. Öğr. Üyesi Ziya ERDİNÇ	Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Temel İslam Bilimleri	zerdinc@sakarya.edu.tr
18	Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Akın	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Din Eğitimi	abdullahakin@comu.edu.tr
19	Dr. Öğr. Üyesi İsmail Demir	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Felsefe Tarihi	idemir35@hotmail.com
20	Dr. Öğr. Üyesi İclâl ARSLAN	Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Arap Dili ve Belâgatı	iclalarslan@hitit.edu.tr
21	Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Sağır	Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Din Psikolojisi	zeynep.sagir@yahoo.com
22	Dr. Öğr. Üyesi Arif Edip Aksoy	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Türk-İslam Edebiyatı	arifedipaksoy@gmail.com
23	Dr. Öğr. Üyesi Hülya Çetin	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Dinler Tarihi	hulyacetin@comu.edu.tr
24	Dr. Öğr. Üyesi Abdülkerim el-Ubeydi	Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Arap Dili ve Edebiyatı	abdulkerimubeydi@hitit.edu.tr
25	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Caner ILGAROĞLU	Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	Felsefe ve Din Bilimleri	milgaroglu@adiyaman.edu.tr,
26	Dr. Öğr. Üyesi Osman Murat Deniz	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Din Felsefesi	osmandeniz@gmail.com,
27	Dr. Öğr. Üyesi Melek KABA	ÇOMÜ Eğitim Fakültesi	Japon Dili Eğitimi	melekkaba@comu.edu.tr
28	Dr. Öğr. Üyesi Emine Gören Bayam	Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Din Felsefesi	eminegoren@gmail.com
29	Dr. Öğr. Üyesi Samer Katea	Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat	Arap Dili ve Edebiyatı	samerkatea@artuklu.edu.tr
30	Dr. Öğr. Üyesi Ömer Elbeyli (Omar Kalhuseein)	Marmara Üniversitesi İlahiyat	İslam Tarihi	omar.kalhussien@marmara.edu.tr
31	Dr. Öğr. Üyesi Ali Emre Şevik	ÇOMÜ Tıp Fakültesi	Psikiyatri	aliemresevik@comu.edu.tr
33	Dr. Öğt. Üye. Fatih OĞUZAY	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	İslam Tarihi	foguzay@comu.edu.tr
34	Dr. Öğr. Üyesi Fatma Baynal (Yoğurtçu)	Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	Din Psikolojisi	fatmayogurtcu@gmail.com

ULUSLARARASI VE DİSİPLİNLER ARASI RUH SEMPOZYUMU

35	Dr. Öğr. Üyesi Emine Taşçı Yıldırım			emine_tasci84@hotmail.com
36	Dr. Öğr. Üyesi Selahattin Akti	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	İslam Felsefesi	selakti@comu.edu.tr
37	Dr. Öğr. Üyesi Necmettin Tan	Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Din Felsefesi	necmitan@gmail.com
38	Dr. Öğr. Üyesi Nurdoğan Türk	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler	Tefsir	nurdogan.turk@hbv.edu.tr
39	Dr. Öğr. Üyesi Mücahit Elhut	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler	Arap Dili ve Belagatı	melhut@agri.edu.tr
40	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Boran	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	İslam Hukuku	mustafa.boran@comu.edu.tr
41	Dr. Osman Nuri Demir	Diyanet İşleri Başkanlığı	Kelam	osmannuridemir@hotmail.com
42	Dr. Necmiye Özbek Arslan	Yozgat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi	Türk Dili ve Edebiyatı	ozbeknecmiye@hotmail.com
43	Dr. Saadettin Merdin	MEB	Kelam	s-merdin@hotmail.com
44	Dr. Halil Temiztürk	K.T.Ü. İlahiyat	Dinler Tarihi	halitemizturk@gmail.com
45	Dr. Bayram Tamtürk	MEB	İslam Felsefesi	bayram_tamturk@hotmail.com
46	Dr. Arş. Gör. Osman Abalı	Hakkari Üniversitesi İlahiyat	Din Eğitimi	abali87@hotmail.com
47	Dr. Arş. Gör. Enes Taş	Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi	İslam Felsefesi	etas@aku.edu.tr
48	Öğr. Gör. Abdulmelik Yangın	Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Temel İslam Bilimleri	ayangin@sakarya.edu.tr
49	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Kara	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi		
50	Arş. Gör. Enes DAĞ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Felsefe Bölümü	Türk-İslam Düşüncesi	edag@ybu.edu.tr
51	Arş. Gör. Hamit Demir	Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Tasavvuf	hamitdemir@cumhuriyet.edu.tr,
52	Arş. Gör. Mehmet Yaşar	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Tefsir	mehmetyasar1985@hotmail.com
53	Arş. Gör. Rananur Fırat	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Din Psikolojisi	rananurfirat@comu.edu.tr
54	Arş. Gör. Mustafa Başkan	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Tasavvuf	mustafabaskan@comu.edu.tr
55	Arş. Gör. Yusuf Yıkılmaz	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	İslam Sanatları	yusufyikmaz@comu.edu.tr
56	Arş. Gör. Yusuf İzzettin Aktaş	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	İslâm Felsefesi	yusufaktas@comu.edu.tr
57	Arş. Gör. Metin Çiftçi			
58	Mehmet Hayri Cumhur Kestel	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Doktora Öğrencisi	cumhurkestel@gmail.com

ULUSLARARASI VE DİSİPLİNLER ARASI RUH SEMPOZYUMU

59	Ümit Tabar	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Doktora Öğrencisi	tabarumit@gmail.com,
60	Onur Gül	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Doktora Öğrencisi	onurpolitik17@gmail.com
61	Ayda Kargar	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Doktora Öğrencisi	ayda.karegar@yahoo.com
62	Nihâl İşbilen	Marmara Üniversitesi	Doktora Öğrencisi	nihalisbilen@gmail.com
63	Mustafa Erhan Gözden		Doktora Öğrencisi	m.e.gozden@hotmail.com
64	Fatma Betül Özer	MEB	Öğretmen	fatmabetulozer17@outlook.com
65	Abdullah İNAN	MEB	Öğretmen	abinan350@gmail.com
66	Elif DOĞAN	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Öğrenci	elifhoyladi@hotmail.com
67	Aslan Savaş DEMİRCAN	ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	Öğrenci	asavasdemircan@gmail.com
68	Feride DENİZ	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Öğrenci	denizzferide@gmail.com
69	Anas Katea	İZÜ İslami İlimler Fakültesi	Öğrenci	anasosama8187@gmail.com
70	Youcef Samah	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	Öğrenci	joseph18london@gmail.com
71	Halime Zeynep Yaşar	ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi	Öğrenci	halime.zeynep@hotmail.com
72	Sevdenur Varlık	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	Doktora Öğrencisi	sevdenurvarlik@hotmail.com

BİLDİRİ ÖZETLERİ

Abstracts

İçindekiler

Açılış Oturumu	1
İnsanın Gerçek Kimliği: Ruh.....	1
Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU	1
1. Oturum	3
Kutsal Ruh'un Arkeolojisi: İnciller'den Pavlus'un Mektuplarına 'Kutsal / Ruh'un İnşası	3
Şevket YAVUZ	3
Şintoizm ve Ata Ruhları.....	3
Hülya ÇETİN	3
Beden-Ruh Bütünselliği İlkesi ve Yeni Bir Dinî Hareket: Holistic Health Movement.....	4
Halil TEMİZTÜRK	4
Türkiye ve Japonya'da Mezarlık Kültürü ve Ruh	5
Melek KABA	5
Kuşeyrî'ye Göre Ruhun En Latif Hali Olarak Sır	5
Osman KABAKÇILI	5
İşârî Tefsirlerde Ruh: İsmâil Hakkı Bursevî Tefsiri Örneği	6
Mehmet YAŞAR	6
İşârî Tefsirlerde Ruha Dair Yorumlar	7
Hamit Demir	7
Ruh Kavramına Yaklaşımlar: İsrâ Suresi 85. Ayet Bağlamında	8
Abdullah İNAN	8
2. Oturum	9
Beşerin Yaratılışının Kur'an'daki Anlatımları ve Ruh Üflenmesi	9
Erkan YAR	9
İnsanın Ruhu Olup Olmadığına Dair Bir İnceleme	9
Saadettin MERDİN	9
Mütekaddimîn Dönemi Kelâmında Ruh, Nefs ve Beden İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: İmam	
Mâtürîdî Örneği.....	10
Osman Nuri DEMİR.....	10
Meşşâî Geleneğin Ruh Anlayışının Bireysel ve Toplumsal Gelişim Açısından İncelenmesi "İbn Bâcce	
Örneği"	11
Bayram TAMTÜRK	11
الرُّوحُ وَالنَّفْسُ فِي اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ / دراسة دلالية	12
Abdulkerim el-UBEYDI	12
ماهية الروح في النماذج المعرفية الفيزيائية؛ الدينية والفلسفية	13
Abdelkerim BELLIL	13
Lamia Ben Ouicha	13
الروح في القرآن الكريم دراسة في الألفاظ والمعنى	14
Mücahit ELHUT	14
جدلية العلاقة بين لطافة الرُّوح وكثافة الجسد في الأدب الصوفي	14

Samer KATEA	14
3. Oturum	16
Soul : Perspectives from Psychological Science	16
James M. DAY	16
Psychology & Soul: (Faith in Clinical Psychology Setting)	16
Arbjola HALIMI	16
Workplace Spirituality and Wellbeing.....	17
Besmira LAHI	17
A Religious Overview upon the Value of the Soul.....	17
Cosmin Tudor CIOCAN	17
Doğu Türklüğünün İslamlaşmasını Konu Alan Hz. İmamlar Tezkireleri'ndeki "İyi (Temiz, Kutsal) Ruhlara Yönelmek (Dua Etmek)" İfadesinin Düşündürdükleri	18
Ümit EKER.....	18
İnsanın Kanında Dolaştığı Söylenen Ruh	19
Nadir KARAKUŞ.....	19
Erzurumlu İbrahim Hakki'nın Rûhu's-Şürûh'unda Ruh ve Ruhun Gıdası.....	20
Necmiye ÖZBEK ARSLAN	20
Eski Türk Edebiyatında Ruh-ı Revan.....	21
Arif Edip AKSOY	21
4. Oturum	22
Ahlak ve Duygu Felsefesi Perspektifinden Ruh	22
Muhammet Caner ILGAR OĞLU	22
İbn Sînâ'nın Ruh Anlayışı	22
Emine TAŞÇI YILDIRIM	22
Ebû Zeyd El-Belhî ve Mesâlihu'l-Ebdân ve'l-Enfûs Adlı Eseri.....	23
Selahattin AKTİ	23
Ebü'l-Hasan Ali B. Muhammed ed-Deylemî'nin Aşk Tasavvuru Bağlamında Ruh Meselesi	24
Mustafa BAŞKAN	24
Ruhun Sıhhatini Korumanın ve İtidâlde Tutmanın Yöntemleri	25
Abdullah AKIN İsmail DEMİR	25
Dini/Ruhsal Deneyimlerin Beyin Üzerindeki Etkisi.....	26
Osman ABALI	26
Psikolojik İyi Oluş ve Din Eğitimi	26
Metin ÇİFTÇİ	26
Nasıl başlıyorlar? Alkol ve Madde Bağımlılığı	27
Nihâl İŞBİLEN	27
5. Oturum	29
Psikoloji ve Tasavvuf ilimlerinin Ruh Anlayışı:	29
Süleyman DERİN	29
İmam Gazali'ye Göre Ruh Beden İlişkisi Ve İbadetlerin Ruh Üzerindeki Etkisi	29
Mustafa BORAN.....	29

Kabirde Ruh-Beden İlişkisinin Mahiyeti Üzerine: Nuh b. Mustafa el-Hanefî'nin (ö. 1070/1660) <i>Risâle beyânî i'âdeti'r-rûh fi'l-kabr'</i>ı	30
Orkhan MUSAKHANOV	30
Câhiliye Dönemi Arap Şiirinde Ruh Algısı	31
Mehmet YILMAZ	31
"Ruh" ve "Nefs" Kavramlarının Etimolojik ve Kavramsal Açından İncelenmesi	32
İclâl ARSLAN	32
İsra ve Mirac Hadisesinde Ruh Temalı İhtilaf Meseleleri	33
Ömer ELBEYLİ	33
Ruhun Mahiyeti Bağlamında Emir ve Alem-i Emir Kavramları Üzerinde Bir İnceleme.....	33
Abdülmelik YANGIN	33
Nuh b. Mustafa el-Hanefî'nin (ö. 1070/1660) <i>Risâle-i hakikatü'n-nevm ve'r-rü'yâ'sı</i> Bağlamında Ruh ve Rüya İlişkisi:	34
Enes TAŞ	34
6. Oturum	35
Musibetler Ve Doğal Afetler Neden Tanrısal Bir Ceza Olarak Yorumlanır? İlahi Adalet İnancı Üzerine Bazı Mülâhazalar	35
Hasan KAPLAN	35
Grup Temelli Akılcı-Duygusal Davranış Terapisinin Kadınların Mutluluğu, Evlilik Memnuniyeti ve Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkisi.....	35
Ayda KARGAR	35
Hadi Akberi NEJHAD	35
Fariba Nesir NEJHAD	35
Sosyal Medyanın Ruh Sağlığı Üzerinde Etkileri	36
Halime Zeynep YAŞAR	36
Richard Swinburne'un Ruh-beden Düalizmi Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme	37
Necmettin TAN	37
Nörobilim, Ruh ve Ölümsüzlük	37
Osman Murat DENİZ	37
Çağdaş Zihin Felsefesinde Materyalizmin Ruha Bakışı: Paul Churchland'ın Zihin Görüşü Üzerine Bir Değerlendirme	38
Emine Gören BAYAM	38
Hız. Peygamber Döneminde Ruh Bilgisi	39
Fatih Oğuzay	39
7. Oturum	40
"Ruhsuz Ruh Bilimi'nde" Ruhunu Arayan İnsan: Doğumla (Travmasıyla) Başlayan Evsizlik.....	40
Gülüşan GÖCEN	40
Feride DENİZ	40
Modern Din Psikolojisi Çalışmalarının Öncüsü William James'in <i>Dinsel Deneyimin Çeşitleri</i> Adlı Eserinde Ruha Dair Değerlendirmeleri	41
Zeynep SAĞIR	41
Jung'daki Ruh Kavramına Bir Bakış	42

Ali Emre ŞEVİK	42
Ruh Sağlığı ile Din İlişkisine Dair Bir Meta-Analiz.....	42
Fatma Betül ÖZER	42
Kenan SEVİNÇ	42
12-14. Yy İslâm Düşüncesinde Tikellerin Bilinmesi Bağlamında İnsanın Hakikati Sorunu.....	43
Ziya ERDİNÇ	43
Ölen İnsanların Ruhlarının Ruh Çağırma Seanslarında Gelip Bazı Sorulara Cevap Verdiği İddialarının Kur'an-ı Kerim Bağlamında Geçersizliği.....	44
Mustafa TUNÇER	44
Sevabını Ölünün Ruhuna Bağışlamak Niyetiyle Kur'an Okumanın Câiz Olmadığına Delil Olarak Zikredilen Bazı Âyetlerin Değerlendirilmesi	45
Mehmet KARA	45
Psikolojik Gerilim Bağlamında Ruh-Nefs İlişkisi: Semantik Bir İnceleme	45
Mustafa Erhan GÖZDEN	45
8. Oturum	47
Sanat Ontolojisinde Tin, Objektivasyon ve Estetik Obje Analizi.....	47
Ayşe GÜLER	47
Psikiyatri'deki "Ruh" Kavramı: "Bilinç", "Benlik" ve "Farkındalık" Kavramlarıyla Güncel Bir Bakış	48
Ali Emre ŞEVİK	48
Manevi Açıdan Benlik Farkındalığı.....	48
Fatma BAYNAL.....	48
Türkiye'de Spiritüel Akımlar ve Bu Akımlara Mensup Bireylerin Genel Özellikleri	49
Sevdener VARLIK Kenan SEVİNÇ.....	49
Zihnin Bedeni, Bedenin Zihni: Spinozacı Parelizmin Ontolojisi	50
Enes DAĞ	50
Spiritüalizm / İpritizma Görüşüne Göre Ruh Tasavvuru ve Varlıksal Yansımaları	51
Mehmet Hayri Cumhuri KESTEL	51
Tanzimat Dönemi Osmanlı Ahlâk Düşüncesinde Ruh Kavramı: Abdurrahman Şeref Örneği	52
Yusuf İzzettin AKTAŞ.....	52
Ruh-Beden İlişkisinin Modern Psikolojiye Yansımaları.....	53
Rananur FIRAT	53
9. Oturum	55
Avustralya Aborijin Dininin İnşasında Yaratıcı Ruhların Rolü: Düş Zamanının Kahramanları.....	55
Ümit TABAR	55
Kapitalizmin ruhuna teolojik bir eleştiri: Göksel dinler ekseninde bir bakış	55
Aslan Savaş DEMİRCAN	55
Zerdüştlükte Ruhun Mahiyeti ve Yeniden Dirilme İnancı	56
Yusuf YIKMAZ	56
Post-Modern "Zeitgeist" - Bireysel Algıdaki İlahi Kavramların Post-Modern Dünyadaki İronik Dönüşümü/ Metamorfozu	57
Onur Gül	57

الروح عند ابن سينا من خلال قصيدته العينية دراسة في التلقى النقدي المعاصر.....	58
Ayman Ibraheem TEALIP	58
الفرق بين الروح و النفس و علاقتهما بالجسد في القرآن الكريم.....	58
Youcef SAMAH.....	58
الأسرار الخفية للروح عند الشيخ الأكبر محي الدين بن عربي.....	59
Anas KATEA	59
دراسة وتحقيق "رسالة في الروح".....	60
Thair ALATALLA	60

Açılış Oturumu

İnsanın Gerçek Kimliği: Ruh

Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU¹

İnsan, içinde yaşadığı fani alemin arka kapısından gelir, tayin edilen süre dolunca da ön kapıdan çıkar gider. Acaba nereden geldiğini ve nereye doğru seyrettiğini bilir mi? Çok zor bir soru bu... Daha kolayını soralım:

“İnsan, kendisini tanıyor mu?”

İnsan, içinde yaşadığı alemle birlikte evren müvacehesinde bir zerre bile değilken, nasıl oluyor da yeryüzünün “Halifesi”, “Alem-i Ekber”i oluyor? Bu üstün vasıflar kalıbına mı yoksa kalbine mi isnâd edilecek?

Bir insan: “benim elim, benim ayağım, benim kalbim, benim beynim” dediğinde, acaba bu aidiyeti neye ve kime yapıyor? Organların birbirini temellük etmesi söz konusu olamayacağına göre, bu “ben” kim?

Mantıkçılar İnsanı; biri tam diğeri de nakıs olmak üzere iki tarifle tanıtmaya çalışırlar:

1) İnsan; konuşan bir hayvan/canlıdır.

2) İnsan; iki ayağı üzerinde yürüyen, tırnakları elipsi, bedeni tüysüz, boyu dik, doğuştan gülme sıfatına haiz bir varlıktır.

Bu ikinci tarif insanı, görülebilen zahiri özellikleri ile tanıtmaktadır. Gülme sıfatı hariç, tarifi diğer öğelerinde hayvanlarla örtüşme söz konusudur. Hatta kimi rivayetlere göre uzun kuyruklu bir maymun türü olan “nesnâs”ın da güldüğü söylenir. Dolayısıyla bu tarif, İnsan’a mahsus bir tarif değildir.

Birinci tarif, efradını Câmi’, ağıyarını mani’ bir tarif olduğu söylenebilir. İnsanın kimliğini bir kelime ile “nâtık/konuşan” kelimesiyle özetlemektedir. Çünkü “konuşma” sıfatının arkasında akıl, tefekkür, inanç ve sorumluluk gibi üstün nitelikler söz konusudur.

Şu halde insanın yüksek değeri; ne gücüyle, ne diğer canlılara nisbetle uzun yaşamasıyla, ne giyim kuşamıyla, ne servet’ü samaniyla ve ne de toprak sülâlesinden yaratılmış olmasıyla değildir. Nitekim Cenab-ı Hak İblise: “*Ellerimle yarattığıma secde etmekten seni ne alıkoydu? Büyüklük mü tasladın, yoksa üstünlerden mi oldun?*” dediğinde o, maddi varlık unsuru ile böbürlenerek şöyle demişti: “*Ben ondan daha hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.*”(Sâd, 38/75-76)” cevabını vermişti. Görüldüğü üzere, İblis üstünlüğü yaratılış unsuru olan ateşte görmüş ve Allah’ın lanetine uğramıştı. Oysa Allah Adem’in üstünlüğünü, ona üflediği “RUH” ile ilân etmiş ve bu ilâhi sırrın ona üflenişinden sonra meleklerle secde emrini vermişti. “*Hani Rabbin meleklerle: Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip kıvamına erdirdikten sonra içine RUHUMDAN üflediğim zaman, onun için secde edin, demişti. Bunun üzerine, şeytan hariç, bütün melekler secdeye vardılar. Allah İblise: Secde yapanlarla niçin olmadın, dediğinde o: ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş balçıktan yarattığın insan için secde yapmam, dedi.*” (Hicr 15/28-33)”

¹ Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi.

Ayetlerde açıkça görülüyor ki Allah, Adem'in bedenini düzenleyip "RUH"u taşıyabilecek kıvama getirdikten sonra ruh adıyla ona "Rabbaniliği" yüklüyor ve bu sayede insan eşrefi mahlukat olarak yeryüzünün "Halifesi" oluyor.

Zikri geçen ayette sıralanan "tesviye", "nefha" ve zaman geçirmeden "hemen" manasını ifade eden "takip fa'sı"nın nazmı/dizimi önemli incelikler sezdirmektedir. Mesela Hz. Adem'in bedeni/iskeleti kuru topraktan başlayıp kendi öz yapısı içinde geçirdiği değişim ve gelişim merhalelerinin yedincisi ve sonuncusu olan "tesviye/düzenleyip şekillendirme, kıvamına erdirmeye, ruhu taşıyabilme" merhalesine gelince ancak "nefha" yani "ruhu iskelete üfleme" hadisesi takdir edilmiş ve artık madde ile mananın sentezi haline gelen bu yaratığa "derhal" secde edilmesi/saygı ile tanınması meleklere emredilmiştir. Adem ruhsuz iskelet halinde iken değil, ruhun bu bedene/iskelete bir "Emr-i Rabbani" olarak hulûlünden sonra ancak bu iltifata mazhar olmuştur. Bu ruh/akıl sayesinde Adem'e bütün varlıkların bilgisi öğretilmiş, akıl ve ilim donanımıyla yeryüzünün "Halife"si seçilmiştir.

Hz. Adem'de görülen bu topraktan ruha doğru tekâmül aşamaları çocuklarında bu defa "nutfe/sperm" yoluyla, yine yedi merhalede cereyan ettiği görülüyor. Mu'minin 23/12-14 ayetlerinde "toprak" sülâlesinden başlatılan Ademoğlunun ana rahmindeki "döllenme"den itibaren, kendi içinde gelişim ve dönüşüm kaydederek "alaka", "mudga", "kemikleşme", "et giydirilme" ve yedinci merhalede de "halk-ı aher", yani o gelişmiş varlığın cinsinden olmayan yepyeni bir inşa/ruh ilkası ile kemâle erdirilerek cenini insan haline getiren yüce Halık'ın yaratıcılık güzelliğine dikkat çekiliyor.

Özetin özeti olarak insan ruh ile bedenden teşekkül eden bir varlıktır. Yani madde ile mananın sentezidir. Şayet insan ruhu/aklı kendisine hakim kılsa MELEK-İNSAN; şehvet kumkuması olan bedenî arzuları hakim kılsa şeytan-insan olur. Ruhun bedeni terk etmesi ile bu birliktelik sona erer ve her biri kendi adresine döner. Yani ruh geldiği âlemine "EMİR" âlemine; beden de kendi âlemine, toprağa avdet eder. İkinci buluşmada layık görüldükleri yerde ebediliğe terk edilirler.

Konu inşaallah, onlarca âyet ve o nisbette hadisle takviye edilerek takdim edilecektir.

1. Oturum

Kutsal Ruh'un Arkeolojisi: İnciller'den Pavlus'un Mektuplarına 'Kutsal / Ruh'un İnşası

Şevket YAVUZ²

Neredeyse tüm dinlerde önemli kavramların başında gelen ruh, Hristiyanlık'ta merkezî bir terim, teolojinin kurucu unsurlarından biridir. Yahudiliğin "tamamlanmamış tarih ve teolojisi"ni gerçekleştirme serüveni olan Hristiyanlık ruh kavramını yeni bir tarz ve misyon ile yeniden inşa eder. İbranice "nefes", "can", "rüzgâr" gibi anlamları kuşatan *rûach* terimi, Yahudi Kutsal Kitabı (bundan sonra YKK / *TaNaK*)'nda ve Talmud metinlerinde *rûach ha-Kodeş* ("Kutsal Ruh") daha çok Tanrı'nın Ruhu ve İlahî Ruh kombinasyonu ile öne çıkar. Cansız ve şekilsiz maddeye can ve şekil veren "İlahî Ruh" (Yaratılış, 1:2), gökten dünyevî yaratma için gelen gücün diğer bir adı olarak tanımlanabilir. Nur, ışık ve ateş olarak tecelli ettiği kabul edilen Kutsal Ruhun tarih ve insan açısından tezâhürü peygamberlik vazifesidir. Öyle ki; *rûach ha-Kodeş* ilahî mesajı insanlara ileten, ulaştıran rüzgâr gibi, ışık gibi bir vasıta, bir bağlayıcı, bir taşıyıcı olarak kabul edilir.

Hristiyan Kutsal Kitabı (bundan sonra HKK / Yeni Ahit)—başta da İnciller—bu kavramın tarihî, teolojik ve manevî arka planını YKK'ından tevarüs eder. Yeni Ahit'te 90 kez bahsi geçen Kutsal Ruh terimi yepyeni bir vurgu ve önem ile öne çıkar. Reddi küfre yol açtığına inanılan ve büyük bir günah olarak kabul edilen bu kavram, İncillerde özellikle Hz. İsa'nın Diriliş olayından sonra ilk kez Teslisin bir unsuru olarak kapalı da olsa karşımıza çıkar (Matta, 28:19).

Ruh terimini genelde Kutsal Ruh kavramını özelde Hristiyan teolojisinin merkezî, kurucu ve esaslı unsuru olarak konumlandıran ve ruh kelimesini "bağlaç" haline getiren kişi-öyle görünüyor ki--Aziz Pavlus ve gözde öğrencisi Luka'dır. İncillerde--özellikle Sinoptik İncillerde--Kutsal Ruh kavramı en yoğun ve fonksiyonel olarak Luka İncili'nin yazarı tarafından kullanıldığı görülmektedir.

Bu çalışmanın tezi bu bağlamda şu şekilde ifade edilebilir: Ruh kelimesi; Kutsal Ruh formu ile Yahudi teolojisindeki imaları yedeğine alınarak, Helenistik politeizmini "ruh" platformunda buluşturulup, Teslisin üçüncü unsuru olarak "ilahî planı yöneten" misyonu ile Hristiyan teolojisine ithal edilmiştir. Bu sürecin öne çıkan kahramanı şüphesiz Aziz Pavlus ve sadık öğrencisi Luka'dır. Bu çalışma, bahse konu kavramın ve bu kavramın süreç arkeolojini; yani kurucu temel taşı, yapı taşlarını ve çemberlerini İncillerin ve Mektuplar (başta Pavlus'unkiler olmak üzere)ın "yapı-bozumu"nu gerçekleştirerek, fenomenolojik metot ile yeniden okumayı amaçlamaktadır.

Şintoizm ve Ata Ruhları

Hülya ÇETİN³

Şintoizm Japonya'ya özgü bir dindir. Şinto sözcüğü Çince iki kelimeden oluşur. Şin "tanrı", to "yol" anlamına gelmektedir. Bu suretle Şinto "tanrıların yolu" anlamına gelmektedir. Diğer dinlerden farklı olarak Şintoizm'in bir kurucusu ve peygamberi söz konusu değildir. Şintoizm'in temel inancı bütün varlıklarla uyum içinde yaşamaktır.

² Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Dinler Tarihi.

³ Dr. Öğt. Üye., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Dinler Tarihi. hulyacetin@comu.edu.tr

Şintoizmde tanrılar “kami” olarak isimlendirilir. Kami, “doğanın ruhları” veya “güçlerin yaşamı” olarak tercüme edilir. “Gizli olan” olan anlamına gelen kami sözcüğü tanrı veya ruh demektir. Her şeyin bir kamisi vardır.

Kami sözü her yönüyle kutsal, yüce, yüksek, özel, sırlı, güçlü, olağanüstü, insan kavrayışının üstündeki varlıkları belirlemek için kullanılır. Kami, insanlara günlük yaşamlarında yardımcı olan çeşitli nesnelerdeki özü ve ruhu da ifade eder.

Kami, rüzgar, yağmur, deprem gibi tabiat olaylarında; güneş, ağaçlar, nehirler gibi tabiat varlıklarında; çeşitli mesleklerde; verimlilik ve doğurganlık gibi görünmez güçlerde; bulunan ruh ya da özdür. Kısaca üstün güce sahip herkes ve her şey Japon dini geleneğinde kami kabul edilir. Kamiler kutsal kabul edilir ve kişilerde korku veya saygı hissi uyandırır.

Beden-Ruh Bütünselliği İlkesi ve Yeni Bir Dinî Hareket: Holistic Health Movement

Halil TEMİZTÜRK⁴

Aydınlanma Dönemi ile başlayan süreçte bilimsel bilginin değeri duyu organlarına dayanması ile ölçülmeye başlanmış ve böylece metafizik geri plana itilmiştir. Bu süreçte dinî ve mistik tecrübeler eleştiriye tâbi tutulmuştur. Her iki tecrübenin de esasında ruhun kemâle ermesine dayanması, dolaylı olarak ruh hakkında yapılan çalışmaların da sekteye uğramasına sebep olmuştur. Ancak 20. yüzyıldan tarihten itibaren din ve mistisizmin yeniden güç kazandığı bir dönem başlamıştır. Böylece dinî ve mistik tecrübeye dair geniş bir literatür doğmuş, bedenle beraber ruhun tamamlayıcı unsurlar olduğu daha da öne çıkmış ve böylece ruhun kemâle ermesi ile sağlanacak mutluluk üzerine çalışmalar başlamıştır. Ayrıca din ve mistisizmin üzerinde durduğu ruhun kemâle ermesine dayanan bazı yeni dini hareketler doğmuştur.

Bu hareketlerden biri olan Holistic Healt Movement (Bütünselci Sağlık Hareketi) alternatif tıp teknikleri ve spirüalizmin etkileşimi ile ortaya çıkan bir yeni dini akımdır. Bu akıma benzer şekilde Doğu’da da beden ve ruhun tamamlayıcılığına dayanan fikirler ortaya çıkmaktadır. Anadolu’da “karı-koca ilaçları” olarak bilinen şifa tekniklerinden, Doğu’da yaygın olan terapi, meditasyon veya tefekkür modern dönemde insanoğlunun en büyük rahatsızlıklarından biri olan ruhun tedavisine yönelik teknikler gündeme gelmektedir. Bütün bu bilgiler dünya üzerinde beden kadar ruhun da tedavi edilmesi, korunması ve farklı pratiklerle gücünün artılmasına yönelik bir ihtiyacın doğduğunu göstermektedir. Bunun bir örneğini sunacağımız Holistic Health Movement hareketi de, yukarıda sayılan pratiklere alternatif dinî yorumlar getirerek ruh sağlığına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu hareket temelde insanın beden, duyu ve ruh olarak eşsiz bir bütünlükte yaratıldığını bu doğrultuda sadece bedenin değil ruhun ve duyguların da tatmin olarak kişinin tedavi edilebileceğini savunmaktadır.

Bu yeni dini hareket kendi içerisinde diyet programları, bitkisel kürler, masaj terapisi, pozitif düşünce egzersizleri ve ezoterik aydınlanma gibi farklı pratikleri barındırmaktadır. Yaşlılık ve hastalığa dini referanslarla yaklaşan bu akım, bu dönemlerin kişinin kendi ruhsal gelişimleri için gerekli adımlar olarak kabul etmekte, geleneksel tedavi metotlarının tıp teknikleri ile uyumlu hale getirilebileceğini savunmaktadır.

Holistic Health Movement, İngiltere ve Amerika gibi bölgelerde artık ruhun da bilimsel bilgilerle beraber değerlendirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu bölgelerdeki tabipler birliklerinin ruhun tedavisine yönelik pratikleri kabul ettiği bilinmektedir. Benzer

⁴ Dr. Dinler Tarihi, haliltemizturk@gmail.com

şekilde ülkemizde de alternatif tıp teknikleri artık devlet kurumlarında tanınmaya başlamıştır. Dolayısıyla Holistic Health Movement hareketinin dünya üzerinde etkisi artan ve düşünce egzersizlerine dayalı ruhun mutluluğu üzerine kurulu bir ihtiyacın doğmasına örnek sayabiliriz. Artık sanattan tıba, spordan eğitime kadar mental sağlığın önemi bilinmekte ve bunun için ruhsal tedaviler öne çıkmaktadır. Buradan hareketle ruhun kemâle ermesine yönelik mistik hareketlerle beraber, İslam tasavvufunun da insanlardan tarafından yeniden keşfedileceğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Yeni Dini Hareket, Beden, Ruh, Sağlık

Türkiye ve Japonya’da Mezarlık Kültürü ve Ruh

Melek KABA⁵

Asya’nın doğu ve batı ucunda yer alan iki olan Türkiye ve Japonya, coğrafi olarak uzak olmakla birlikte kültürel bağlamda bir takım yakınlıklara sahiptir.

Türkiye’de bir inanç sisteminden bahsedildiğinde ilk akla gelen İslamiyet olurken, Japonya için bunun yerini Budizm alır. Ancak bu ülkede Şintoizm ve Hristiyanlık da varlığını sürdürmektedir.

Türkiye ve Japonya’da inanç bağlamında çerçevesi oluşturulan ruha bakış ve insanın ölümünden sonra ruha ne olacağı ile ilgili düşünceler ve halk inançları farklılık göstermektedir. Ölümden sonra Türkiye’de çoğunlukla mezara konan beden, Japonya’da yakılmaktadır. Ancak ölen kişinin ruhunun var olmaya devam edip etmeyeceği ve var olmaya devam ettiği takdirde bu ruhun ne tür deneyimleri olacağı konusunda iki ülkenin genel inançlarında ruh, varlığına devam etmektedir. Diğer yandan her iki toplumda da türbelere özel bir değer atfedilmektedir. Ayrıca bu iki toplumun mezarlık kültürünün gelişimi de tarihsel açıdan bakıldığında benzerlik ve farklılıklara sahiptir.

Bu araştırma günümüz Türk ve Japon toplumunda yaşamakta olan, ölüm sonrasında ruha bakışı, her iki toplumun mezarlık kültürü ekseninde incelemeyi hedeflemekte ve ölümlerle ilgili ritüeller, türbe kültürü, türbe ve mezarlara dua etme ve adak sunma gelenekleri karşılaştırmalı olarak inceleyerek, iki kültürün ruha bakışı tartışmaktadır..

Anahtar Kelimeler: Türk ve Japon kültüründe ruh, mezarlık kültürü, türbe kültürü

Kuşeyrî’ye Göre Ruhun En Latif Hali Olarak Sır

Osman KABAĞÇILI⁶

Tasavvufun önemli kavramlarından birisi de sırdır. Sır kavramı ruhla ilgili bir kavramdır. Ruhun sırrı şeklinde kullanıldığı görülür. Ancak sır kavramını anlamak öncelikle ruhu anlamayla irtibatlıdır. Kalp, nefis, ruh ve sır sıralamasıyla ele alınan bu kavram diğer bu üç kavramla da irtibatlıdır. Sır kavramı da öncelikle Kuşeyrî gibi işari tefsir sahipleri tarafından ele alınarak Kur’an bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Zaten İslamî değerlerle ilgili kavramlar Kur’an ve sünnetle irtibatlandırıldığı sürece değer kazanır. Tasavvufi kavramlar güçlerini Kur’an ve sünnetten almadıklarında hiçbir değer ifade etmezler. Bu bağlantıyı Kuran müfessirlerin en önde geleni de Kuşeyrî’dir. Bu bağlamda

⁵ Dr.

⁶ Doçent, Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi /İslami İlimler Fakültesi, osman.kabakcili@bilecik.edu.tr

Ruhla doğrudan ilgili olan hatta ruhun en latif hali olan sır kavramına Kuşeyrî'nin yaklaşımı önemlidir. Bu öneme binaen bizde bu çalışmamızda Kuşeyrî'nin sır kavramını Kur'an ayetleri bağlamında nasıl işlediğini değerlendireceğiz. Diğer kavramlarda olduğu gibi sır kavramını da Kuşeyrî çeşitli yönlerden ele almaktadır. Kuşeyrî, Risale'sinde sırrı şöyle tanımlamaktadır: Sır ruh gibi beden kalıbına tevdi edilmiş bir latife olup ruhtan daha latif bir cevherdir. Sûfilerin esasları ve prensipleri, sırrın müşahade mahalli olduğunu ifade etmektedir. Luma da ise sır, mana itibarıyla mevcut olan, var-yok arası kapalılık şeklinde tarif edilir. Aynı kaynak sırrı, Hakk'ın gayb haline getirerek halka bildirmediği şey olarak da belirtir. Tasavvufun klasik kaynaklarında belli bir başlık altında ele alınmayan sır terimine Risalede bir başlık altında kısaca değinilir.

Letâifte ise sır terimi çok fazla kullanılmaktadır. Bu kavramın Letâifte iki anlamda kullanıldığını görmekteyiz. 1- Saklı tutulması istenilen, bilinmesi istenmeyen düşünce 2- Müşahade mahalli.

Kuşeyrî sırrı ahlaki ilkeler bağlamında da değerlendirir. Niceleri vardır ki takva elbisesiyle yüceltilip, tanıyanlar tarafından zahid, ahireti arzulayan, Allah'ı seven, arzularını terk eden olarak bilinir. Ama sırlar açığa çıktığında durumun onların anladığının zıddına olduğu ve zannettikleri gibi olmadığı anlaşılır. Bu sebeple İnsanlara, hallerinden açığa çıkardıklarına göre muamele edilip, onlar hakkında bâtınla düşünmek uygun değildir. Şüphesiz sırların sahibi Allah'tır. Eğer kötü bir maksat varsa bu şekilde düşünmek kişiyi onun hakkında nefsi hükümlere taşır.

Anahtar Kelimeler: Sır, Ruh, Kur'an, Kuşeyrî

İşârî Tefsirlerde Ruh: İsmâîl Hakkı Bursevî Tefsiri Örneği

Mehmet YAŞAR⁷

Kur'an'da geçen ifadelerin anlamlarının tespitinde doğru bir yöntemden hareket etmek hayati bir öneme haizdir. Müfessirlerin doğru bir yöntem ve anlayış çerçevesinde ele aldığı birçok kavram dikkati çekmektedir. Bunlardan birisi de ruh kelimesinin ifade ettiği anlamdır. Ruh kelimesi, Kur'an'ın değişik yerlerinde değişik anlamları haiz bir şekilde kullanılmıştır. Müfessirlerin her biri Kur'an'da geçen ruh kelimesinin anlamını tespit etme noktasında görüşler serdetmiştir. Bu sebeple de başta “*Sana rûh hakkında soru sorarlar. De ki: “Rûh, Rabbimin emrindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.”*” âyeti olmak üzere Kur'an'da geçen ruh kelimesinin anlamına dair birçok değerlendirmede bulunulmuştur. Bu değerlendirmelere bakıldığında müfessirlerin yöntem ve benimsedikleri anlayışlardan kaynaklı bazı farklı yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Müfessirlerin benimsedikleri düşünceler ve Kur'an'ın tefsirinde takip ettikleri metot, onların ruh anlayışlarını etkilemiş ve bu doğrultuda âyetleri tefsir etmelerine sebebiyet vermiştir. Klasik dönem tefsir anlayışında görülen ruha dair yorumların işârî tefsirlerden bazı farklılıklar barındırması buna örnektir. Klasik tefsirlerin yoğunluklu olarak rivayet tefsirine dayalı olması ve rivayetten hareketle yorum anlayışlarını ortaya koymaları ruha dair serdedilen görüşlerde derunî anlamları ciddi anlamda- bazı istisnaları olmasıyla beraber- ön plana çıkarmamıştır. Hatta bazı müfessirlerin ruhun mahiyetine ve ruha dair tartışmalara pek girmedeği görülmektedir.

Öte yandan âyetlerin zâhirî anlamını değil, bâtinî anlamlarını ön plana çıkaran “işârî tefsir”lerde ise meselenin çok farklı açılardan değerlendirildiği görülmektedir. Ruhun

7 Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı.
mehmetyasar1985@hotmail.com

mahiyetinin ne olduğunun bilinmesinin mümkün olup olmadığı, ruhun; nefis, kalp ve beden arasında nasıl bir bağının olduğu, ruh-maneviyat ve ruh-cevher arasında nasıl bir ilişkinin olduğu, ruhun latif bir cisim olup olmadığı, “biyolojik canlılık” ile ruh arasında hangi farklılıkların olduğu vb. meselelere işârî tefsirlerde rastlamak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında ruhun anlamına ve yorumlanmasına dair işârî tefsirlerde ciddi bir verinin söz konusu olması konunun araştırılmasını önemli kılmaktadır. İsmail Hakkı’nın tefsirinde mezkûr konuların birçoğuna dair malumatlar olduğu görülmektedir. Bu sebeple de işârî tefsirlerden İsmâil Hakkı Bursevî’nin *Rûhu’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*’ının incelenmesi önem arz etmektedir. Müellifin bu eserinde ruha dair yaklaşımını ortaya koymak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Bunu yaparken de bazen işari tefsirlere müracaat edilecektir. Ayrıca yer yer farklılıkları gösterme açısından klasik tefsirlerle mukayeseli bir okuma dikkate alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ruh, Nefis, İşârî Tefsir, İsrâ 85. âyeti.

İşârî Tefsirlerde Ruha Dair Yorumlar

Hamit Demir⁸

Kuran-ı Kerim’de ر-و-ح kökünden türemiş 57 kelime bulunmaktadır. Bunlardan biri akşam vakti hayvanların otlaktan döndürmek anlamında kullanılan bir fiil, bir diğeri akşam rüzgarının gelişi anlamında *ravâh* kelimesidir. İki tanesi *rayhân* kelimesi olup biri hoş kokulu bitki diğeri esenlik yurdu anlamında kullanılmıştır. Üç tanesi *ravh* kelimesi olup biri mutluluk diğeri ikisi ise rahmet anlamında kullanılmıştır. Rüzgar anlamında *rîh* kelimesi 19 kere ve bunun çoğulu olan *riyâh* kelimesi ise 10 defa muhtelif vasıflara sahip rüzgarlardan bahisle Kur’an’da yer almaktadır.

57 kelimenin 21 tanesi *ruh* şeklindedir. Bu 21 tanenin dördü genel kanaate göre Cebrail şeklinde tefsir edilen *rûhü’l-kudûs*, bir tanesi yine Cebrail’i vafeden *rûhü’l-emîn* terkinde yer almakta diğeri ise bilinen anlamıyla ruhtan bahsetmektedir. Bu âyetlerde insana ruh üflenmesi, Hz. Meryem’e ilkâ edilen ruh ve ruhun vasıflarını soran Yahudilere verilen cevaplar konu edilmektedir.

Âyetlerdeki murâd-ı ilâhîyi anlama gâyesinin tezâhürü olan *tefsir* ilmi, kaynakları ve yöntemleri itibariyle temelde üç türe ayrılır. Rivâyet, dirâyet ve işâret tefsîrleri. Rivâyet tefsîrleri vahiy, sünnet ve sünnetin Efendimiz’in (sav) gözetimindeki tatbik keyfiyetine dair verileri kaynak kabul eder. Dirâyet tefsîri, rivâyet tefsîrlерinin kaynaklarını kullanır. Verilerin tenkit edilmesi ve akıl süzgecinden geçirilmesi ile rivâyet tefsîrinden farklılaşır. Bu tefsîre *re’y* veya *aklî tefsîr* de denir. İşâret veya işârî tefsîrlер ise âyetlerin keşf, ilhâm ve ferâset nûru ile yorumlanması ile ortaya çıkar. İşârî tefsir, *remzî tefsîr* ve *tasavvufî tefsîr* diye de adlandırılmaktadır.

Sûfîler mesailerinin merkezine kalp ve ruhu aldıkları için bu taifenin ruha dair yaptıkları yorumların tasavvuf geleneğini tanımak ve tanımlamak açısından önem arz ettiğini düşünmekteyiz. Bu düşünceden hareketle tebliğimizde her üç tefsir türünü okuyucuya bir arada sunarak Kur’an’ı baştan sona tefsir etmekle özgünlük arz eden Faslı sûfî Ahmed İbn Acibe’ye ait *el-Bahrü’l-medîd fî tefsîri’l-Kurâni’l-mecîd* adlı eserde ruha dair yapılan tefsirleri ve işârî yorumları konu etmek istiyoruz. Rivayet ve dirayet türü tefsirlerde ruha dair yapılan yorumları İbn Acibe’nin adı geçen eserinden naklen özetle zikrettikten sonra tebliğin ana konusu olarak ele alacağımız işârî yorumları inceleyeceğiz. İbn Acibe’nin

8 Arş. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hamitdemir@cumhuriyet.edu.tr

sıkça atıfta bulunduğu Abdülkerim Kuşeyrî'ye ait *Letâifü'l-işârât* ve Ruzbihan Baklî'ye ait *Arâisü'l-beyân* adlı işârî tefsirlerde yer alan konuya dair yorumları da tebliğimizde sunmaya çalışacağız. Ayrıca yer yer önceki dönemlerde telif edilmiş işârî tefsirlere de müracaat edeceğiz.

Özetle ifade edilecek olursa rivâyet ve dirâyet türü tefsirlerde ruh Cibril, Kur'an, vayh, ilâhî kelim, koruyucu bir melek ve hayat sebebi olarak yorumlanmıştır. İşârî yorumlarda ise ruhun Allah'a izafe edilmesi insanlara şeref bahşedilmesi olarak değerlendirilmiş, ruh ve beden arasındaki tahakküm mücadelesi cem ve fark kavramları ile bağdaştırılmış ayrıca ruh ilhâm, kalbi diriltten manevî hayat vesilesi, marifet, vâridât, yakîn nuru, müşahede, tecelli, ilâhî rahmet şeklinde yorumlanmıştır. Bununla birlikte beden ve ruh arasındaki ilişkinin din ve vahy, kalp ve vahy, Allah ve alem arasındaki ilişkiye benzetilmesi de özgünlük arz eden dikkat çekici yorumlardır.

Anahtar Kelimeler: Ruh, Tasavvuf, İşârî Tefsir, İbn Acibe, el-Bahru'l-medîd.

Ruh Kavramına Yaklaşımlar: İsra Suresi 85. Ayet Bağlamında

Abdullah İNAN⁹

İsra suresi 85. ayet “Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir” ifadeleri ruh konusunun anlaşılması ve tartışılması hususunda oldukça önemlidir. Tarih boyunca İslam âlimlerinin bu ayetteki ruh kelimesine verdiği anlam ruh konusunun İslam dünyasında tartışılıp, konuşulması hakkında belirleyici olmuştur.

Ayette ruh kelimesine verilen anlamlar sonucu farklı yaklaşımlar öne çıkmıştır. Ruh kelimesine “hayatın kaynağı olan güç “ anlamı verenler bu konunun konuşulmasının yasaklandığını, Hz. Peygamberin bu konuda konuşmadığını, aklın onu idrak edemeyeceğini ileri sürerek araştırılmasını, hakkında konuşulmasını uygun görmemişlerdir. Öte yandan ruh kelimesine “Cebrail, Kur'an, vahiy, vahyin kaynağı” gibi anlamlar verenler ise ruhun araştırılıp, tartışılmasını caiz görmüşlerdir. Taraflar bu görüşlerini temellendirirken ayetin sebep-i nüzulü ve Kur'an'ın diğer ayetlerinde geçen “ruh” kelimesine verilen anlamlardan hareket etmişlerdir. Gazzali, Sühreverdi, Ebu Yusuf, Zemahşeri, Razi, İmam Maturidi gibi İslam alimleri taraflardan bazılarıdır. Örnek verilen düşünürlerin bu konulardaki görüşleri, sundukları deliller, ayetin sibak ve siyakı göz önüne alınarak müzakere edilecektir.

Konunun araştırılmasında daha çok tefsir kaynakları esbab-ı nüzul kitapları ve ruh konusunda yazılan muhtelif eserler kullanılacaktır.

Sonuç olarak ruh konusu insan aklının tam olarak idrak edemeyeceği bir konudur. Bu bakımdan konu hakkında bir yargıya varmanın, bir bilgiye ulaşmanın imkânı müzakere edilecektir. Ayette geçen ruh kelimesine verilen anlamların farklılığı da göstermektedir ki bu konu tartışmaya, müzakereye açıktır. Ayrıca ayetin nüzul sebebi üzerinde bir ittifak da söz konusu değildir. Örneğin nüzul sebebi olarak Hz. Peygambere ruh konusunu soranlar kimilerine göre Mekkeli müşrikler iken kimilerine göre Medineli Yahudilerdir. Dolayısıyla ayetin indiği zaman dilimi de tartışılır haldedir. Ruh konusunu tamamen tartışmaya kapatmak, yeni bir bakış açısıyla ele alınmasını doğru bulmamak, tartışılmasını üzerinde düşünülmesini engellemek doğru bir yaklaşım değildir. Bu durum makalede ayrıntılı olarak müzakere edilecektir.

⁹ Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, abinan350@gmail.com

2. Oturum

Beşerin Yaratılışının Kur'an'daki Anlatımları ve Ruh Üflenmesi

Erkan YAR¹⁰

Bir varlık türü olarak beşerin türsel ve bireysel yaratılışına dair Kur'an'da çeşitli anlatımlar mevcuttur. Bu anlatımların ilk muhatapların bilgi seviyelerine göre olduğuna dair bir paradigma oluşmuştur. Bu paradigmanın oluşmasında vahyin amacının ve insan tarafından algılanışının etkisi vardır.

Kur'an'ın beşerin türsel ve bireysel yaratılışına dair anlatımlarında yaratılışın neliğini açıklamak gibi bir amacının olmadığı düşünülmektedir. Çünkü söz konusu yaratılışlar hakkındaki insanın bilgisi zaman ve mekana göre farklılaşmıştır. Bu farklılaşmada insanın bilgi araçlarının ve kaynaklarının etkisi kabul edilmektedir.

Beşerin türsel yaratılışının anlatımında tesviye ve ruh üflenmesi evresi farklı evreler olarak Kur'an'da yer almaktadır. Bu anlatımlarda yer alan maddeler ve evrelerin ilk muhatapların bilgi seviyelerine göre olduğu varsayımından hareket edilecektir. Bununla birlikte beşerin bireysel yaratılışında da hadisler ve gelenekte ruh üflenmesi olgusuna yer verilmiştir. Bu yargıya göre fıkhi hükümler oluşturulmuştur. Bu yargıların oluşmasına etki eden faktörler bu bildiride incelenecektir.

Bu bildiride Kur'an'ın beşer algısının muhatapların beşer algısına göre şekillendiği vurgulanacaktır ki bu monist bir anlayıştır. Düalist insan anlayışının temeli felsefedir. Felsefenin varlığa düalist bakışının beşere de yansıdığı düşünülmektedir.

Bu bildiride çözümleme, karşılaştırma ve eleştiri yöntemleri kullanılacaktır. Çözümleme yönteminde anlatımların neliği açıklanacaktır. Kur'an'ın anlatımları ve İslam öncesi anlayışlar karşılaştırmının nesnesi olarak kabul edilecektir. Bununla birlikte kelimelerin düalist insan anlayışları ile filozofların düalist insan anlayışları incelenecek ve bu anlayışlar açısından ruh üfleme olgusu incelenecektir. Eleştiri ise bu anlayışlara ve kaynaklarına yöneltilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, felsefe, tesviye, ruh üfleme, düalizm

İnsanın Ruhu Olup Olmadığına Dair Bir İnceleme

Saadettin MERDİN¹¹

Spiritüalizm, Animizm, reenarnasyon, putperestlik, şirk vb." heretik akımlar sakîm ruh inancından beslenmektedir. Çalışma ruhsuz bir teoloji inşasının imkânını sorgulamaktadır. Presokratik tabiat filozoflarının psyche'sinden Platon ve Aristoteles'e, Neo-Plotinizme; Mu'tezile (Nazzâm) nin Stoacılar'dan ithal ettiği ruhtan, İslam filozoflarına ve sufi kelimacılara kadar olan tarihi süreçte ruh inancındaki değişim ele alınmaktadır. Tevrat, İncil ve Kur'an'da nefis ve ruh için kullanılan *nefeş-psyche-nefs* ve *ruah-pneuma-ruh* kelimelerinin etimolojisi ve Yunan felsefesinin (Platon ve Yeni Eflatunculuk) etkisiyle günümüz dini terminolojisinde kazandığı yeni anlamlar ve değişimler incelenmektedir. Kur'an da nefis; şahıs (kişi), tüm maddi ve manevi unsurlarıyla insanın kendisi (zâtı) ve iç dünyası (zihni/kalbi) olarak geçer. Kur'an'ın hiçbir yerinde ruhçuların nefis kelimesine verdiği

¹⁰ Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fak. Elazığ, eyar@firat.edu.tr

¹¹ Dr., Emekli Öğretmen, s-merdin@hotmail.com

yaşatıcı ruh anlamında kullanılmamıştır. Ruh kelimesinin daima tekil kullanılması ve “Allah’ın ruhu” şeklinde Allah’a izafe edilmesi bu kelimenin insanla değil, Allah’la ontolojik bağı olduğunu göstermektedir. Önceleri ruh ve nefis farklı anlamlara sahip iken, yabancı kültürlerin tesiriyle nefis alabildiğine aşağılanmış, nefis/birey (Tanrı’nın ruhuyla) zî-ruh yapılmıştır. Tanrı’nın ruhuyla ölümsüzlük özlemi giderilmiştir. Önceleri “Allah’ın kutsal, emin ruhu (Cebrail), Kur’an, Allah’ın emri” gibi anlamlara sahip olan Kur’an’daki ruh kelimesi - halidî hikmet nazariyesini benimsemiş, felsefeyi *nebevi bilgi*, hikmeti müslümanın *yitik malı* olarak gören sufi-filozof-kelamcılar tarafından insanı yaşatan *ilahi bir nefha*’ya dönüştürülmüştür. İslam öldükten sonra dirilme (ahiret) problemini *ölümsüz ruhla* değil, Allah’ın sonsuz kudretine imanla, O’nun va’dine itimatla çözmüştür. Ruhlar, periler, cadılar Orta Çağ dünyasının yerleşik kültürüyle, sihirli-simyalı biyolojisiyle, okült evren tasavvuruyla gayet uyumlu olsa da Modern Tıp (Psikoloji ve Psikiyatri) insan bedeninden ayrı bir ruh anlayışını kabul etmez. Son yıllarda psikoloji *Ruh bilim* olarak değil, daha çok *davranış bilimi* olarak tanımlanmaktadır. Davranışları hormonlar gibi fizyolojik temelli dürtüler ile oluşan motivasyonun başlattığı kabul edilmektedir. Ruh inancı (ve bunun uzantısı olan habis ruhlar, cinler, periler vb.) ilkel toplumların mitolojik evren tasavvurundan kaynaklanır. Antik Çağ Grek filozoflarında görüldüğü üzere her nesne içinde bir ruh (kendi doğal sonucunu yaratacak dinamizme sahip maddî varlık) taşıyordu. O yıllarda kimya ile simya (sihir- büyü), matematik ile numeroloji (sayı fetişizmi) astromi ile astroloji iç içeydi. Ruh anlayışları, halet-i ruhiyeleri kadar farklıdır. Her bir ekol kendi dünya görüşüne uygun bir kuram geliştirmiş, onunla tereddüt içerisindeki dimağını, kararsız kaldığı kanaatini takviye etmek istemiştir. Özetle: İslamî ontolojinin materyalist, politeist, animist Presokratik Tabiat Düşünürlerinin tabiatı tanımlama sürecinde icat ettikleri mitoslara dayanan “ruh/psyche” kavramına ihtiyacı yoktur.

Anahtar Kelimeler: Nefs, ruh, Kutsal Ruh, Animizm, şirk.

Mütekaddimîn Dönemi Kelâmında Ruh, Nefs ve Beden İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: İmam Mâtürîdî Örneği¹²

Osman Nuri DEMİR¹³

Bu tebliğ mütekaddimîn dönemi kelâmında ruh kavramı ekseninde yürütülen tartışmaları Ehl-i sünnetin kurucu âlimlerinden ve İslâm kelâmının en önemli isimlerinden biri olan İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) örneğinde incelemeyi hedeflemektedir.

Mâtürîdî insanın özünün ne olduğu, ruh ve nefsin varlığı, mahiyetleri ve bedenle ilişkisi, ölümden sonra ruh, nefis ve bedenin âkıbeti gibi bir dizi sorunla ilgilenmiş ve bu problemlere kendi düşünce sistemi içinde çözümler üretmeye çalışmıştır.

Mâtürîdî’nin insan bedeniyle ilişkisi açısından ruh ve nefse atfettiği farklı fonksiyonlar, bedenin ölümü sonrasında ruh ve nefsin bulunduğu durumla ilgili düşünceleri ve bu açıdan insanın bütünlüğü sorununa geliştirdiği çözüm, onun sistemine farklı ve orijinal bir hüviyet kazandırmıştır. Mâtürîdî’nin insanın mahiyetiyle ilgili düşüncelerini konu edinen bu araştırma, hem onun insanın özüne ilişkin problemlere nasıl yaklaştığını ortaya koymayı

¹² Bu çalışmanın hazırlanmasında büyük ölçüde *Mâtürîdî’de İnsan Tasavvuru* adlı doktora tezinden ve bu tezden üretilen *İmam Mâtürîdî’de İnsan: Ruh, Nefs ve Beden İlişkisi Üzerine Bir İnceleme* isimli makalelemeden istifade edilmiştir.

¹³ Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı, osmannuridemir@hotmail.com

amaçlamakta hem de aynı zamanda konuya dair farklı düşüncelere de atıf yaparak İmam Mâtürîdî'nin bu konuda durduğu yerin belirlenmesini sağlamayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda makalede şu sorulara cevap aranmaktadır: İnsan basit bir cevher midir, yoksa o ruh, nefis ve bedenden müteşekkil kompleks bir varlığa mı sahiptir? Ruh ve nefis diye işaret edilen mâna aynı mıdır yani bu kavramlar eş adlı mıdır yoksa bu terimlerle farklı anlam ve fonksiyonlara mı vurgu yapılmaktadır? İnsan bedeni onun yegâne gerçekliği midir? Bu anlamda ruh, nefis ve beden arasındaki ilişkinin keyfiyeti nedir ve bu ilişki ölüm anında ve sonunda nasıl bir hal almaktadır? Bu yapılırken, Mâtürîdî'nin yöntemi izlenerek mezkûr sorulara verilen farklı cevaplar tespit edilmiş, bu cevapların dinî ve felsefî temelleri incelenmiş, iki farklı Mu'tezilî gelenek ve tabi ki Mâtürîdî'nin dönemi, takipçilerinin fikirleri, aynı şekilde Mâtürîdî'nin fikirlerine benzer ve karşıt görüşler dikkate alınmıştır.

Sonuçta ise bütüncül, parçacı ve indirgemeci yaklaşımların bulunduğu insanın neliği probleminde, *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'ın tamamı okunarak Mâtürîdî'nin düşünceleri ortaya konulmuş ve onun fikirlerinin takipçileri arasında ne oranda karşılık bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Mâtürîdî, insan, ruh, nefis, beden, hayat, idrak

Meşşâî Geleneğin Ruh Anlayışının Bireysel ve Toplumsal Gelişim Açısından İncelenmesi “İbn Bâcce Örneği”

Bayram TAMTÜRK¹

Soru/n: Ruh/nefis konusu kelam, tasavvuf gibi alanların üzerinde durduğu önemli bir konu olup İslam Felsefesinin bu konuya yaklaşımının incelenmesi, varılan sonucun bireyin kendini anlama ve anlamlandırma noktasında işlevselliği açısından oldukça önemlidir. Felsefenin burhan metodunu kullanması böyle önemli bir konuda evrensel bir mesaj verecek olması açısından merkeze alınmıştır. Nefis konusuna yaklaşımlarını Aristoteles'ten mülhem fizik temelli bir bakış açısı ile belirleyen Meşşâî geleneğin yorumları ortaya konulup günümüzün nefis tartışmaları ile karşılaştırılmalı olarak ele alınarak modern anlamda bir birey oluşturabilmenin imkânı tartışmaya açılmak istenmektedir. Bu bağlamda insanın hakikate ulaşmasında nefsin rolü, nefsin insan eylemlerine etkisi, birey toplum ilişkileri bağlamında karşılaşılan sorunlar ve çıkış yolları müzakere edilecektir.

Meşşâî gelenekten gelen filozofların hemen tamamı nefsin gelişimine dair bir nazariye tasarlamış, teorik çerçevesini oluşturmak amacıyla “Kitâbu'n-Nefs” isimli eserler kaleme almışlar ya da eserlerinde nefis konusunu ele alan başlıklar açmışlardır. Fârâbî bireyin bilişsel gelişimini sağlamak için ilimlerin tasnifini yapmak suretiyle bir eylem planı hazırlamıştır. İbn Bâcce nefsin teorik alt yapısını tahlil etmek amacıyla “Kitâbu'n-Nefs”, pratik yönünü açıklamak için “Tedbirü'l-Mütevahhit” isimli eserlerini kaleme almıştır. Bu geleneğin zirve noktasında İbn Tufeyl, “*Esrar'ul Hikmeti'l Meşrikiyye*” ile Meşşâî geleneğin nefis anlayışını somutlaştıran, bireyin bilişsel ve toplumsal gelişimini sembolik bir şekilde ifade eden bir eser ortaya koymuştur. Bu çalışmada Meşşâî anlamda ilk İslam filozofu Kîndî ile başlayıp nefis konusunda müstakil eser yazan ya da eserlerinde başlık açan Fârâbî, İbn Sîna, İhvanu's-Sâfâ, İbn Bâcce, İbn Tufeyl gibi düşünürlerin yaklaşımları ve tutarlılıkları müzakereye açılacaktır.

¹ Dr, Milli Eğitim Bakanlığı, bayram_tamturk@hotmail.com

Nefs ve ruh tanımları, bu tanımları yaparken kullandıkları yöntemler, nefis kavramı ile yakından alakalı cevher, madde, suret, faal akıl, külli nefis, ittisal gibi kavramların kullanımları belirlenmek suretiyle nefsin ontolojik yönü müzakere edilecektir. Bu aşamadan sonra nefsin güçleri ve bedenle ilişkisi ortaya konulup kendini tanımak isteyen bireye bilişsel ve toplumsal gelişimi ile ilgili bir reçete sunulacaktır.

Makalede bahsi geçen filozofların klasik eserleri merkeze alınarak bu eserler üzerine çalışmalar yapan felsefecilerin katkıları ve vardıkları sonuçlar da değerlendirilecektir. Bu manada nefsi fiziksel temelden yoksun ya da ondan ayrı ele alarak özellikle bilgi edinme metotları açısından sufi bilgi anlayışına yönelik eleştiriler ve cevaplar tahlil edilecektir.

Çalışmanın neticesinde bireyin başkalarını ıslah etmek yerine kendi potansiyelinin farkına varmak suretiyle yetkinleşebileceği vurgulanacaktır. Meşşâî geleneğin bu gelişimi belli bir kişi ya da zümreye has kılmamış olması, sunulan yöntemin evrensel karakterde ve uygulanabilir olduğu, böylelikle bireyin tikelde tümeli yakalamasının imkânı ortaya konulacaktır. Bu bilişsel seviyeye yükselen insanın sosyal çevreye uyumu ya da uyumsuzluğu, toplumu olumlu ya da olumsuz yönde etkilemesi de değerlendirilecektir. İbn Bâcce'nin ortaya koyduğu, her aşaması faal akılla ittisal yoluyla test edilen, siyaset gibi tümünden gelimci bir tavır yerine bireysel tedbiri öne çıkarmanın daha tutarlı olduğu bir yöntem tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Kelimeler /: Nefs, Meşşâî Gelenek, Kitâbu'n-Nefs, İslam Felsefesi.

الرُّوحُ وَالنَّفْسُ فِي اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ / دراسة دلالية

Abdulkerim el-UBEYDI¹⁴

د. عبد الكريم محمد العبيدي

يشوب مصطلحي الروح والنفس غموضٌ في الدلالة، وتنوعٌ في المفهوم منذ أن بدأ المفكرون والعلماء والفلاسفة والمتكلمون وعلماء اللغة بالبحث عن معناهما، وسيراً غوارهما لارتباط الموضوع بالجوانب الدينية والفلسفية والنفسية لبني البشر، ولمحاولة فك لغز هذه الشفرة التكوينية. ولقد جاء ذكرهما في القرآن الكريم والسنة النبوية المطهرة؛ مما جعل العلماء على مختلف مشاربهم وتنوع اتجاهاتهم يؤلّون هذين المصطلحين عنايةً واسعةً من البحث والدّرس والشرح والتأليف والتفسير؛ بحيث صار مجال البحث مفتوحاً أمام الدارسين للبحث وطلب الحقيقة العلمية لهذين المصطلحين لأن الأمر لما يحسم عند قسم من الباحثين. ونظراً لأهمية الموضوع وكونه موضوعاً متجدداً فقد رأيت أن أعالج بعض جوانبه من الوجهة اللغوية الدلالية والوصفية التحليلية التي تتعلق بالبحث عن المعنى ومعنى ذلك من خلال ترتيبه على عدّة فصول حيث تضمّن الفصل الأوّل معناه لغة واصطلاحاً ومرادفاتهما وأضدادهما وأنواعهما وجاء الفصل الثاني تحت عنوان: عدد مرات ورودهما مع مرادفاتهما وأضدادهما في القرآن الكريم، أمّا الفصل الثالث فقد كان على الوجه الآتي: ألفاظ لها تعلق وارتباط بالروح والنفس والحياة، مثل الموت والقبض والقتل والازهاق، وغيرها. أمّا الفصل الرابع فقد كان على النحو الآتي: أقوال العلماء في الروح والنفس حيث غني هذا الفصل بأقوال طائفة من العلماء من الفلاسفة والمتصوّفين والمفسرين. أمّا الفصل الخامس فكان تحت عنوان: الروح لابن قيم الجوزية 751 هـ دراسة تحليلية من الوجهة الدلالية، ونسبة الكتاب إلى ابن قيم الجوزية وأقوال العلماء فيه. ومن ثمّ ختم البحث بقائمة من المصادر والمراجع من مختلف المظان.

الكلمات المفتاحية: الروح، النفس، دلالية

Abdelkerim BELLIL¹⁵

د. عبد الكريم بليل

Lamia Ben Ouicha¹⁶

بن عويشة لمياء

تصنف نظرية الفيض كروية دينية ذات أبعاد فلسفية، لسبب نشأة الكون وتراثبية الوجود، ومن نوازله المطروقة: كنه الروح؛ ماهية وتمثلاً قدماً وأزلاً.

ولها أمشاج وإرهاصات فلسفية ولاهوتية موعلة في القدم، بحقب قبل تشكل نواتها الأولى على تقارير أرسطو، لظهور آراء مشابهة ومقاربة في حضارات عدة وأديان ونماذج معرفية شرقية عرفانية.

فحين اجتمع كثير من الفلاسفة على تأكيد أن أصل الوجود واحد، وهذا الوجود قديم لما تقتضيه البراهين العقلية الفلسفية؛ حين تدبر العقائد الكونية المفسرة لنشأة الكون؛ قامت إشكالية أخرى تكونت من اجتماع القول بأن أصل الوجود واحد، والقول بأن الواحد لا يصدر عنه إلا واحد، فكيف ظهرت الكثرة من الواحد؟

و المبدأ الأول ثابت أزلي، إلا أن الكون متغير وفيه أجزاء يعلم زوالها، فكيف يمكن تبرير المعلوم المشاهد؟

وهنا سبقت الرؤى العرفانية الغنوصية من الأديان المقاربة جغرافياً لليونان المنطلقة في عالم الفلسفة البرهانية، وجلبت لها الديانات السرية تفاسير للغوامض الميتافيزيقية. وقديماً ارتبطت الآلهة اليونانية بالمدن، فكل مدينة آلهتها، وكان تكريمها واجباً وطنياً، والإلحاد خيانة للوطن.

ثم ظهرت نحل سرية لدين روجي أسمى، من أجل مشاركة الإنسان في السعادة الإلهية. وأشهر هذه النحل نحلة ألويسيس، ونحلة أورفيوس.

عبدت نحلة ألويسيس الآلهة ديمثير، وهي ديانة روحانية اتحادية، وعبدت أورفيوس الإله ديونيزيوس، وهي ديانة روحانية تنوية غنوصية حولية، ترى أن الإنسان فيه عنصران "تيتان" مبدأ الشر، "ديونيزي" مبدأ الخير. الجسد والروح، وكلاهما في صراع دائم، حتى تستعيد النفس طبيعتها الإلهية.

وقد كانت هذه النحلة حلقة متوسطة بين الدين الأسطوري والدين الفلسفي، فظهرت لاحقاً في فلسفات فيثاغورث وسقراط وأفلاطون.

ثم تطور الفكر الديني اليوناني من الشعر الأسطوري والنحل السرية، ومن النظريات والتبريرات والآراء والجدل القائم ركبت نظرية الفيض كنسق فلسفي يفسر ويثبت قدم العالم ونشوء الكثرة عن الوحدة وتسلسل المراتب، وتفسير ماهية الروح والعقل.

ومن أمشاج التفسيرات الفيزيائية للروح الأطاريح الأورفية السرية، والتي استمرت في فلسفة أفلاطون ثم امتدت للأفلاطونية المحدثة، والفلسفة الفيثاغورية العددية التي بعثت عبر الفيثاغورية المحدثة، لتبرز لنا الأولى في فلسفة الباطنية والإسماعلية والمشائية والإشراقية وإخوان الصفا بإحيائهم للفيثاغورية المحدثة، ثم في الطرح الصوفي الفلسفي للحلاج والسهرودي وابن عربي ومدارسهم الفكرية العرفانية.

- الإشكالية البارزة في البحث هو ما علاقة الفلسفات الوحدانية المادية بالأطاريح المؤسسة للفلسفات الكمونية الروحانية؟ وأين يكمن التواصل والانسجام؟ وأين يحدث الإفتراق؟

وهل هذه الأطاريح الوحدانية الكمونية لمفاهيم الروح الأنطولوجية والابستمولوجية والميتافيزيقية لها تمثيلات في عقائد المسلمين؟

15 الجزائر، ولاية الطارف، جامعة الشاذلي بن جديد، bellkar23@yahoo.com

16 الجزائر، ولاية الطارف، مرشدة دينية؛ مديرية الشؤون الدينية والأوقاف، (طالبة دكتوراه علوم)، bellkar23@yahoo.com

نسعى بنسق البحث وفق منهج وصفي استقرائي لسبر المقالات المنظرة لكبرى المدارس الفيضانية في تقرير مفاهيم الروح، ثم التحليل المنهجي لاستبيان التمثلات العقدية والسلوكية لهاته المقالات في عقائد المسلمين.

النتائج الأولية: من النتائج الأولية التي بلغها البحث: أن الروح في المنظومة الفيضانية ذات طابع واحد كمنوي، ومفاهيمها قائمة على معتقد غنوصي عرفاني، وقد تسربت هذه المنظومة العرفانية الغنوصية للأديان الوثنية والعقائد السرية والأديان الكتابية والنماذج المعرفية الصوفية والفلسفات الإشراقية والفلسفات الروحانية. ولها تمثلات ودلالات واصطلاحات عديدة.

الكلمات المفتاحية: الروح، النفس، العقل، الفيض، الواحدية.

الروح في القرآن الكريم دراسة في الألفاظ والمعنى

Mücahit ELHUT¹⁷

مجاهد الحوت

الروح ذات سامية تحمل المعاني الدقيقة العميقة، في اللغة العربية في التعبير الادبي، واكتسبت غنى وأهمية بعد نزول القرآن الكريم، فجاءت هذه اللفظة بعدة معان وجاءت عدة مفردات تحمل هذا المعنى، وهي ترتبط بالإنسان وغيره من المخلوقات، حتى وصف بها الملائكة، ولا تقتصر على معنى مادي أو معنوي بل تحتل كليهما معاً، وورد في القرآن كلمة الروح حاملة للعديد من المعاني، السابقة حسب الحال المتعلقة به من كونها الذات اللطيفة المرافقة لجسد الإنسان، أو النفس البشرية، أو المعونة الإلهية، والنصر، والسكينة وغيرها، وكذا ورد معنى الروح بكلمات أخرى مثل الحياة والنفس وغير ذلك.

ومن خلال الجمع والتحليل لهذه الكلمات المرادفة لمعاني الروح مع ما اقترنت به كلمة الروح من معاني حسب السباق والسياق القرآني، ومحاولة التدقيق والحصار لأهم المعاني والدلائل المرادة في القرآن الكريم مع أهم أقوال المفسرين واللغويين ضمن المعاجم العربية، ليتضح غنى أسلوب القرآن الكريم باستخدامه للكلمة الواحدة لعدة معان، واستخدام الكلمات المتعددة في معنى واحد ومدى تأثير اللفظة القرآنية من خلال تنوعها، وما حوته من لطائف وأسرار لغوية ومعنوية، تصل إلى روح السامع وقلبه ولا تقف عند حد سمعه.

متبعاً أسلوب الإحصاء والتحليل لتلك الآيات ومواضعها مع السياق الذي وردت فيه، وتبيين أحقية هذه اللفظة من غيرها من المترادفات، وما يمكن تغييره من المعاني إذا استبدلت لفظة بغيرها مع ما بينهما من ترادف، وأثر هذه اللفظة على المعنى، ومدى تأثيرها على المتلقي، مبرزاً أهمية الأسلوب القرآني الروحي في معالجة المسائل الروحية من ناحية لغوية، فلا يمكن إنكار أثر الكلمة في النفس والروح أكثر من غيرها من الأفعال والتصرفات، وخير دليل على ذلك قوله صلى الله عليه وسلم «إن من البيان لسحراً».

الكلمات المفتاحية: القرآن، الروح، النفس، الدقائق اللغوية، المعنى

جدلية العلاقة بين لطافة الروح وكثافة الجسد في الأدب الصوفي

Samer KATEA¹⁸

يرصد هذا البحث جدلية العلاقة بين الروح والجسد في الأدب الصوفي، ولا نبالغ إذا قلنا: إن الصوفية هم من أوائل المفكرين الذين نظّروا لفلسفة الروح وتحدثوا عن كنهها وماهيتها، وتجلى ذلك واضحاً في أدبياتهم النثرية والشعرية، وقد استطاعواولوج إلى عالم الروح أو السر كما يُسمّونه، والفصل بين ماهية الروح وطبيعة الجسد الذي يحتويها.

¹⁷ Dr. Öğr. Üye., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, melhut@agri.edu.tr

¹⁸ Dr.Öğr. üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, samerkatea@artuklu.edu.tr

وتهدف هذه الورقة إلى الكشف عن طبيعة الفهم الصوفي للروح؛ فهي عندهم لطيفة تُحَلَّق في الملكوت الأعلى، وهي كنز مكنون لأنها محلُّ تجلّيات الحق عز وجل، ثم إنهم فرّقوا بين روح المؤمن الذاكر المجاهد لنفسه، وبين أرواح الناس العاديين أهل الحجاب على حد قولهم، فأرواح العارفين لشدة لطفها قد رقت وخفّت، فتخلّصت من سجن الجسد، وأسر البدن، وراحت تطوف بكعبة المحبوب، تطالع حسنه وتنظر جماله، بينما أرواح أهل الحجاب مُثَقَلَة بالذنوب والمعاصي، محجوبة بغفلتها عن الملأ الأعلى، أسيرة الأبدان ورهينة الأحزان، فأثى لها أن تسبح في فلك الأكوان؟

إن جدلية العلاقة بين لطافة الروح وكثافة الجسد قد طبعَتْ معظم النصوص الصوفية ولا سيّما الشعرية منها، ودأب الصوفية من خلال مجاهداتهم إلى تمزيق حُجُب الحسّ التي محلّها الجسد، والانعتاق من أسر المحسوسات، كي تتمكّن الروح بعد أن تُلطف من السمو والانعتاق. وهكذا يعيش الصوفي بروحه لا بجسده، يزور أحبابه ويقبل أعتابهم بروحه المُحلّقة، بينما الجسد لا يبرح مكانه، كما قال قائلهم:

في حالة البعد روحي كنتُ أرسلها تُقبل الأرض عني وهي نائبتني

وخلصَ البحثُ إلى أن الأدب الصوفي قد فرّق تفريقاً واضحاً صريحاً بين الروح والجسد، فهما من طبيعتين مختلفتين، إذ الروح مطلقة والجسد مقيد، والروح لطيفة والجسد كثيف، والعلاقة بينهما عكسية، فتقل الجسد يمنع رقيّ الروح، وخفة الأرواح تحرّرها من الأجساد، وتسمو بها في عالم الملكوت.

لكلمات المفتاحية: اللطافة، الروح، الكثافة، الجسد، الأدب الصوفي

3. Oturum

Soul : Perspectives from Psychological Science

James M. DAY¹⁹

Throughout the course of human life, across cultures, civilizations, and historical epochs, there has been a persistent fascination with questions, concepts, and consequences, of “soul”. The great philosophies, religions, and literatures of the world have as abiding concerns the existence, meaning, and experience, of soul, in which one finds recurring themes of identity, integrity, gender, development, love, and transcendence. Whether soul, or souls, or related constructs (gods, God), exist, lie beyond the epistemological constraints of psychological science. Psychologists cannot prove whether souls, or gods, or God, exist, but they have been successful in charting features of human experience in which related themes, are of huge importance to our sense of purpose, well-being, faith, and destiny. In this lecture, I will draw from authors, theories, and research programs, in psychology, whose work helps illuminate territories of human experience pertinent to these themes, and fertile for dialogue with philosophy, theology, and other disciplines where soul, and souls, are abiding preoccupations.

Psychology & Soul: (Faith in Clinical Psychology Setting)

Arbjola HALIMI²⁰

In this article there is a professional discussion about Life Meaning and other forces that influence Human Soul. Its attempt is to answer some basic and advanced questions that are important in Clinical Psychology Setting such as: What is the force that makes us move? Why some people are motivated and some are not? What makes people to be motivated? Is there a relationship between motivation and life meaning? What is life meaning? Is there a relationship between life meaning and faith/believe? Why some people are believers and some others are not? Is there a relationship between life meaning and faith? Do patients need to believe? What is Soul in Psychology? The main purpose is not only to answer these questions but also to understand how these answers are related to the soul (emotion, perception, thoughts, feelings, etc.) from a psychological perspective. The reason for that is because clinical psychologist are facing these kind of questions in their every day profesional practice and by answering them it means that a helpful guide can be constructed for future applications on psychotherapy. Authors emphasysing psychoemotional well-being, life meaning and importance of faith such as Jung’Psychanalitic Theory, are used as a theoretical framework for a better understanding on the research purpose. A great theoretical attention is focused on religion theories and the content of religious books. Methods used for gathering these data are those related with client narrative, semi-structured, clinical interviews and observation. Some results/conclusions suggest that clinical psychology setting face all these questions and there is always a strong relationship between faith, life meaning and psychological wellbeing from client’s mental interpretation.

¹⁹ Professor, Human Development & Psychology of Religion UCLouvain, Louvain-la-Neuve, Belgium

²⁰ PhD, University of New York Tirana, arbolahalimi@unyt.edu.al

Workplace Spirituality and Wellbeing

Besmira LAHI²¹

The aim of this research paper is to understand the meaning of spirituality at work in today's world where great emphasis is been given to economy and earnings and less attention is being given to emotions. The curiosity of the researcher in psychology continuously targeting employees' wellbeing and the workplace, leded in the exploration of spiritualism with the focus in the role of spiritualism and its implication in the workplace. After having conducted a review of the literature in the area of religious and non-religious concepts regarding spiritualism, the objectives of the study have been focused in: (i) the identification of the means of spiritualism that employees have in the workplace, (ii) understand whether being spiritual can be measured, and (iii) identify the importance of the means of spiritualism at work.

The research design used consists in the quantitative approach based on the analysis of 50 on-line questionnaires administered to employees of two working companies in the private sector from executive to managerial level. The questionnaire was developed for collecting and analyzing data. The data showed that there is a significant inclination between spiritualism of individuals at work and their wellbeing and made evidence of the divine element and the collective good at work.

The research concludes with an examination of spiritualism at the workplace in terms of gender and its contributions to the individual's wellbeing and other components such as work engagement, happiness, etc. For future recommendation: application of a qualitative research design asking "how" spiritualism reflects and analysis of the employees' reflections would provide a clearance of many situations and would lead researchers towards the knowledge of other domains in this area.

Keywords: spirituality at work, wellbeing, workplace.

A Religious Overview upon the Value of the Soul

Cosmin Tudor CIOCAN²²

The soul is considered, both for religions and philosophy, to be the immaterial aspect or essence of a human being, conferring individuality and humanity, often considered to be synonymous with the mind or the self. For most theologies, the soul is further defined as that part of the individual which partakes of divinity and transcends the body in different explanations. But, regardless of the philosophical background in which a specific theology gives the transcendence of the soul as the source of its everlasting essence – often considered to survive the death of the body – it is always appraised as a higher existence for which all should fight for. In this regard, in all religions there are so many unseen battles aiming to take hold of the human soul, either between divinity and

²¹ PhD, University of New York in Tirana, Besmiralahi@unyt.edu.al

²² Fr. Lecturer, PhD, Department of Theology, Ovidius University of Constanta/Romania, cosmin.ciocan@univ-ovidius.ro

evil, or between worlds, or even between the body and the soul itself. This unseen battles over the human soul raging in the whole world made it the central item of the entire universe, both for the seen and unseen world, an item of which whoever takes possession will also become the ruler of the universe. Through this philosophy, the value of the soul became abysmal, incommensurable and without resemblance. The point for making such a broad overview of the soul in religious beliefs is the question of *whether we can build an interfaith discourse based on the religions' most debated and valuable issue, soul?*

Regardless the variety of religious beliefs on what seems to be *the soul*, there is always a residual consideration in them that makes the soul more important than the body, and this universal impression is due to another belief or rather *need of believing*, that above and beyond this seen, palpable, finite life and world *should* exist another one, infinite, transcendent and available all the same after *here*. This variety stretches from the minimum impact that soul has on the body, as being the superior essence that inhabits and enlivens the matter (as in the early Hebrew religious view, in particular of Sadducees' view), to the highest impact in which soul has nothing to do with matter and is only ephemeral linked to it, but its existence is not at all limited, defined or depended on the matter (as in the Buddhism), or even placed to extreme, as the very life of the matter thus this seen universe is merely a thought in the soul/mind (as in the belief of Solipsism, Nihilism or Brahmanism). In this extensive variety of soul overviews, the emphasis of the soul's importance gives an inverse significance to the body/matter, from being everything that matters to a thin, dwindle item that has no existence at all outside consciousness.

With this last term, consciousness, I introduce in my presentation the last significant attribute a soul has and relates with otherness, or that creates the very importance and value of it. With these two terms in relation, we can then approach a central dogma of religious beliefs that is *salvation*. From the lowest form of understanding soul up to its elevated, transcendental existence, salvation also came in a variety of acceptations. Thus, salvation is seen as only becoming aware of your *Self*, empowering it with knowledge (as in the Neoplatonic metaphysics,

In conclusion, regardless of the religious belief we are talking about, the soul and its awareness, have always been the central key-concepts of religious overviews, primarily on salvation. In this hermeneutical key, we can embrace the idea that the significant religious beliefs can find a way of dialogue through their readings on the metaphysics regarding *soul*, *Self-awareness* and *salvation*.

Keywords: self-awareness, consciousness, salvation, Neoplatonism, metaphysics, transcendence, matter.

Doğu Türklüğünün İslamlaşmasını Konu Alan Hz. İmamlar Tezkireleri'ndeki "İyi (Temiz, Kutsal) Ruhlara Yönelmek (Dua Etmek)" İfadesinin Düşündürdükleri

Ümit EKER²³

Türklerin X. yüzyılda kitleler hâlinde İslamiyet'i benimsemeleri Türk kültür ve medeniyet tarihi açısından son derece önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Bu yüzyıl ve sonrasındaki dönemde "Gök Tanrı İnancı" yerine İslamiyet geçmiş ve Türk kültür dünyası bu din üzerinde şekillenmeye başlamıştır. Bu hadise sadece dinî açıdan değil aynı zamanda Türk dili, kültürü ve tarihi açısından da bir dönüm noktasını oluşturur. Türklerin hayatında

²³ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

bu kadar önemli yer tutan İslamlaşma olgusunun ayrıntıları daha çok Arap kaynaklarından takip edilebilmektedir. Bu kaynakların yanı sıra sözlü varyantların yazıya geçirilmesiyle oluşan yakın dönemde yazıya geçirilmiş az sayıda Türkçe eserden de bahsedilebilir. Bunlar literatürde Satuk Buğra Hân Tezkiresi, Ebû Nasr Samânî Tezkiresi, Hasan Buğra Hân Tezkiresi, Yûsuf Kâdir Hân Tezkiresi, Hz. İmamlar Tezkiresi [Dört İmam Tezkiresi] adlarıyla görülmektedir. Bu eserlerde Türklerin İslamiyet’i benimseme süreci, bölgedeki özellikle Budist unsurlarla yapılan mücadeleler destansı bir dille anlatılmaktadır. Bunlar arasında özellikle Hz. İmamlar Tezkiresi hem edebî hem de tarihî açıdan önemli bir yer tutmaktadır. Eser, Yûsuf Kâdir Hân’ın Medâin şehrine gelerek bölgede meşhur dört imamdan yardım istemesi ve onların da Yûsuf Kâdir Hân’a yardım etmesiyle yapılan mücadeleleri anlatmaktadır. Mücadelelerin merkezinde Kaşgar, Yarkent ve Hoten şehirleri vardır. Bu şehirler Karahanlı Devleti ile bölgedeki diğer Türk Hanlığı Budist İdikut Uygur Devleti arasında sürekli el değiştirir. Çetin mücadelelerin sonunda Hz. İmamların da yardımlarıyla İdikut Uygur Devleti’ne son verilir ve bölgenin İslamlaşma süreci Yûsuf Kâdir Hân döneminde tamamlanır.

Bu çalışmada, Türklerin İslamlaşma sürecinde önemli yeri olan Hz. İmamlar Tezkireleri’nde görülen “kutsal ruhlara yönelmek / dua etmek” ifadesi ele alınacak, bu ifadenin Eski Türk inancı olan “Gök Tanrı İnancı” ile bağlantısı ortaya konulacaktır. Buna göre Türkler, Karahanlı Devleti döneminde Müslüman olduktan sonra “Gök Tanrı İnancı”nda hâkim olan çeşitli ruhlara inanma, çaresiz kaldığında, onlardan yardım isteme anlayışını en azından bu metinlerde sabit olan tarihî dönem içerisinde devam ettirmişlerdir. Başka bir deyişle İslamiyet’in kabul edilmesiyle “Gök Tanrı İnancı”nın dinî ve kültürel unsurları hemen ortadan kalkmamış, İslamiyet ile birlikte bu inanç ve ritüeller bir süre yan yana yaşamıştır.

Anahtar Kelimeler: Dört İmam, Hz. İmamlar, Kutsal Ruhlara Yönelmek.

İnsanın Kanında Dolaştığı Söylenen Ruh

Nadir KARAKUŞ²⁴

Kur’an-ı Kerim’in on yedinci suresi olan İsrâ, 85’de ruh ile ilgili Hz. Peygamber’e sorulan soruların gerçek cevabının Allah katında olduğu ve kulların bu hususta kesin bir bilgiye sahip olmadıkları söylenir.

Buna rağmen insanlar ruhun menşei hakkındaki meraklarını bir türlü yenememişler ve bu hususta farklı fikirler ileri sürmüşlerdi. Kızılderililer, ruhun da insanla birlikte koştığına inandıkları için, ruhun dinlenmesi ve geride kalmaması için molalar verirken, İran ve Hindistan’daki bazı gruplar, genellikle “*tenasüh*” adı altında ruhların göç ettiğine inanmışlardır.

Eski Türkler’de ve Moğollar’da ise ruhun insanın kanında dolaştığına inanmışlardır. Şamanist inanca sahip bu insanlar, önceden değer verdikleri insanları daha sonraları cezalandırmak istediklerinde onların kanını dökmeyi uygun bulmadıkları için onları yay kirisi ile boğarak yahut da bellerini kırarak öldürme yoluna gitmişlerdir. Onlar bu davranışları ile değer verdikleri asil kimselerin kanlarını dökmeyerek ruhlarını rahatsız etmediklerine ve onları onurlandırdıklarına inanmışlardır. Muhtemelen bir Uygur Türkü’nün kaleme aldığı zannedilen anonim eser Moğollar’ın Gizli Tarihi adlı kitapta bu konu ile ilgili bazı detaylara rastlarız. Cengiz Han’ın dostu ve kan kardeşi olan Camuka, daha sonra Cengiz’in aleyhine

24 Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü.

dönerek ona karşı Keraitler ve Naymanlar'ı kışkırtacaktı. Keraitleri ve Naymanlar'ı saf dışı bırakan Cengiz Han da 1206 yılında Camuka'yı yakalayarak onun idamına karar verecekti.

Camuka, daha önce Kerait Kralı Wang Han (Tuğrul Han) ile Merkitler'in kaçırdığı Cengiz'in eşi Börte'yi kurtardığı için idam şeklinde bir ayrıcalığı hak etmiştir ve onu onurlandırmak isteyen Cengiz de şamanların tavsiyesi ile eski dostunun kanını akıtmayarak onu boğdurarak öldürtecektir.

Şamanizm'de ruhun insanın kanında dolaştığı ile ilgili tahmin daha sonraları Osmanlılar da da görülecek ve hanedan mensupları yay kirişi ile boğdurularak öldürülecekler veya cezalandırılacaklardır. Şamanizm kökenli bu adet Yakup Çelebi'nin Kosova'da boğdurulmasından, Genç Osman'ın öldürülmesine kadar bir dizi olayda da karşımıza çıkacaktır. Bu tarihi olaylar da bize "asil kan" ifadesinin geçmişteki yansımalarından bir demet sunacaktır.

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Rûhu's-Şürûh'unda Ruh ve Ruhun Gıdası

Necmiye ÖZBEK ARSLAN²⁵

Herakleitus'a göre havadan daha latif ve ince olan ateş, Demokritos'a göre nefes alıp verirken bedene giren en ince, en düzgün ve en hareketli atomların birleşimi, Thales'e göre bedende incecik akan bir su, Pythagoras ve Eflatun'a göre bedenden ayrılan müstakil bir cevher olan ruh, insan bedenine yayılmış, beden içinde akıp giden latif ve görünmez bir varlıktır. Aristo beslenme, nabız, nefes alıp verme gibi fiziksel faaliyetleri ruhun içinde ele almış ve yaşam-ruh kavramları arasında bir ayrım gözetmemiştir. İslam düşünürleri ise ruh kavramını nefes meselesi ile birlikte ele almışlar ve nefsin terbiye edilmesiyle birlikte ruhun iyi olabileceği kanaatine varmışlardır.

18. yy. ın büyük ilim ve fikir adamlarından Erzurumlu İbrahim Hakkı ruhun yerine gönlü ve onun zıddına nefes kavramını yerleştirmiştir. *Marifetnâme* isimli eserinde ruhu ikiye ayırıp bunlardan birine hayvanî ruh diğerine insânî ruh adını vermiştir. Hayvânî ruh nefsin elindedir. İnsânî ruh ise zatında özünde maddeden soyut bir cevherdir. Nefsi terbiye etmiş ruh en üstün ruhtur. Ahfa makamından kalp mertebesine inen ruh insan bedenine yerleşmiş ve işlerin idaresini üzerine almıştır. Bu yüksek ruh nefisle birleştiğinde adı kalp ve nefis-i natika olur. Ortaya çıkan bu kalbin iki yönü vardır: Bunlardan birisi kutsal âleme diğeri ise nesneler âlemine bağlıdır. Bu nedenle de kalp organların en üstünüdür ve gönül adını alır. Gönül suretler âlemine dalarsa hayvandan farksız olur ancak iki âlemden herhangi birine tevessül etmeyip denge sağlayabilirse o zaman insan-ı kâmil olur. Bu da ancak nefsi terbiye etmekle, onun gıdasını vermekle mümkündür. Erzurumlu İbrahim Hakkı Rûhu's-Şürûh adlı eserinde ruhun gıdalarından birinin açlık olduğundan bahsetmektedir. Bu çalışmada Rûhu's-Şürûh adlı eserde yer alan ruh kavramına ve ruhu terbiye etmek için önerilen açlık kavramlarından hareketle ruhun gıdası konusuna değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Erzurumlu İbrahim Hakkı, Rûhu's-Şürûh, oruç, ruh, açlık

Arif Edip AKSOY²⁶

Mazmunlarla örölü bir yazın olan klasik Türk edebiyatında birçok kelime ve kavramın olduğu gibi ruh-ı revan mazmununun da hususi kullanım alanları mevcuttur. Arapça ruh ve Farsça revan kelimelerinin birleşmesiyle oluşan Farsça yapılu ruh-ı revan tamlaması, birçok divan şairinin tercih ettiği mazmunlar arasında yer almaktadır. Ruh-ı revan: Ruh-ı insanî anlamını taşımakla birlikte Osmanlı şiirinde yürüyen latif ve zarif bir ruha benzetilen sevgili manalarını haizdir. Bu çalışmada klasik Türk şiiri ustaları olan divan şairlerinin ruh-ı revan mazmununu kullanım tarzları; şekil ve muhteva yönü ile incelenmeye gayret edilecek mümkün olduğu kadar fazla şairden örnekler verilerek konu açıklanmaya çalışılacaktır. Konunun sınırları bir makale boyutunu aşacağı için mevzuya ait örnekler 16. yüzyıl divan şiiri ile sınırlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ruh-ı revan, Ruh, Revan.

26 Dr. Öğt. Üye., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakóltesi

4. Oturum

Ahlak ve Duygu Felsefesi Perspektifinden Ruh

Muhammet Caner ILGAROĞLU²⁷

Ruh üzerine yapılan felsefî soruşturmalar, ahlakın kuruluşuna zemin oluşturan akıl yürütmelerdir. Dolayısıyla ruhun mahiyeti bilinmeden ahlak hakkında konuşmak mümkün değildir. Nitekim ahlakın amacını mutluluk olarak tespit eden kadim filozoflar mutluluğun ruhsal bir etkinlik olduğu ön kabulünden hareket etmekteydiler.

Her metafizik kavram gibi ruh kavramı da neliği bakımından tanımı zor bir kavramdır. Onun zorluğu metafiziksel yanı dışında aynı zamanda tarih boyunca ruhun nasıl kavranıp felsefi olarak izah edilmesinde de kendini göstermektedir. Felsefe tarihinde ilk kez Sokrates'le derinlemesine açılan ruh kavramı, birçok filozof tarafından farklı perspektiflerden ele alınmıştır. Düşünce tarihi boyunca gerek teolojik, epistemolojik ve ontolojik bağlamda geniş bir literatürün ortaya çıktığı ruh konusunda modern bilim çağında psikoloji ve nörobilim başta olmak üzere bir çok disiplin araştırmalar yapmaya devam etmektedir. Ruhun neliği konusundaki görüş ayrılıkları ruhsal olan konusunda aynı farklılığı göstermemektedir. Ruhsal olan insan varoluşunda bedeninin mekanik işleyişi dışında insanda meydana gelen zihinsel ve psişik süreçler olarak değerlendirilir. İnsan ruhsal varoluşunu çeşitli biçimde ortaya koyar, bunlardan en önemlisi duygu durumlarıdır. Düşünsel varoluşuna içkin ve ondan ayrılmaz biçimde kendini gösteren duygu durumları, ruhun adeta insandaki görünür yanıdır. Düşünce ve duygu ruhsal varoluşta birbirinden ayıramayacak biçimde bütünlük sergiler. İnsan bu bütünsel yapıda kendini en nihayetinde bir ahlak varlığı olarak ortaya koyar. İnsan; ruhu, bedeni, duyguları, eylemleri ve halleriyle kendi yatağına doğru akan bir nehir gibidir. İnsan bedeniyle değil duygularıyla insandır. Kendi yatağına doğru akan bu nehir her akışta kendi kendisini halden hale geçirerek bir bütün içinde ifade eder. Örneğin Heidegger'e göre ruh durumları, dasein'in varoluşsal yapısını belirleyen ve onu o yapan özelliğidir. Ona göre bu ruh durumu kendini kaygı duygusunda göstererek varoluşun merkezinde yer almıştır.

Bu bildiride “duygu durumları”nın ahlak ve değerler alanında kendini nasıl ortaya koyduğunu ve insanın ruhsal varoluşunun onun ahlaki duygu ve değerleri üzerinden nasıl görünür olduğu hakkında felsefi çıkarımlar yapacağız.

Anahtar Kelimeler: Duygu Felsefesi, Ahlak, Ruh.

İbn Sînâ'nın Ruh Anlayışı

Emine TAŞÇI YILDIRIM²⁸

Ruh, varlığı, mahiyeti ve bedenle olan ilişkisi bağlamında başta felsefe olmak üzere birçok ilim dalında incelenmiştir. Felsefenin merkezi kavramlarından biri olan ruh, Antik Yunan felsefesinden İslam felsefesine kadar birçok filozof tarafından ele alınmıştır. Felsefe tarihi içerisinde kabul görmüş genel bir tanımı bulunmayan ruha dair farklı görüşler ortaya

27 Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi/İslami İlimler Fakültesi, milgaroglu@adiyaman.edu.tr

28 Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, emine.tasci@yalova.edu.tr

atılmıştır. İslam felsefesi içerisinde ruh kavramı nefis ile ilişkilendirilerek ele alınmış ve zaman zaman bu iki kavram birbirini yerine de kullanılmıştır. Bu çalışmayla İslam felsefesinde önemli bir yere sahip olan, kendisinden sonra birçok düşünürün fikirlerini etkileyen İbn Sînâ'nın ruh anlayışını ortaya koymak suretiyle bu konuda yapılan çalışmalara ışık tutmak amaçlanmaktadır. İbn Sînâ'nın *Kitabü'n-Nefs* ve *el-Kasîdetü'l-Ayniyyetü'r-Rûhiyye fi'n-Nefs* (*Ruh Kasidesi*) adlı eserleri bu çalışmanın temel başvuru kaynaklarıdır. Filozofun ruh anlayışı, İslam düşüncesi içerisinde kendine yer bulmuş olup güncelliğini koruyan meselelerden olan ruh-beden ilişkisi ve ruhun ölümden sonraki durumuna değindiği *Ruh Kasidesi*'ne de birçok şerh yazılmıştır. Bu durum İbn Sînâ'nın ruh anlayışının İslam düşüncesi üzerinde etkili olduğunu gösteren mühim bir örnektir. Bu tebliğde, İbn Sînâ'nın ruh ve nefis kavramlarına ilişkin değerlendirmelerine, bu iki kavram arasında bir ayrıma gidip gitmediğine değinilip doğrudan filozofun ruh anlayışına odaklanılmıştır. Ona göre ruh, bedene hayat verip onu yönetmektedir, bedene misafir olan ruhun asıl yeri kutsal alemdir. Ruh için bir kafes gibi olan beden, onun kemale erişmesine engel olmaktadır. Dolayısıyla ölüm, aslında ruhun beden kafesinden kurtulmasını ve hakikatleri görmesini mümkün kılacak bir aleme intikalini sağlamaktadır. Sonuç olarak İbn Sînâ, ruh anlayışıyla hem ruhun bedenle olan geçici münasebetine ve ulvî aleme ait olduğuna işaret etmekte, hem de ölümün bir yok oluş olmadığını ortaya koymaktadır. İbn Sînâ'nın ruh anlayışının günümüz insanın kendine özellikle ruha dair sorularına belirli ölçülerde yanıt verici nitelikte olduğu da söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, İbn Sînâ, Ruh, Beden, Ölüm.

Ebû Zeyd El-Belhî ve Mesâlihu'l-Ebdân ve'l-Enfûs Adlı Eseri

Selahattin AKTİ²⁹

Kindî'nin talebelerinden Ebû Zeyd Ahmed bin Sehl el-Belhî (850-934), felsefe, astronomi, coğrafya, ahlak, tıp, psikoloji vb. sahalarda çalışmalar yapmış, İslam düşünce tarihinde multidisipliner kişiliğiyle dikkat çeken önemli düşünürlerdendir. Belhî'nin uzlaşmacı ilmî karakteri, kendini, din ile felsefenin uzlaştırılması çabasında gösterdiği gibi, tıp ve ahlak alanlarında da tebarüz eder. Beden ve ruh sağlığına dair yazmış olduğu *Mesâlihu'l-Ebdân ve'l-Enfûs* adlı eseri onun bu karakteristiğinin sonucu olarak ortaya çıkar. Söz konusu eser, insanın beden ve ruh şeklinde iki farklı boyutu olduğu ön kabulünden hareketle, insanın ancak bu ikisini dikkate alarak sağlıklı olabileceği fikrini taşır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Zeyd el-Belhî, Ruh sağlığı, Beden sağlığı, *Mesâlihu'l-Ebdân ve'l-Enfûs*, Psikosomatik.

Deylemî hicrî 4./ milâdî 10. yüzyılda yaşamış tasavvuf çevrelerinde çağdaşlarına nispetle daha az tanınan bir simadır. İbn Hafîf eş-Şirâzî'ye talebeliği yanında günümüze kadar ulaşan *Atfû'l-elif el-me'lûf ale'l-lâmi'l-ma'tûf* ve *Sîretü's-Şeyhi'l-kebîr* adlı eserleri ile bilinmektedir. Dikkatli bir öğrenci olarak hem antik Yunan düşüncesinden hem de İslam düşünce geleneklerinden kendi dönemine kadar aşk ve muhabbete dair sözlü ve yazılı kaynaklardan istifade ederek aşka dair meseleleri *Atfû'l-elif* isimli kitabında işlemiştir. Bir âlim ve düşünür olarak kendi düşüncesini eklektik bir yapıda geliştirmiş, “aşk metafiziği” diyebileceğimiz düşüncenin temellerini atmıştır. Bu durum Deylemî'yi tasavvuf düşüncesi için ve özellikle aşka ve muhabbete dayalı nazariyat araştırmaları için önemli bir kaynak kılmaktadır. Eserinde sadece sûfîlerin değil aynı zamanda diğer düşünce ekollerine mensup âlimlerin görüşlerine de geniş yer veriyor olması onun ilme ve hakikate olan merakının bir göstergesi olarak kabul edebiliriz.

Deylemî'yi okumak bir yandan Şiraz bölgesi tasavvufunda devam edegelen tasavvufî ve felsefî tartışmaların tarihini okumak diğer taraftan merkezi bir konunun tasavvuf tarihi içinde izini sürdürerek günümüze kadar nasıl tartışıldığını üzerinde düşünmek demektir. Tasavvuf tarihine baktığımızda ilk dönem zâhid ve sûfîlerde korku ile destekli bir sevgi dindarlığı daha belirgin bir biçimde görülmektedir. Ancak hicrî ikinci asrın ikinci yarısında ve üçüncü asırda Tanrı ile insan arasındaki ilişki mutlak sevgiye dayalı açıklanmakta ve aşka dayalı fenâ anlayışı tasavvuf dindarlığın hâkim biçimi olarak anlaşılmaktadır. Deylemî bu hâkim anlayışı sürdürerek fenâ düşüncesini aşk ile temellendirmekte ve eserinde aşka dayalı varlık ve bilgi anlayışını belirleyen bir nazariyat ortaya koymaktadır.

Bu nazariyatın temelinde ise şu düşünceler yer alır: Deylemî'ye göre aşk demek fenâ demektir ve aşk olmadan fenâyı tasavvur etmek mümkün değildir. Kulun Hakk ile fenâ olması mutlak sevginin neticesinde ortaya çıkan bir durumdur. Sâlik ruh vasıtasıyla beşerî aşktan ilâhî aşka doğru yükselerek muhabbete dayalı çeşitli haller ve makamlara ulaşır. Buradaki ruh kemâlî arzulayan ve kaynağına geri dönmek isteyen ruhtur. Muhabbet yolculuğun neticesinde aşk makamına ulaşan sâlik Hakk'ta fenâ olup aşktaki yolculuğunu tamamlar. Bu fenâ hali aynı zamanda *ittihad* veya *cem'* diye tabir edilmektedir. Sûfîye göre *ittihad*, âşıktaki mevcut olan *cüz'î nûrun küllî nurla* birleşmesi ve onda yok olmasını ifade etmektedir.

Deylemî temelde muhabbeti *tabiî* ve *ilahî* olmak üzere ikiye ayırarak ruhun buradaki işlevini izah eder. Filozofların ve din âlimlerin ruh görüşlerine genişçe yer veren düşünür, ruhun sevinmesini ve ferahlık duymasını muhabbetin özüne ve keyfiyetine bağlar. Yazar birbirlerini seven ve âşık olanların durumunu izah ederken çeşitli teorilere değinir. Birbirini çeken ve cezbeden ruh (*tecâzüb*) düşüncesi bunlardan biridir.

Varlık anlayışı bağlamında Deylemî muhabbet diye tabir ettiği aşkı saf nur olarak telakkî eder. Bu saf nur cismânî âleme ve oradan bedene ulaşıncaya kadar sırasıyla *akıl*, *ruh* ve *latif cisimlere* sudûr ederek soyuttan somut âleme doğru bir düşüş yaşamıştır. Ruhların tekrardan saflaşması ve kaynağına yaklaşması durumunda sâlik asıl meskenine dönme potansiyeline sahiptir. Kaynağa yükseliş anlayışı aynı zamanda Deylemî'nin bilgi tasavvurunu açıklar mahiyetindedir. Deylemî'nin aşka dayalı marifet düşüncesini *bilen ile bilinenin birliği* (*ittihâdu'l âlim bil ma'lûm*) ilkesine bağlı *âşık ile mâşukun birliği* (*ittihâdu'l âşık*

30 Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, mustafabaskan@comu.edu.tr

bi'l ma'şûk) şeklinde ifade etmemiz mümkündür. Sonuç olarak Deylemî mârifetullahı ulaştıran yegâne metodun ilahî aşk olduğunu beyan etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deylemî, aşk, itthâd, marifet, ruh.

Ruhun Sıhhatini Korumanın ve İtidâlde Tutmanın Yöntemleri

Abdullah AKIN³¹

İsmail DEMİR³²

Doktorların vücudun gelişmesi için yapılabilecek egzersiz hareketlerini gösterip tedavi maksatlı tavsiye etmeleri gibi, mânevî egzersizler, alıştırma ve telkinlerle de ruh geliştirilmelidir. Bedenin sıhhatini korumak nasıl önemliyse, ruhun sıhhatini korumak da önemlidir. Bunun terk ve ihmâli, tembellik, rûhî zayıflık, iradesizlik gibi sağlıksız durumları doğurur. Anlayış, hassasiyet ve istidatlar kaybolur.

Sağlıklı bir ruha sahip olabilmek için, ruhu diri kılan iffet, yiğitlik ve hikmete yönelmek gerekir. Bu özellikler ruhun üç kuvveti olan şehvet, gazap ve temyiz itidâl noktalarıdır. İnsan şehvânî kuvvetle faydayı elde eder. Gazap kuvvetiyle zarar verici şeyleri giderir. Temyiz kuvvetiyle ise düşünür, bakışlarını belirtir, iyiyi kötünden ayırır ve idrâk eder. Doktorluk (Beden doktorluğu) kitaplarında her tedavinin ayrı ayrı anlatıldığı gibi, mânevî hastalıkların bölümlerinden olan bu üç kuvvetle ilgili ruhsal hastalıkların sebeplerini ve tedavi yöntemlerini belirlemek ve din eğitimi açısından keyfiyetini ortaya koymak, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Bilindiği üzere bedeni hastalıkların dört farklı tedavi yöntemi vardır: Vitaminli gıda almak; ilâç kullanmak; zarûret halinde haddini aşmaksızın bazı zehirli maddelerden faydalanmak ve cerrâhi müdahale yoluyla. Bunun gibi ruhsal hastalıklarda uygulanacak tedavi yollarından birincisi; güzel amel ve faydalı davranışları yapıp, çirkin davranışları terk ederek rûha kuvvet vermektir. İkincisi kötü huy ve çirkin ahlâk sebebiyle rûha gelen hastalığın ızdırabını şuurlu bir şekilde düşünüp, kendisini azarlamak, pişmanlık duymaktır. Üçüncüsü; ruhta gayet sağlam yer tutmuş bir âdî huyu gidermek için, onun zıddı işlenerek, yapılan tedavidir. Bir başka deyişle hastalık mizacın sapmış olmasından doğuyor. Mizacı saptığı noktadan itidâle döndürmek onun ilâcıdır. İtidâlin devamı için ise ahlâk-fikir-beden terbiyesi bütünlüğü sağlanmalıdır. Bunun için de akıl ve irade güçlendirilmeli, eğilimler birbirine karşı kullanılmalı ve öz benlik duygusu geliştirilmelidir.

Çalışmada “kaynak araştırması yöntemi” kullanılacaktır. Kaynak araştırması, mevcut yazılı kaynaklarda dağınık bir şekilde bulunan bilgileri toplayıp yorumlamak, değerlendirmek ve sistemleştirmek suretiyle yeni bilgiler ortaya çıkarmak, yeni sorunlara çözümler getirmek amacıyla yapılan bir araştırmadır. Bu araştırma daha çok dini konularda yapılan, dini naslardan ve dini otoritelerin uygulamalarından hareketle güncel problemlere çözümler getirmeyi amaçlayan ve ilahiyat fakültelerinde sıkça başvurulmuş bir araştırma türüdür.

Anahtar Kelimeler: Ruhun Üç Kuvveti, İffet, Yiğitlik, Hikmet, Şehvet, Gazap, Temyiz

³¹ Dr. Öğr. Üye., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi, abduallahakin@comu.edu.tr

³² Dr. Öğr. Üye., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi, idemir-35@hotmail.com

Dini/ruhsal deneyimlerimiz beyin üzerinde bir etkisi bulunmakta mıdır? Ya da bu tür deneyimler temel zihinsel süreçlerde gerçekleşmekte midir? Bu sorulara cevap aramak üzere Newberg tarafından nöroteoloji disiplini geliştirilmiştir. Bu bilim dalı, dini/ruhsal/aşkın deneyimlerimizin beyindeki sinirsel aktivitelerini incelemektedir (Newberg, 2000, s. 2). Ayrıca Davidson ve Panksep gibi birçok yazarın da bu yönde araştırmaları mevcuttur. Çeşitli yazarların laboratuvar ortamında beyin görüntüleme tekniklerinden yararlanarak dini/ruhsal/aşkın deneyimlerimizin beyinde gerçekleştirdiği sinirsel etkilerini tespit etmişlerdir. Bu çalışmanın amacı, bu verilerin genel değerlendirmesini yapmaktır.

Beyinsel düzeyde dini deneyimleri inceleyen teşebbüslerden biri Harris ve arkadaşları tarafından 2008 yılında yapılmıştır. Harris ve arkadaşları araştırmaları sonucunda dini deneyimler ilgili nöron aktivitelerinin genel olarak ventromedial prefrontal kortekste (ön-orta alın korteksi) toplandığı gözlemlenmiştir (Harris, Sheth & Cohen, 2008, s. 145). Dini deneyimler ile ilgili nöronların yoğun olduğu ön-orta alın korteksi ise limbik sistemden, bazal gangliyondan (motor aktiviteleri düzenleyen bölgenin genel adı) ve parietal lobun (çeşitli duyu organlarından gelen bilgileri birleştirmede önemli rol oynar) ilgili korteksinden güçlü ve karşılıklı bağlantılar almaktadır. Bu korteks, amaç odaklı eylem seçimi ilgili davranışları düzenlemede, gerçek bilgiyi ilgili duygusal süreçlerle ilişkilendirmede ve yüksek duyu ile bezenmiş durumların mantıksal analizlerin yapılmasında etkin olduğu görülmektedir (Harris, Sheth & Cohen, 2008, s. 146). Davidson ve Lutz (2008, s. 173) benzer bir çalışma olarak Dalai Lama ve Budist rahiplerinin meditasyon esnasında beyin bölgelerini tarayabilmiştir. Harris'in çalışmalarına benzer olarak bu çalışmalarda da meditasyon yapan rahiplerin ön-orta alın korteksinde nöron aktivitelerinin yoğunlaştığı saptanmıştır. Dolayısıyla dini deneyimlerin beyin duyguları yöneten, benliği temsil eden ve bilişsel çatışmayı yöneten bölgeleriyle daha fazla ilişkili olduğu öne sürülmektedir (Harris & et all, 2009, s. 1). Bu verilerden hareketle de ruhani deneyimlerimizin beyinde nöral aktivitelerle işlenip değerlendirilebildiğini sonucuna varılabilir. Dini deneyimler, hissetmenin basitçe bir durumu olarak değil de özgül tipte sinirsel devre etkileşimlerinin gerçek yansıması oldukları anlaşılmaktadır (Panksepp, 2017, s. 73). Dahası dini deneyimlerimizin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlarımızı etkileyebildiğini söyleyebiliriz. Zira dini deneyimlerin gerçekleşme alanı olan ön-orta alın korteksi beyin temel icra bölgesidir. Nihai olarak ise ruhsal deneyimlerimizin bilgi, duyu ve eylem ile anatomik bir bağa sahip olduğunu belirtmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Dini, Ruhsal, Deneyim

Psikolojik İyi Oluş ve Din Eğitimi

Metin ÇİFTÇİ³⁴

Genelde psikoloji, özelde din psikolojisi, onlarca yıl bireyi etkileyen olumsuz durumlar üzerine çalışmalar gerçekleştirdi. Fakat son yıllarda olumsuz durumların ortaya çıkma sebebinin, olumlu durumların yokluğu olduğu düşüncesi, daha öne geçmiştir

33 Dr. Arş. Gör., Hakkâri Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, osmanabali@hakkari.edu.tr, abali87@hotmail.com

34 Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, metinciftci@comu.edu.tr

görülmektedir. Bireyin içine düştüğü korkuların, kaygıların, stresin, depresyonların vb. hayatı olumsuz etkileyen durumların altında, bireyde yeterince gelişmemiş olan saygı, sevgi, diğerkamalık, hoşgörü, şefkat, sabır vb. kazanımların eksikliği olduğu fark edilmiş ve çalışmalar bu alanlarda yoğunlaşmıştır. Bireyde eksik olan kazanımlara bakıldığında, bunların dinlerin binlerce yıldır insanlara tebliğ ettiklerinden farklı bir şey olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Son yıllarda yapılan birçok çalışma, dindarlığın, psikolojik iyi oluş üzerinde ne denli etkili olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Din eğitimi, dinin bireye telkin ettiği ve bireyin anlamlı bir hayat yaşayabilmesi için sahip olması gereken olumlu kazanımların doğru bir şekilde sağlanması için gereklidir. Birey, hayatını anlamlı kılabilmesi, kendisiyle ve çevresiyle barışık olabilmesi için dinin binlerce yıllık tecrübesinden yararlandırılmalıdır. Eğitim bir bütündür. Sadece pozitif bilimlerle eğitim görmüş bir kişi, kendisine ve hayata dair bütün sorulara anlamlı cevaplar bulamayacaktır. Bulamadığı her cevap bireyin ruhunda yara olarak kalacak ve hayatı anlamlı bir şekilde yaşamasına engel teşkil edebilecektir. Günümüzde oldukça ihmal edilmiş ve geri plana atılmış olan din eğitimi, eğitimin eksik kalan kısmı olan manevi hayatı sunduğu ve dinin olmadığı bir dünyada cevabı bulunamayan, deney ve gözlemle cevapları öğrenilemeyen sorulara, insan ruhunu tatmin edici cevaplar verebildiği için önemlidir. Bu çalışma batıda ve ülkemizde psikolojik iyi oluş ve din konusunda yapılmış çalışmalar ele alınmak suretiyle, din eğitimi ekseninde değerlendirilecektir. İslam dini merkezde olmak üzere genel olarak din eğitiminin psikolojik iyi oluşa katkısına odaklanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, din, psikoloji, psikolojik iyi oluş

Nasıl başlıyorlar? Alkol ve Madde Bağımlılığı

Nihâl İŞBİLEN³⁵

Çağımızın önemli problemlerinden biri olan alkol ve madde bağımlılığı şehirleşmenin artışı ile özellikle gençler arasında hızla yayılmaktadır. Alkol ve madde bağımlılığının ortaya çıkışı genel olarak bireyin kimlik arayışı içerisinde olduğu ergenlik dönemine denk gelmektedir. Bu dönem içerisinde ve genel itibarıyla aile işlevleri zayıf bireylerin bağımlılığa başlama oranı güçlü aile ilişkileri olanlara göre daha yüksek görülmektedir. Bağımlılığın başlama nedenini tek bir etkene bağlamak söz konusu değildir. Aile ilişkilerini bu nedenler içerisinde birinci sırayı aldığını söyleyebiliriz.

Toplumu tehdit eden alkol ve madde bağımlılığı bir aile hastalığı ve önemli bir halk sağlığı sorunudur. Alkol ve madde bağımlılığı, vücudun işlevlerini olumsuz yönde etkileyen alkolün ve maddenin kullanılması, bundan dolayı zarar görüldüğü hâlde bu maddelerin kullanımının bırakılamaması durumudur. Alkol ve madde kullanımının insan vücudunda yarattığı yoğun istek ve yoksunluk durumlarını ortadan kaldırmak zorlu bir yolculuktur. Tüm meşakkatlerine rağmen profesyonel meslek elemanlarının denetiminde aile ve sosyal çevrenin desteği ile, bağımlılık tedavi edilebilen bir hastalıktır. Türkiye’de bu hastalığın tedavi edildiği rehabilitasyon merkezlerinden birisi Yeşilay Danışmanlık Merkezleridir.

Bu araştırmanın amacı Yeşilay Danışmanlık Merkezlerinde (YEDAM) alkol ve madde kullanımını bırakmak üzere tedavi gören bireylerin bağımlılık süreçlerinin nasıl başladığını ele almaktır. Bu bağlamda Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM) İstanbul şubelerinde (Başakşehir, Cerrahpaşa, Ümraniye ve Üsküdar) alkol ve maddeyi bırakmak amacıyla tedavi

³⁵ Marmara Üniversitesi Doktora Öğrencisi, nihalisbilen@gmail.com

gören 13 bağımlı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada mülakat tekniği ile veriler toplanmış ve fenomenolojik analiz yöntemi ile araştırmaya katılan bağımlıların bağımlılık öyküleri üzerinden bağımlılığı başlatan nedenler görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre akran baskısının, genetik faktörlerin, anne baba tutumlarının, anneden ve babadan öğrenilen baş etme mekanizmalarının, kişisel özelliklerin ve ruhsal problemlerin bağımlığın başlamasında etkili olabildiği görülmektedir. Araştırmanın bulguları bağlamında alkol ve madde bağımlılığını önleyici hizmetlerde dikkat edilmesi gereken hususlara ve özellikle vurgulanması gereken konulara değinilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bağımlılık, Alkol Bağımlılığı, Madde Bağımlılığı, Yedam.

5. Oturum

Psikoloji ve Tasavvuf ilimlerinin Ruh Anlayışı:

Süleyman DERİN³⁶

İslami ilimler arasında ruh konusunu en çok gündemde tutan ve ruh üzerine derin tahlillerde bulunan ilim dalı tasavvuftur. Sufiler naslardan aldıkları bilgileri uzun gözlemler ile de zenginleştirerek eserlerinde ruh/nefis hakkında detaylı bilgiler vermişlerdir. Nefsi emmare, levvame, mülheme, mutmainne, raziye, merziyye, kâmile gibi pek çok tasnife tabi tutmuşlar, bu farklı seviyelerdeki ruhun özelliklerini, pozitif ve negatif yönlerini bizlere tanıtmışlardır. Bu manada tasavvufa bir ruh bilimi de denebilir. Tabi olarak ruh üzerine yapılan bu gözlemler, hatta deneyler günümüz psikolojisine ışık tutacak pek çok verilere sahiptir. Psikoloji iki asırlık yeni bir ilim dalı olarak başlangıçta neredeyse sadece insanın olumsuz özelliklerine vurgu yapmış, psikolojik açıdan ekside olan bir hastayı sıfıra getirmeyi başarı kabul etmiştir. Son zamanlarda ise bunun yeterli olmadığını anlayan psikoloji bilginleri, pozitif psikoloji, humanistik psikoloji, transpersonal psikoloji gibi yeni sahalara geliştirmeye başlamışlardır. Bunu yaparken de özellikle Budizm, Hinduizm gibi mistik yönü olan dinlerin ruh ile ilgili bilgilerine başvurmuşlar, yoga, transandantal meditasyon gibi teknikleri bu dinlerden ödünç alıp kullanmaya çalışmışlardır. Zira deneysel bir ilim olan psikolojinin ruh hakkında dini bir metin olmadan fazla yol alması mümkün değildir. Kurani tabirle insana ruh hakkında çok az bilgi verilmiştir ve bu bilginin büyük çoğunluğu da semavi dinlerde, özellikle de son din olan İslam'dadır.

Psikoloji her ne kadar deneysel bir ilim olma iddiasında ise de günümüz de pek çok konuda dinin ortaya koyduğu değerlerle çatışma içine girmiştir. Deneye konu olmayan metafizik konularda bile psikoloji erbabı yeni teoriler üretmekte ve çoğu zaman bu fikirler İslam dini ile ters düşmektedir. Bu sebeple ruh hakkında iki ilim dalının işbirliği hem din hem de psikoloji açısından faydalı olacaktır. Tebliğimiz dinin hatta ruhun dışlandığı modern psikoloji sahasında tasavvuf ile psikolojinin işbirliğinin olasılıklarını, bu yoldaki fırsatların ve problemlerin teşhisini ortaya koymaya çalışacaktır.

Anahtar kelimeler: Psikoloji, Tasavvuf, Ruh, Maneviyat Psikolojisi

İmam Gazali'ye Göre Ruh Beden İlişkisi Ve İbadetlerin Ruh Üzerindeki Etkisi

Mustafa BORAN³⁷

Ruh, birçok disiplinin konusu olduğu gibi İslam dininin de konusudur. Kur'an-ı Kerim ve hadisi şeriflerde ruh hakkında deliller vardır. İslam bilginleri bu delillere ve elde edilen bilgilere göre ruha dair söz söylemiştir. Ruhun varlığı, durumu, ne zaman yaratıldığı, ölüm, öldükten sonra ruhun durumu ve ibadetlerin ruha olan etkisi tartışılmıştır. Ruh konusunda söz söyleyen ilim ehlinde birisi de İmam Gazali'dir. Bu çalışmamızda Gazali'nin ruh hakkındaki görüşlerini, ruh-beden ilişkisini, ruhun kadim olup olmadığını,

³⁶ Prof. Dr., Marmara Ü. İlahiyat F. sderin@marmara.edu.tr

³⁷ Dr. Öğr. Üyesi, ÇOMÜ, İlahiyat Fakültesi, mustafa.boran@comu.edu.tr

ölümün ruha etkisini ve yapılan iyilik ve ibadetlerin ruh üzerindeki tesirini incelemeye çalışacağız.

Ruh kelimesi sözlükte; “can, nefes, vahiy, ilham, gitmek, geçmek, rüzgârlı olmak, geniş ve ferahlık verici olmak” manalarındaki revh kökünden bir isimdir. Terim olarak genellikle “canlılarda hayatı sağlayan unsur” şeklinde tanımlanmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de ruh; Kur’an-ı Kerim, melek, Cebrail, insan ruhu, emir gibi manalarda kullanılmıştır.

Çalışmamızda çok geniş bir alan olan ruh konusunda İmam Gazali’nin değerlendirmelerini, eserlerini inceleyerek anlamaya çalışacağız.

Görebildiğimiz kadarıyla İmam Gazali ruh hakkında başta İhyâ ulumü’l-din olmak üzere eserlerinin değişik yerlerinde birbirine benzer bilgiler vermiştir. Hatta Gazali’ye atfedilen ruh hakkında yazılmış, “Hakikatü’r-ruh”/Ruhun gerçeği adında bir eser olduğu ifade edilmiştir.

İmam Gazali ruhu ikiye ayırmış, iki manada kullanmıştır; birincisi kalbin boşluğunda bulunan latif cisimdir. Damarlar vasıtasıyla bedenin her tarafına yayılır. Tıp ilminde ruh denilince anlaşılan budur. İkincisi; insanın görünmeyen, idrak eden ve bilici olan bir parçasıdır. Ayetlerde “Allah’ın emrinden” olduğu haber verilen ruh bu ikinci kısımdaki ruhtur. İmam Gazali bütün varlıkların Hz. Allah’a nispet edildiğini, ruhun Allah Teâlâ’ya nispetinin diğer varlıklardan daha şerefli olduğunu söylemektedir. Ona göre ruh, felsefecilerin iddia ettiği gibi kadim bir varlık olmayıp sonradan yaratılmıştır. Anne rahminde bedene girdirilmiştir. Beden ruhun biniti ve vasıtasıdır. Ruha nispetle beden hacının bindiği deve, suyu taşıyan kova gibidir. İmam Gazali’ye göre ruh, sonradan yaratılmış olmakla beraber ölümsüzdür. Ölüm bedene arız olur. Kıyametten sonra ruh yeniden bedene girer. Ölüm anında ruh bedenin bütün organlarından ayrıldığı için çok acı hissedilir. Ruh, ölüm ile beden kafesindeki hapislikten kurtulur. Hz. Allah’ın kendisi hakkında az bilgi verdiğini bildirdiği ruhun hakikati genel olarak bilinmemekle beraber, peygamberler ve bazı ilim ehli onun hakikatini bilebilir. Ancak insanların akli bunu kaldıramayacağı için onu açıklamaktan men edilmişlerdir. Kabirde azap hem bedene, hem de ruha uygulanır. Ruhlar âleminde birbiriyle tanışan ruhlar dünyada da tanışırlar, birbirini severler. Namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetlerin ve iyiliklerin ruh üzerinde olumlu etkileri olduğu gibi, kötülüklerin de menfi etkileri vardır.

İmam Gazali’nin ruh hakkında verdiği bilgilerin bir kısmı iman ile ilgilidir. Çünkü ruh gözle görünen bir varlık değildir. Onun yaratılışı, ölümden sonraki durumu bilimsel olarak ispat edilemez, akıl ile anlaşılamaz. İman etmek gerekir. Bilgilerin bir kısmı ise akıl ile anlaşılabilir. Ölümü görmekteyiz. İbadetlerin, iyiliklerin insan üzerinde, hatta kendimizde olumlu yönlerini gözlemleyebilmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Ruh, İmam Gazali, beden, ölüm, ibadet.

Kabirde Ruh-Beden İlişkisinin Mahiyeti Üzerine: Nuh b. Mustafa el-Hanefî’nin (ö. 1070/1660) *Risâle beyânı i’âdeti’r-rûh fi’l-kabr*’ı

Orkhan MUSAKHANOV³⁸

XVII. yüz yıl Osmanlı âlimlerinden Nuh b. Mustafa el-Hanefî (ö. 1070/1660) fıkıh ve kelam başta olmak üzere İslâmî ilimlerin birçok dalında çok sayıda eser kaleme almıştır. Kabirde ruhun bedene iade edilmesini konu alan *Risâle beyânı i’âdeti’r-rûh fi’l-kabr* adlı

³⁸ Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniv/İslami İlimler Fak, omusakhanov@aku.edu.tr

eserinde o, konuyu kelâmî ve fikhî boyutlarıyla ele almıştır. Meselenin kelâmî boyutunu ortaya koyarken büyük ölçüde İbn Kayyim'in er-Rûh isimli eserine dayanmıştır.

Ona göre kabirdeki kimseye bir hayat verilir fakat bu hayat, bilinen alışılmış olan hayat değildir. Nasıl ki bir kimsenin uykudaki hayatı normal hayatından farklı ise kabirdeki hayatı da buna benzer bir şekilde bilinen hayatından farklıdır. Bu bakımdan Nuh b. Mustafa kabirde insana ruhun iade edilmesi ile ilgili hadisleri hakikat olarak almış ve bu hadisleri tevil etmemiştir. Ancak ölünün, ziyaret edeni tanıması, selamını duyması ve selamına cevap vermesi ile ilgili hadislerin hakikat anlamında kabul edilmesinin Hanefi mezhebine muhalif olduğunu ifade etmiştir. Bu konudaki haberi vahidin ayete ters olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, İbn Kayyim er-Rûh isimli eserinde bu konuda hadisi esas alıp ayeti tevil ederken Nuh b. Mustafa ise bunun tersini yapmaktadır.

Bu tebliğde amaç Nuh b. Mustafa'nın risalesi bağlamında kabir hayatında ruhun bedene iadesinin mahiyeti ele alınacaktır. Bu bağlamda Nuh b. Mustafa'nın ruhun kabirdeki durumuna dair görüşleri başta İbn Kayyim'in kelâmî görüşleri olmak üzere Hanefi mezhebinin konuyla ilgili ihtilaf noktalarına değinilerek ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nuh b. Mustafa el-Hanefî, Kabir, Ruh-Beden ilişkisi.

Câhiliye Dönemi Arap Şiirinde Ruh Algısı

Mehmet YILMAZ³⁹

İslâm öncesi Arap yarımadasında yaşanan dönem 'Câhiliye dönemi' adıyla bilinir. 'Câhiliye' kavramı sözlükte, 'bilgi yokluğu, akıl, idrak eksikliği, düşüncesiz ve akılsız davranış sergileme' gibi anlamlara gelir. Ancak terim olarak 'Câhiliye' kavramı, Arapların İslâm'dan önce en fazla iki yüz yıllık zaman dilimi içerisindeki yaşam biçimlerini anlatmak amacıyla kullanılmaktadır.

Her insan gibi Câhiliye insanı da elle dokunamadığı latif bir nesnenin bedeninde var olduğunu sezinlemektedir. Yine Câhiliye insanı söz konusu nesnenin bedenden ayrılmasıyla ölüm olayının gerçekleştiğinin de farkındadır. Câhiliye insanı 'ruh' diye adlandırdığı ve hayat kaynağı olduğuna inandığı söz konusu nesne ile ölüm arasında bir bağlantı bulunduğunun da bilincindedir. Bu bakımdan ölümü ruhun bedenden ayrılma ve başka bir âleme intikal etme hali olarak telakki eden Câhiliye insanı, yok olmaktan değil ruhun intikal ettiği meçhul hayattan korkmakta ve ürkmektedir.

Arap dilinde 'ruh' kavramının bu isimle anılması üfürme, hava, esinti ve meltem gibi 'nefes' alıp vermeyi çağrıştıran anlamlar içermesi sebebiyledir. 'Ruh' kavramı aynı zamanda 'nefs' kavramı ile de eş anlamlıdır.

Kuşkusuz insanoğlunun ait olduğu ortama has kültürel zenginlikler zihin yapısına şekil veren etkenlerdendir. Câhiliye Arap toplumlarındaki 'ruh' algısı da, kültürel zenginlikler bağlamında dönemin inanç boyutuna işaret eden göstergelerdendir. Günümüze ulaşan Câhiliye şiir metinleri incelendiğinde Câhiliye insanının zihninde kurguladığı 'ruh' tasavvuru ve inancı hakkında ipuçlarına rastlamak mümkündür. Söz gelimi Câhiliye toplumlarındaki yaygın inanışa göre öldürülen kimsenin ruhu bedenden ayrılmakta ve kuş kisvesine bürünmektedir. Kuş kisvesine bürünen ruh, ölünün kabri başından ayrılmamakta ve 'Beni sulayın! Beni sulayın!' diye mütemadiyen ötmektedir. 'Sada' veya 'hâme' adı verilen söz konusu kuş, ancak maktulün öcü alındığı vakit susmaktadır. Kabîlenin sözcüsü konumundaki şair de kabîle bireylerini maktulün intikamını almaya teşvik etmek amacıyla

³⁹ Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi, myilmaz93@comu.edu.tr

kuş suretindeki ruh tasavvurunu beyitlerde sıkça dile getirmektedir. Câhiliye Araplarına göre ölen kimsenin ruhu, canlılara zarar ve fayda verme gibi olağanüstü güçlere de sahiptir. Yine Câhiliye Arapları arasındaki yaygın inanışa göre vefat eden kimsenin ruhu kabirde içki içmektedir. Bu bakımdan ruhların şerrinden korunmak ve memnuniyetlerini kazanmak amacıyla mezarlıklarda develer kesilmekte ve vefat eden kimselerin kabirleri içki ile sulanmaktadır. Dahası Câhiliye Arapları arasındaki yaygın inanışa göre ruhlar hayatta kalan kimseler gibi kabirde yemek yemekte, içecek içmekte ve eşya kullanmaktadır. Yine Câhiliye Araplarındaki yaygın inanışa göre ruhlar mezarlıklarda bir araya gelmekte, izbe harabeleri, dipsiz kuyuları ve ıssız çölleri mesken edinmektedirler. Câhiliye şairlerine ait günümüze ulaşan şiir metinlerinde bu türden inanışların yansımalarına da yer yer rastlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ruh, Câhiliye Dönemi, Şiir, İnanç, Ölüm

“Ruh” ve “Nefs” Kavramlarının Etimolojik ve Kavramsal Açidan İncelenmesi

İclâl ARSLAN⁴⁰

Bu çalışmada “Ruh” ve “Nefs” kavramları etimolojik açıdan incelenmektedir. Bu bağlamda bu iki kavramın gelişim seyri, ıstılahi anlamları ve tanım literatüründeki karşılıkları ele alınmaktadır. Bu kavramları etimolojik tahlile tabi tuttuğumuzda Arapça kelimelerin kendilerinden türediği köklerin varlığı ve bu köklerin temel anlamlarının bulunduğu olgusunu göz önünde bulundurduk. Çalışmamızda nefis kavramıyla ilişkilendirilen ruh kavramını da ele alacağız. Bu bağlamda ruh ve nefis kavramlarının anlam bakımından farklılık ya da ortaklıklarına değinerek sözlük ve terim anlamlarıyla bütüncül bir şekilde anlaşılmasını hedefliyoruz.

Çalışmamızı yaparken ilk olarak kavramların etimolojik tahlillerini yapmaya çalıştık. Bu bağlamda öncelikle Halîl b. Ahmed’in Kitâbü'l-‘Ayn’ adlı eseri gibi çalışmalardan istifade ederek, kelimelerin anlam dairesini klasik dönemde kaleme alınmış sözlüklerden hareketle ortaya çıkartmaya çalıştık.

Ruh; sözlükte can, nefes, hayatın kendisine bağlı olduğu varlık, maddenin zıttı manalarına gelecek şekilde karşılık bulmuştur. Ruh kavramı Kur'an'da 24 yerde geçmiş ve rahmet, melek, vahiy, ilham, Cibril, Hz. İsa ve Kur'an anlamlarında kullanılmıştır. Kur'an'da ruhun çeşitli tanımları yapılmıştır. Kur'an'dan da anlaşılacağı üzere Ruhun mahiyetini bilmemiz mümkün değildir. Mahiyetini sadece Allah bilir.

Nefs kelimesinin; ruh, can, akıl, insanın şahsı, bir şeyin varlığı, zatı, içi, hakikati, beden, ceset, kan, azamet, izzet, kötü söz, bir şeyin cevheri, arzu ve istek gibi pek çok anlamı bulunmaktadır. Kur'an'da tekil ve çoğul olarak 295 defa geçmiş olan Nefs, Hz. Adem, anne, insan, kişi, ehl-i din, can, beden, ruh, hemcins, insanın iç alemi, Allah'ın zatı, ilahi tekliflere, emir ve yasaklara müjde ve uyarıya muhatap olan insanın manevi varlığı, kalp, göğüs ve cins anlamlarında kullanılmıştır. Esasen Nefs, hem insanın maddi varlığı, hem de insanda var olan fakat gözle görülmeyen iyi ve kötüyü arzu eden manevi varlığı ifade etmektedir.

Ruh ve Nefs kavramlarını tahlil ederken, tanım merkezli değerlendirmeleri ele alarak ıstılahi anlamlarını da ortaya koymaya çalıştık. Bu bağlamda yapılan çalışmalardaki tanımları Meşşai gelenekle sınırlandırdık. Bu manada İslam düşünce geleneğinde büyük önemi haiz olan ruh ve nefis kavramlarını tahlil ederken kavramın epistemolojik, ontoluk ve eskatolojik karşılığını da ortaya koymayı hedefledik. Bu bağlamda nefsin bir bilgi edinimi ve kaynağı

⁴⁰ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi, iclarslan@hitit.edu.tr

olması, varlığın onunla gerçekleşmesi ve insanın varlığını tamamlamasından sonra nefsin varlığının devamlılığı noktasındaki anlam dairesi çalışmamızda ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ruh, Nefs, Tanımlar, Etimoloji, Meşşai Gelenek.

İsra ve Mirac Hadisesinde Ruh Temalı İhtilaf Meseleleri

Ömer ELBEYLİ⁴¹

Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya gidişi ve oradan da göğe yolculuğunu ifade eden İsra ve Mirac hadisesi, siyer, tefsir ve hadis kitaplarında detaylıca ele alınan ve üzerinde çokça ihtilaf edilen meşhur bir hadisedir. Meselenin sahabe-i kiramdan günümüze kadar ihtilafa konu oluşunun merkezinde ise İsra ve Miracın sadece ruhla mı yoksa ruh ve beden birlikteliğiyle mi gerçekleştiği sorusu vardır. Aynı şekilde miraçta Resûl-i Ekrem'in kendinden önceki peygamberlerin ruhlarına mı yoksa ruh ve bedenlerine mi imamlık ettiği meselesi söz konusu tartışmanın diğer bir sorusudur. Dolayısıyla İsra ve Mirac hadisesinin en çetrefilli yönü, hâdisenin ruhla alakalı olan tarafıdır.

Kemalpaşazâde (ö. 940/1534) bu bağlamda ruh-beden tartışmasını bir üst perdeden çözmek için yeni bir ruh tanımı yaparak ihtilafın hakiki değil, lafzi olduğunu ortaya koymuştur. Ona göre insanın bu algılanabilir yapısının ötesinde, söz konusu algılanabilir yapısına bürünebilen latîf bir cismi vardır. Bu latîf cisim, gül suyunun gülün içindeki akışı gibi insanın içinde akar, artmaz veya azalmaz, cismin yaratılışından ölümüne kadar içinde kalır. Bu, kendi kendini idrak eden, gören ve duyan latîf bir cisimdir. Resul-i Ekrem (s.a.v) onunla miraca yükselmiştir. Dolayısıyla cismiyle uruç etti diyen kimse haklıdır. Zira o latîf bir cisimdir. Aynı şekilde sadece ruhla yükseldi diyen de haklıdır. Çünkü söz konusu bu cisme ruh adı da verilir. Onun bu taksimine göre ihtilaf sadece bir ifade ve daha net bir ifadeyle bir itibar farklılığından ibarettir.

Tebliğde İsrâ ve Mirac hâdisesi bağlamında yukarıda zikri geçen ruh temalı ihtilafı konuları yanında Kemalpaşazâde'nin tanım ve taksimi ile ele alınacak ve Osmanlı alimlerinin bu tanım ve taksime karşı tavrı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ruh, İsrâ-Mirac, Kemalpaşazâde.

Ruhun Mahiyeti Bağlamında Emir ve Alem-i Emir Kavramları Üzerinde Bir İnceleme

Abdilmelik YANGIN⁴²

Ruhun mahiyeti hakkındaki sorular çok eskiye dayanmaktadır. Hz. Peygamber'in (sav) tebliğ vazifesine başlamasından sonra müşrikler, Yahudiler ve müminler tarafından çeşitli sorular sorulmuştur. İsra suresinin 85. Âyeti de bir rivayete göre Yahudilerin, diğer bir rivayete göre ise müşriklerin ruhun ne olduğu sorusu üzerine inmiştir. Âyette detay verilmeden sadece "Rabb'in emri" olarak anlatılan ruhun mahiyeti hakkında çok sayıda tefsir ve tevil yapılmıştır. Burada ruhun ne olabileceğine dair yorumları aktarmaktan çok "emir" kelimesi üzerinde durulacaktır. Müfessir ve kelimcilerin çoğu "emir" kelimesini icat ve yaratma manasında anlamışlardır. Buna karşılık Araf suresinin 54 ayetinde "halk" ve "emr" kelimelerinin beraber kullanılmasından dolayı "emr"ın yaratmadan farklı olduğu

41 Dr. Öğr. Gör, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak, omar.kalhussien@marmara.edu.tr

42 Öğr. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ayangin@sakarya.edu.tr, 05303482402.

söylenabilir. “Halk” kudret sıfatının özelliği iken “emr” irade sıfatının özelliğidir. Ruhun “emr” ile nitelenmesi de onun Allah’ın irade sıfatına mazhar olduğunu ve diğer mahlukattan farklı olduğunu göstermektedir. Daha sonraki dönemlerde “emir” kelimesi, âlem kelimesi ile birleşerek “âlemü’l-emr” şeklinde kavramsallaşmıştır. Bu kavram mülk ve melekût âlemi ile yakından ilgilidir. Bir görüşe göre âlem-i melekût âlem-i emrin tecellileri veya bizzat kendisidir. Mutasavvıflara göre âlem-i emir, akıllar ve nefisler gibi maddesiz ve zamansız var edilen şeylerin âlemidir.

Bu tebliğde “emir” ve “âlem-i emir” kavramlarının tefsir, kelim ve tasavvuf kaynaklarındaki izahlarına değinerek ruha dair bir çerçeve ortaya koymayı amaçlamaktadır. Allah’ın emri olarak ifade edilen ruhun hangi âlemden olduğu, mahlûk olup olmadığı, mahiyetinin ne olduğu gibi sorulara emir kavramı üzerinde cevap vermeye çalışacaktır. Öncelikle ilk dönem âlimlerince “yaratma” olarak anlaşılan emir, daha sonraları “halk” kelimesinden ayrılmış ve “İrade sıfatının taalluk edip kudret sıfatının taalluk etmemesi” olarak anlaşılmıştır. Buradan da irade sıfatının bir tecellisi olan emre mazhar olan ruhun âlem-i şehadete çıkmadığı, yani bildiğimiz manasıyla yaratılmadığı sonucu çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ruh, Emir, Alem-i Emir, Halk.

**Nuh b. Mustafa el-Hanefî’nin (ö. 1070/1660) *Risâle-i hakikatü’n-nevm ve’r-rü’yâ’sı*
Bağlamında Ruh ve Rüya İlişkisi:**

Enes TAŞ⁴³

XVII. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Nuh b. Mustafa el-Hanefî (ö. 1070/1660) fıkıh ve kelim başta olmak üzere İslâmî ilimlerin birçok dalında çok sayıda eser kaleme almıştır. O, hususen ruh konusuna ilgi göstermiş ruhun bedenle, uykuyla ve ölümle (kabir) ilişkisini müstakil risalelerde tek tek ele almıştır. *Risâle-i hakikatü’n-nevm ve’r-rü’yâ* adlı eseri, onun ruh/nefs ile rüya ilişkisini esas aldığı risalesidir. Risaleyi üç bölüme ayırmış, ilk bölümde uykunun hakikati, ikinci bölümde rüyanın hakikati ve üçüncü bölümde ise rüyanın çeşitleri üzerinde durmuştur. Uykunun hakikati kısmında ruh ve nefsin insandaki iki ayrı gerçekliğe karşılık geldiğine işaret etmiştir. Rüyanın hakikati kısmında ulemâ ile hukemânın rüyanın hakikati ve çeşitleri hakkındaki görüşlerini âyet ve hadislerle örneklendirmiştir/delillendirmiştir. Risalenin konu edindiği mesele rüya sırasında ruh, nefis ve beden birbirleriyle ilişkisidir. Yahut da rüyanın görülmesinde uyku ile ölüm arasında kurulan irtibatlar bağlamında bu üçünün işlevinin ne olduğudur.

Bu tebliğde amaç, Nuh b. Mustafa’nın ruh ile nefis arasında bir farklılık inşa ederek rüya olgusunu nasıl açıkladığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda söz konusu ruh ve nefis ayrımı, Fârâbî ve İbn Sînâ gibi klasik İslam düşünürlerindeki temelleri göz önüne alınarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Nuh b. Mustafa el-Hanefî, Rüya, Ruh-Beden.

6. Oturum

Musibetler Ve Doğal Afetler Neden Tanrısal Bir Ceza Olarak Yorumlanır? İlahi Adalet İnancı Üzerine Bazı Mülahazalar

Hasan KAPLAN⁴⁴

Yakın geçmişte çeşitli doğal afetlere şahit olduk; Elazığ'da bir deprem, Avustralya'da orman yangınları ve son olarak Çin'de Corona virus salgını. Bu doğal afetlere ilişkin medyaya çeşitli tepkiler yansıdı. Örneğin bazılarına göre develer öldürüldüğü için Allah Avustralya'daki yangınları onlara musallat etmişti. Bazı hocalara göre de insanların ahlaken yozlaşması ve Allah'ın emirlerini dikkate almamasından dolayı Elâzığ depremi ilahi bir ceza ve uyarıydı. Son olarak, Corona virus salgını Uygur Türklerine zulmeden Çin'e Allah'ın bir cezası ve uyarısı olduğu yönünde yorumlar yayılmaya başladı.

Araştırmalar deprem, tsunami, sel, volkanik patlama, kuraklık, çığ ve salgın gibi doğal afetler; hastalık, kaza-bela gibi bireysel musibetler ve yoksulluk, kıtlık, açlık gibi sosyo-ekonomik çerçeveli sıkıntıların insanlığın evrensel ortak tecrübelerinden olduğunun altını çizmektedir. Tarihsel kayıtlar kültürel, coğrafi ve tarihsel farklılıklara rağmen, insanlığın bu afetler, musibetler ve sıkıntılar karşısında benzer tutumlar sergilediğini, yani olayların sebebini olağanüstü güçlere atfederek musibetlerin ilahi bir ceza veya uyarı olabileceği duygusuna kapıldıklarını göstermektedir.

İnsanlar neden bireysel musibetleri ve doğal afetleri ilahi bir ceza olarak yorumlama eğilimi sergilerler? Bu tutumun arkasındaki motivasyon nedir?

Bu bildiride yukarıda işaret edilen türden musibet ve doğal afetlerin tanrısal bir ceza veya uyarı olarak yorumlanmasının psikolojik bir başa çıkma ve anlamlandırma stratejisi olduğu tezi ileri sürülmekte ve bu çerçevede “ilahi ceza” düşüncesini ortaya çıkaran duygusal ve zihinsel süreçler etraflıca incelemekte; bu düşünceden kaynaklanan bazı tutum ve davranışların olumlu veya olumsuz sonuçları irdelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Doğal Afet, İlahi Ceza, Musibet, Deprem, Salgın, İlahi Adalet, Mağdur Kınama.

Grup Temelli Akılcı-Duygusal Davranış Terapisinin Kadınların Mutluluğu, Evlilik Memnuniyeti ve Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkisi

Ayda KARGAR⁴⁵

Hadi Akberi NEJHAD⁴⁶

Fariba Nesir NEJHAD

Bu çalışmanın temel amacı grup temelli rasyonel-duygusal davranış terapisinin mutluluk, evlilik memnuniyeti ve ruh sağlığı üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu çalışmanın tasarımı ön test, son test ve kanıtlarla yarı deneysele. Bu çalışmadaki istatistiksel nüfus, Tebriz'in yeşil yaşamın danışma ve psikolojik hizmetler merkezine gönderme yapan tüm kadınlardı. Bu çalışmada örnekleme yöntemi basit randomize erişilebilir yöntemdir. İlk olarak, enrich psikolojik ve ailevi sorunları olan 82 kadından, Oxford Mutluluk Anketi,

⁴⁴ Prof. Dr., İbn Haldun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi.

⁴⁵ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ayda.karegar@yahoo.com

⁴⁶ Cherkhe Niloufariye Azerbaycan, Yükseköğretim Enstitüsü Psikoloji Bölümü, HadiAkbarinejhad@yahoo.com

Zengin Evlilik Memnuniyeti Anketi ve Genel Sağlık Anketi, ulaşılabilir yöntemiyle uygulandı. Mutluluk ve Evlilik Memnuniyeti Anketi puanları düşük ve Ruh Sağlığı Anketi puanları yüksek olan yirmi dört olgu rastgele seçilmiştir. Bu sayılar daha sonra rastgele 12 kişilik iki gruba (deney ve kontrol) tahsis edildi. Deney grubu 8 grup entelektüel-duygusal davranış terapisine katılırken, kontrol grubuna herhangi bir tedavi verilmedi. Sonuçlar kovaryans analizi kullanılarak analiz edildi. Sonuçlar rasyonel-duygusal davranış terapisinin ($p = 0.000$) kadınların mutluluğunu, evlilik memnuniyetini ve ruh sağlığını önemli ölçüde artırdığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Akılcı-Duygusal Davranış Terapisi, Mutluluk, Evlilik Memnuniyeti, Akıl Sağlığı.

Sosyal Medyanın Ruh Sağlığı Üzerinde Etkileri

Halime Zeynep YAŞAR⁴⁷

İnsanoğlu yaratılışı gereği sosyal bir varlıktır. Her insan anne karnına düşüşünden ölümüne dek maddi ve manevi olarak birilerine ve bir şeylere daimi ihtiyaç hali yaşar. Yaşamını devam ettirmesi için gerekli olan beslenme, barınma, giyinme, uyuma vs. gibi bedensel ihtiyaçlarının yanısıra acıyı ve sevinci paylaşma, sevme, sevilme, değer görme, takdir edilme, beğenilme gibi soyut ihtiyaçlar da insanoğlunun temel gereksinimlerindendir. İnsan her yaş ve koşulda bu ihtiyaçlarını giderecek farklı mecralara yönelir. Din ve dindarlık da ilk insandan itibaren insanın ruhsal doyumunu desteklemek için sığındığı yolların başında gelmiştir.

Küreselleşme, sanayileşme vs. pek çok şeyin de etkisiyle insanın insana olan ihtiyacının yerini başkaca şeyler almıştır. Bugün, modernizmin getirdiği ve çığ gibi büyüyüp aslında neredeyse gerçek hayatı teşkil eden sanal dünyanın bize emrettiği temel düstur bencil olmamız üzerinedir. Kurationsızlığı, aşırılığı, hız ve hazzı had safhada yaşayanların hayatta kalabildiği sosyal mecrada her kişi kendi görüntüsünü ön plana çıkarma gayreti içindedir. Ve bu durum kişilerin kendini çeşitli şekillerde beğendirme arzusuna dönüşmektedir. Bunun neticesinde Narsizm ötesi bir halin bireylerde yaygınlaşması söz konusu olabilmektedir. Zira herkesin kusursuz, eşsiz ve biricik olduğunu kanıtlama yarışında olması bireylerin çok farklı kimliklerde zuhur etmesine neden olmaktadır. Peki gerçekten ruh sağlığı haz ve hızdan mı beslenir? Ruhsal doyum sosyal mecrada ne kadar mümkündür? Günümüz insanının sosyal medya ile olan sıkı ilişkisi ruh sağlığını nasıl etkiler?

Haz ve hız temelleri üzerinde giderek büyüyen sosyal medyaya ilişkin bağımlılık veya patolojik şekilde sosyal medya kullanımı büyük bir araştırma ve tartışma alanı olmuştur. Konuyla ilgili olumsuz problemler yaşayan insanlara ilişkin haberleri sık sık hem yazılı hem de görsel basında görmek mümkündür. Sosyal medyanın çağımızda görülen birçok psikolojik hastalığa ve ruhsal bunalımlara yol açtığı fikrine dayanarak çalışmamızda, sosyal medya kullanımı ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerinde durulduktan sonra konuyla ilgili daha önce yapılan araştırmalar ve çalışmalar gözden geçirilerek sosyal medyanın insan ruh sağlığı için nasıl bir risk faktörü olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Ruh Sağlığı, Sosyal Medya, Ruhsal Doyum.

Richard Swinburne 20. yy. Din Felsefesi literatürüne damgasını vuran filozoflardan biridir. Çoğu konuda klasik teizm taraftarı olsa da zaman zaman bazı konularda klasik teizmden ayrıldığı söylenebilir. Örneğin Tanrı ve sıfatları konusunda genellikle klasik teistler gibi düşünmesine rağmen zamansız Tanrı anlayışına karşı çıkmaktadır.

Bu çalışmanın konusu olan ruh-beden düalizmi konusunda ise Swinburne neredeyse tamamen klasik düalist görüşü benimsemektedir. Hatırlanacağı üzere töz düalizminin tarihteki en meşhur savunucularından biri ve belki de en önde geleni Descartes'tır. Swinburne kendi töz düalizmini Descartes'ın formüle ettiği zemine oturtmakta ancak bazı alanlarda ondan ayrılmaktadır. Örneğin Descartes hayvanların ruhunun olmadığını söylerken Swinburne tüm gelişmiş(omurgalı) canlıların birer ruhu olduğunu savunmaktadır. Ancak insan ruhları ile hayvan ruhları arasında çok önemli farklara dikkat çekmektedir. Bir açıdan Aristotelesçi ruh anlayışına benzer şekilde insan ruhlarının hayvan ruhlarından farklı bir şekilde mantıksal düşünme yeteneğine, ahlaki inançlara ve özgür iradeye sahip olduğunu savunmaktadır.

Swinburne insan ve hayvan bedenlerinin oluşumunda Darwinci doğal seçilimi kabul etmekte ancak doğal seçilimin insanı bir bütün olarak açıklamaktan uzak olduğunu savunmaktadır. Ona göre insan benliği ve kişisel kimliği bu türden maddi süreçlerle açıklanamaz. Dolayısıyla burada Decartes'ın yaptığına benzer bir şekilde insan düşünmesinin, bilincinin ve kişisel kimliğinin ancak basit ve maddi olmayan bir töz ile açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Ne var ki, Descartes ve takipçilerinin en çok zorlandığı ruh-beden etkileşimi konusunda onlardan daha iyi bir açıklama da sunmamaktadır. Ona göre evrimsel sürecin bir aşamasında, muhtemelen hamileliğin 7. ayında ruhlar bedenlere iliştilmektedir. Bu işi Tanrı dışında yapacak güç ve bilgiye sahip bir varlık da yoktur.

Bu çalışma Swinburne'nun düalizmini klasik düalizm ile karşılaştırma ve değerlendirme amacındadır. Swinburne çok iddialı olsa da öyle görünüyor ki, kendi açıklamasını natüralist veya fizikalist açıklamaların yetersizliği üzerine kurmaktadır. Ruh-beden etkileşimi konusunda ise Tanrı'yı boşlukları dolduran bir güç olarak kullanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ruh, Ruh-beden, Düalizm, Swinburne

Nörobilim, Ruh ve Ölümsüzlük

Osman Murat DENİZ⁴⁹

Karmaşık ve güçlüklerle dolu olan zihin/ruh/bilinç kavramı ve problemini anlama çabaları bilim dünyasını disiplinler arası veya disiplinler ötesi ve birçok farklı disiplinin bilgi kaynaklarından faydalanan bir anlayışı ortaya koymuştur. Bu bağlamda, nöroloji, psikiyatri, beyin cerrahisi ve diğer temel bilimlerle ilgili sinir araştırmalarının genel adı olarak kullanılan nörobilim terimine günümüzde giderek daha sıklıkla başvurulduğu dikkat çekmektedir. Dahası, genetik moleküler araştırmalardaki ilerlemeler sonucunda davranış bilimlerinden nörobilime doğru bir geçişin başlaması ile birlikte bu disiplininin daha çok önem kazandığı görülmektedir. Beyin, beynin işleyişi ve zihin ile ilgili pek çok kadim cevapsız sorunun nörobilim sayesinde aydınlanacağı düşünülmektedir. Öyle ki, kimi nörobilimcilere göre ruh

⁴⁸ Dr. Öğr. Üye., Fırat Üniversitesi, necmitan@gmail.com

⁴⁹ Dr. Öğr. Üye., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi osmandeniz@gmail.com

hipotezi, nörobilim tarafından çürütülmüştür bile. “Ruhumuzun”, yani “bizi” temsil eden aklımızın, beyin olmadan var olamayacağı gösterilmiştir.

Felsefe tarihinin en zor ve karmaşık problemlerinden biri olan ruh beden problemi, bugün felsefede “zihin felsefesi” dalında soruşturulsa da, öyle görünüyor ki, nörobilim alanındaki gelişmeler yeni bir felsefe disiplininin, nörofelsefenin imkanını tartışmaya açmaktadır.

Asıl gerçeklik olarak kabul ettiğimiz akıl, zekâ, bilinç ya da ruh olarak isimlendirdiğimiz şey nedir? Nerededir? İnsan beyni ile ilişkisi nedir? Bu sorular sadece bilimin alanı içerisinde değildir ve zaman içinde dinin, felsefenin, bilimin içinde tartışılmıştır ve tartışılmaya devam etmektedir.

Bugün her ne kadar zihnin ya da ruhun beyin ile aynı şey olduğunu iddia eden görüşler ciddi bilimsel destek bulsa da, ağır basan görüş ruhun hala açıklanamayan durum ve niteliklerinin olduğudur. Kendi kendisini anlamaya çalışan ve bu yeteneğe sahip belki de tek canlı yapı olan beyni inceleyen bilişsel bilimler geliştikçe, kuşkusuz beynimiz ve işleyişi hakkında daha da fazla bilgiye sahip olacak ve “ruh” kavramının çok daha farklı tanımlarını yapabileceğiz. Örneğin, nörobilim ruh-beden ilişkisi konusunda materyalist görüşü ne ölçüde haklı çıkarmaktadır? Bu durumda bilimsel veriler bir postüla olarak ölümsüzlük düşüncesini zayıflatır mı?

Bu bildiri nörobilim ve nörofelsefe ışığında ruh kavramının felsefi analizini yapmayı ve ruh-beden ilişkisi bakımından doğuracağı metafizik sonuçları/sorunları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Nörobilim Descartes’in düalizmini oldukça zayıflatırken, diğer yandan ölümsüzlük idesini tümüyle dışlamamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nörobilim, Nörofelsefe, Ruh, Ölümsüzlük.

Çağdaş Zihin Felsefesinde Materyalizmin Ruha Bakışı: Paul Churchland’ın Zihin Görüşü Üzerine Bir Değerlendirme

Emine Gören BAYAM⁵⁰

Rene Descartes’ın, kartezyen düalizmine dayanan ruh görüşü, felsefe dünyasında hakkında en fazla tartışmaların olduğu meselelerden biridir. Ruha ya da daha sonraki kullanımlarıyla zihne veya bilince bedenden ayrı bir hakikat atfeden bu görüş, çağdaş zihin felsefesinde düalizme karşı tekçiliği savunan bazı materyalist düşünürlerce eleştirilmiştir. Düalizme karşı geliştirilen bu materyalist tekçilik; beden ile zihni özdeş kabul eden, zihni bedende görünen bir işleve veya davranışa indirgeyen ya da zihinsel durumların realitede bir karşılığı olmadığı için elenmesi gerektiğini düşünen görüşleri içermektedir. Bu bildirinin konusu, materyalist tekçi görüşler arasında kabul edilen elemeci materyalizmin önde gelen savunucularından biri olarak bilinen Paul Churchland’ın (d. 1942), zihin beden problemine nasıl bir çözüm getirdiği ve bu çözümünün hangi yönlerden eleştirildiğidir.

Paul Churchland, *zihin halleri* dediğimiz zihnimizde olup biten bütün durumların *folk psikolojisi* olduğunu bu nedenle bunların gerçekte varmış gibi kabul edilmesinin tamamen yanlış olduğunu düşünür. Bu yönüyle zihin dediğimiz şeylerin sadece öğrenilmiş kavramlardan ibaret olduğunu ve bedenden ayrı bir hakikatinin olmasının mümkün olmadığını kabul eder. Bildiride öncelikle Churchland’ın folk psikolojisi kavramını nasıl ele aldığı ve buna göre geleneksel olarak ruh dediğimiz şeyden aslında ne anladığı ele alınacaktır. Bunu yaparken Churchland’ın bilinç kavramını neden zor bir kavram olarak

⁵⁰ Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı, eminegoren@gmail.com

tanımladığı da nörobiyoloji ile ilişkisi bağlamında belirtilecektir. Onun diğer elemeci materyalistlerden hangi konularda farklı olduğuna işaret edilecektir. Daha sonra elemeci materyalizme yapılan eleştiriler değerlendirilecektir. Bu konuda bilincin sıradan halk arasında oluşturulmuş kavramlar gibi neden kolay elenemeyeceği gösterilmeye çalışılacaktır. Bu yapılırken materyalist görüşler, çağdaş zihin felsefesinde her ne kadar popüler olsa da bilinç, zihin, ruh gibi konularda savunucularının ortaya koyduklarının sınırlı ve tartışmalı olduğunu göstermek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilinç, elemeci materyalizm, zihin felsefesi, Paul Churchland, folk psikolojisi.

Hız. Peygamber Döneminde Ruh Bilgisi

Fatih Oğuzay⁵¹

Hız. Peygamber, İslâm dinini tebliğ ederken öncelikle inançla ilgili temel kavramları ortaya koymuştur. Nitekim Mekke döneminde nazil olan ayetlerin de büyük oranda inançla ilgili olduğu bilinmektedir. Çünkü Mekke ve civarında Hız. İbrahim'in getirdiği inanç sistemi zaman içerisinde terk edilmiş ve şirk yayılmıştı. Tevhîd ve ahiret başta olmak üzere temel kavramlar tahrif edilmiş hatta bir kısmı unutulmuştu. Bu nedenle Hız. Peygamber, cahiliye inanç sistemindeki *ilah*, *peygamber*, *melek*, *hesap* ve *ahiret* gibi kavramlarla ilgili önemli düzeltmeler yapmış ve bir takım yeni bilgiler vermiştir. Bu bağlamda Hız. Peygamber döneminde ruh bilgisi üzerinde durulması gereken bir nitelik taşımaktadır. Zira bu kavram yaratılış, ahiret hayatı ve hesap gibi temel kavramlarla yakından ilgilidir.

Ruhların ne zaman yaratıldığı, cenîne ruhun ne zaman verildiği, uyku ve ölüm anında ruhun bedenle ilişkisinin nasıl olduğu ve ruhun ölüm sonrası durumu gibi meseleler bu dönemde konuşulan ve tartışılan konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmada, Hız. Peygamber döneminde ruhla ilgili bahsi geçen verilerin ana hatlarıyla bu şekilde tasnif edilmesi uygun görülmüştür. Bununla birlikte zikredilen her bir meselenin ayrı bir tartışma konusu olduğu da ifade edilmelidir. Örneğin cenine ruhun ne zaman verildiği konusunda çeşitli rivayetler mevcut olmakla birlikte bu mesele halen tartışıl原因 konulardan biri olmuştur. Benzer şekilde uyku esnasında ruhun bedeni terk etmesinden neyin kastedildiği, bu durumun ölümden farkının ne olduğu ve rivayetlerde niçin aynı şekilde ifade edildikleri halen üzerinde durulan tartışmalar olmuştur. Yine ruhun ölüm sonrası durumu, bitki ve hayvanlardaki canlılık ile ilişkisi ve hatta ruhun var olup olmadığı bile tartışılan mevzular arasındadır. Nihayetinde ifade etmek gerekir ki bütün bu tartışmaların sebebi ruhun mahiyeti ve özellikleri hakkında detaylı malumatın olmamasıyla ilgilidir.

Dönemin ruh algısıyla ilgili verilerin kaynaklardan derlenerek ilgili tartışmaların değerlendirilmesi yöntem olarak benimsenmiştir. Bununla birlikte başlıca mevzuların ana hatlarıyla ele alınması çalışmanın kapsamı açısından uygun görülmüştür. Böylece dönemin ruh algısının tespitiyle birlikte tarih boyunca İslam dünyasında şekillenen ruh düşüncesinin temellerinin ortaya konması hedeflenmektedir. Bununa birlikte sonraki dönemlerde ortaya çıkan tartışmalar bu araştırmanın konusu dışında tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Hız. Peygamber, Ruh.

⁵¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, foguzay@comu.edu.tr

7. Oturum

“Ruhsuz Ruh Bilimi’nde” Ruhunu Arayan İnsan: Doğumla (Travmasıyla) Başlayan Evsizlik

Gülüşan GÖCEN⁵²

Feride DENİZ⁵³

İnsan olmak, evsizliğe doğmak demektir. Bu, insanın varoluşsal bir meselesidir. Beden ve ruhtan oluşan insanın, bedenine ait tarihinin yaş olarak kayda geçmesi düzenli bir süreçken, ruha ait olan tecrübelerinin özensiz ve adı konulmamış bir hal olarak salık verilmesi, modern psikolojinin, modern insan için biçare kaldığı yerdir. Bedenin ruhla gün doğumu ve gün batımındaki iki temel buluşması diyebileceğimiz hayatın başlangıcı ve sonu olan doğum ve ölümden birleşmesi, elbette insanı anlamak için büyük önem arz etmektedir. Ancak doğumun önemi ve insan hayatındaki kalıcı izleri, ölümün incelendiği ve konuşulduğu kadar ne felsefe ne de psikolojide yeterince irdelenmiştir. Adeta herkes bir işbirliği yapmışçasına doğumu, bilinçaltının derinliklerine itmiştir.

Bedenin ruhla tekil bir hayata başlama anı olan doğum, özellikle Otto Rank’la, bilinçaltının karanlık dehlizlerinden tekrar bilince çıkarılmaya çalışılmıştır. Rank’a göre insan, doğarken kaybedilmiş bir şeye karşı duyulan özlem, arzu ve endişe hissi ve tekinsiz bir evsizlik duygusu ile doğar. İnsan, yurtsuzdur ve kendisini daima evde hissettirecek bir yer-yuva bulma çabasıdadır. *Psychology and the Soul* adlı eserinde Rank, psikolojiyi bilmek için onun nesnesi olan ruhu da bilmek gerektiğinin, psikolojinin tarihini yazmak için, başlangıçtan itibaren insanlık tarihinden daha az olmayan bir ruh tarihini yazmanın gerekli olduğunu söyler. Rank’a göre çağdaş psikoloji, bir bilimdir ama ne çelişkidir ki bu bilimin temelinde olan ruh, o bilim adamları tarafından açıklanamamaktadır.

Eve dönüş arzusu aslında ruhsal birliğe sahip olma arzusudur. Dolayısıyla ayrılık ve birliktelik, insan yaşamında önemli kavramlar olarak görünmektedir. Bu çalışmada da buradan hareketle öncelikle modern psikolojinin içerisinde Doğum Travması olgusundan hareketle ruhunu anlamaya, onu tanımaya onun ne istediğini çözmeye çalışan insanın bu sorularına başta özellikle Otto Rank’ın nasıl cevaplar verdiği ele alınacaktır. Daha sonrasında ise bu teoriye ilişkili olabilecek düşünürlerin görüşleri çerçevesinde -ki onlar Freud, Rank, Frenczci, Bailant, Lacan, May ve Grof olacaktır- günümüz insanında artmakta olan endişe ve korkunun köklerine inilecek, insanın yakaladığı üst düzey güvenli maddi konforlu mülklere rağmen halen deneyimlediği “evsizlik” hissi ve “ev arayışı”nın nedenlerini nasıl ele aldıkları ortaya konmaya çalışılacak ve en son olarak da onların değerlendirmeleri çerçevesinde bir ruh bilimi olarak psikolojinin, ruhu anlama konusundaki yeter(li)sizlikleri incelenecektir.

Çalışmamızda özellikle ruhun ilk ayrılık ve kaygı tecrübesi olarak doğum olayını öne sürdüğü “doğum travması” teorisine insanı dair pek çok problemin nedenlerini bulmaya çalışan, Otto Rank’a detaylı yer verilecektir. Böylece bu teori üzerinden ruhun tanımlanması ve anlaşılmasına dair psikoloji tarihindeki izin, sürülmesi planlanmaktadır. Bunun yanı sıra Doğum Travması teorisi, aslında insanın ruhuna dair bir yaşantı olup onun sonraki hayatında Tanrı-insan, anne-çocuk ve nihayetinde Tanrı-insan ilişkisine yön verecek bir hadise olarak

52 Doç, Dr, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı gulusan.gocen@istanbul.edu.tr

53 Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, denizzferide@gmail.com

görüldüğü için din psikolojisi açısından da ruh ait bir yaşantının nasıl ele alınabileceğine dair bir yorum çeşitliliği de getirmektedir. Özellikle Rank psikoloji ve dini, ruhu kavrama çabasında ya da ruhun anlaşılması meselesinde ortak çalışanlar olarak gördüğü için psikolojinin, dinin son ve en genç çocuğu olduğunu söylemektedir. Buradan hareketle Ney'in iniltisini ve vatanından ayrılığını "ruhun çılgılığı" olarak betimleyen Mevlana'nın seslenişi ile bütün insanlığın değişimini şekillendiren doğum travmasını bilinçaltımızın derinliklerinden alıp gün yüzüne çıkarmaya çalışmadıkça kaygı ve varoluşsal boşluk içinde boğulan insanın aidiyetsizliğini çözmek için çırpınışlarını anlayamayacağımızı söyleyen Otto Rank'ı aynı kefeye koyamazsak da, farklı kulvarlardan zaman ve bağlamlardan aynı noktaya işaret ettiklerini söylemek mümkün olacaktır.

Bu bildiri sonucunda, insanın ruhunu tanıması ve anlaması gayretinin, günümüz bilim kapsamında en meşru yeri olarak görülen psikolojinin, dine ve felsefeye bıraktığı ruh kavramıyla yüzleşmesi belli sınırlılıklar içinde de olsa ortaya konmuş olacak, ruhu anlama konusunda hem dinden hem psikolojiden güç alan din psikolojisinin bu boşluğu doldurmak için nelere sahip olduğu önerilerde sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ruh Bilimi, Doğum Travması, Evsizlik, Din

Modern Din Psikolojisi Çalışmalarının Öncüsü William James'in Dinsel Deneyimin Çeşitleri Adlı Eserinde Ruha Dair Değerlendirmeleri

Zeynep SAĞIR⁵⁴

Bu çalışmada, modern Din Psikolojisi (MDP) bilimi çalışmalarının öncüsü William James'in "Dinsel Deneyimin Çeşitleri İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme" isimli eserinde yer alan ruh ile ilgili değerlendirmeleri sistematik bir biçimde konu edilmektedir.

Amaç, söz konusu çalışmada yer alan ve işlevselci bir bakış açısıyla sunulan hasta ruh, bölünmüş benlik ve birleşme süreci, ihtida, azizlik ve mistisizm gibi eserin alt başlıklarında yer alan ruha dair psikolojik tahlilleri incelemektir. Böylelikle ruh konusunda bir tartışma zemini hazırlamaktır.

James'in en önemli görüşleri arasında, bir ruhsal deneyim olan mistik tecrübenin tıbbi materyalistlerin aksine bir gerçekliğinin olması yer almaktadır. Yine onun din ve nöroloji tartışmalarına ek olarak *hasta ruh* tanımlamaları da oldukça dikkat çekicidir. James, hasta ruhun anlaşılması için iyilik ve kötülük konusunda çarpıcı bir tartışma sunar. Kısaca, hasta ruhu, kötülük bilincinden kurtulamayan ve bundan dolayı acı çekmeyi kaderi olarak gören, hayatın anlamının hayatın içinde yer alan kötü veçheleri dikkate alan bir mizaç olarak ifade ettiğini görürüz. Hasta ruhun, mutsuzluk eğilimi içerisinde olduğu vurgulanır. Öyleki hasta ruha sahip bireylerin patolojik bir melankoliye düşer olduğunu belirtir. Eserde yer alan bir diğer önemli konu ihtidadır. James'in tartıştığı ihtida konusunda psikoloji bilimi içerisinde ezber bozan değerlendirmeleri mevcuttur. Ona göre ihtidada bireysel iradenin ötesinde tanrısal bir etki de söz konusudur. Ruhun ikinci doğumu olarak tanımladığı ihtida sürecinin sadece Hristiyanlığa ait olmadığını diğer dinlerde de gerçekleşebileceğini söyler. O, bu ruhsal doğumun, hasta kalpte benliği yok etme sevgisinde görülebileceğini vurgular.

Son olarak bu çalışmada, ilgili eserden yola çıkılarak din psikolojisi araştırmalarında gelecekte yapılacak nefis/ruh konularındaki tartışmalara katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: William James, hasta ruh, mistik tecrübe.

⁵⁴ Dr. Öğr. Üye., Fırat Üniversitesi, zeynep.sagir@yahoo.com

Ali Emre ŞEVİK⁵⁵

Carl Gustav Jung, 1857-1961 yılları arasında yaşamış İsviçreli Psikiyatrist ve “Analitik Psikoloji”nin kurucusu bir bilim insanıdır. Pozitif bir bilim olarak psikiyatrinin ortaya çıkışının ilk dönemlerinde yetişen önemli bir isim olarak, doktorasında “Okült fenomenler ve onların psikoloji ve patolojiyle olan bağlantıları” konusunu işlemeyi tercih ederek, bütüne dönük bakış açısındaki farklılığı, bireysel gelişiminin erken dönemlerinden itibaren ortaya koymuştur. Freud’la yakın arkadaşlığı ve ekol farklılıklarının ortaya çıkması ile yollarını ayırmaları, psikanaliz yaklaşımındaki temel farkı oluşturduğu ileri sürülebilecek, tüme varımcı değil tümden gelimci bakış açısının pekişmesinde ve serbest şekilde ortaya çıkabilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu anlamda, Psikoterapi Bilimine bakışı ve uygulamadaki yaklaşım farklılıkları sayesinde psikoloji, teoloji, etnografi, edebiyat ve güzel sanatlar dahil bir çok alanda kalıcı izler bırakmış bir isim olarak kabul edilmektedir. Özellikle de Psikoloji bilim dalında kendisi tarafından tanımlanan çeşitli kavramlar genel kabul görmüş ve günümüzde kullanılır durumdadır. Bunlar arasında; kompleks, içedönük-dışadönük, gölge, kolektif bilinç dışı, arketip, anima ve animus kavramları öncelikle akla gelenler olarak ifade edilebilir. Bireydeki, özellikle çalışmalarında ele almayı öncelendiği yaratıcı, etkin bireydeki itici içsel gücü ve kaynağını araştırmaya çalışmış, buradan hareketle yaratıcı bireylerdeki “ruh arketipinin” temel dinamiklerini ifade etmeye çalışmıştır. Bu bildiride, Jung’ın incelemeye ve tanımlamaya çalıştığı “ruh” kavramı yine Jung’ın kavramları üzerinden ele alınmaya ve bu kavramların olası biyolojik eşlikçilerine ve diğer kuramlarla olan temel farklılıklarına genel bir bakış sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Jung, Ruh, Arketip, Analitik Psikoloji.

Ruh Sağlığı ile Din İlişkisine Dair Bir Meta-Analiz

Fatma Betül ÖZER⁵⁶Kenan SEVİNÇ⁵⁷

Ruh sağlığını tanımlayabilme açısından normal ve anormal arasında kesin bir çizgi çizebilmek mümkün olmasa da genel itibarıyla ruh sağlığı, bireyde ruhsal rahatsızlığın bulunmaması, olumlu ruh sağlığı özelliklerinin bulunması halidir. Din, bireyin genel olarak tüm alanlarla ilişkilerini düzenleyen bütüncül bir sistemdir ve mensuplarının zihinsel ve duygusal yönlerini şekillendirici etkide bulunarak psiko-sosyal uyumlarının yönünü ve yoğunluğunu belirlemekte, bireyin ruh sağlığını korumayı ve sürdürmeyi amaçlamaktadır. Ruh sağlığı, psikolojinin en önemli konu başlıklarından biridir ve ruh sağlığı ile din ilişkisi de din psikolojisi alanında araştırmacıların ilgisini çekmeye devam etmektedir. İnanç, ritüeller, dini grupla bir araya gelme, dua gibi pek çok etmenin, insanın psikolojisi üzerinde görülen olumlu etkileri birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmalardan bir kısmı ruh sağlığı ile din/dindarlık arasında olumlu ilişki olduğunu söylerken, bazıları olumsuz ilişki olduğu yönünde bulgulara ulaşmıştır.

⁵⁵ Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Tıp Fakültesi/Psikiyatri AD., aliemresevik@comu.edu.tr

⁵⁶ Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, MEB, fatmabetulozer17@outlook.com, 5397944383

⁵⁷ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, kssevinc@gmail.com

Bu çalışmada, Türkiye’de ruh sağlığı ile din, dindarlık, dini yönelim arasındaki ilişkiyi ele alan saha araştırmaları üzerine bir meta-analiz yapılmıştır. Bu araştırmanın amacı, ruh sağlığı ve din ilişkisine dair yapılan araştırmaları topluca değerlendirerek, iki olgu arasındaki ilişkiye dair daha kapsamlı genel bir sonuç elde etmektir. Bu amaçla, öncelikle Türkiye’de ruh sağlığı ve din veya dindarlık ve dini yönelim ilişkisine dair yapılan araştırmaları tespit etmek için literatür taraması yapılmış, ulaşılan kaynaklardan içerme ölçütlerine uygun olanlar meta-analize tabi tutulmuştur. Literatür taraması neticesinde Türkiye’de 1987 ile 2019 yılları arasında ruh sağlığı ile din/dindarlık ilişkisini ele alan 9’u kitap, 50’si lisansüstü tez, 41’i makale ve 15’i kitap bölümünden oluşan 115 çalışma belirlenmiştir. Analizden elde edilen bulgulara göre, Türkiye’de mutluluk, hayattan zevk alma, psikolojik iyi olma, öznel iyi olma, hayat memnuniyeti ve ruh sağlığı (genel) ile din ilişkisini ele alan araştırmaların ortaya koyduğu bulgulardan büyük çoğunluğunun (%81,25) pozitif ilişki ortaya koyduğu görülmektedir. Küçük bir oranda olsa (%3,13) negatif ilişki olduğunu bulgulayan çalışma da vardır. İki olgu arasında ilişki bulunmadığını söyleyen çalışmaların oranı ise %15,63 olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ruh Sağlığı, Türkiye, Din, Dindarlık, Meta-Analiz.

12-14. Yy İslâm Düşüncesinde Tikellerin Bilinmesi Bağlamında İnsanın Hakikati Sorunu

Ziya ERDİNÇ⁵⁸

İnsanın hakikatinin neliği sorunu düşünce tarihi boyunca tartışma konusu olmuş ve bu soru muhtelif boyutları ele alınarak tutarlı bir şekilde cevaplandırılmaya çalışılmıştır. İslâm düşüncesinde de insanın hakikati sorunu tartışılmış ve muhtelif görüşleri altında toplayabileceğimiz iki ana yaklaşım ortaya çıkmıştır: Gayri cismânî (mücerred/ soyut) nefis anlayışı ve cismânî nefis anlayışı. Çoğunlukla filozoflar tarafından savunulan gayri cismânî nefis anlayışı tümellerin insanlar tarafından idrak edilmesini açıklama noktasında güçlü bir teori olmakla birlikte İbn Sînâcı idrak teorisi ile birlikte savunulması halinde tikellerin bilinmesi meselesinde içinden çıkılması güç sorunlara yol açmaktadır. İbn Sînâ, bir şeyin ancak kendisiyle aynı varlık tarzına sahip bir idrak edici tarafından idrak edilebileceğini ve idrakin de bir şeyin suretinin idrak edende meydana gelmesinden ibaret olduğunu savunmuştur. Buna göre tümeller ve gayri cismânî cevherler, kendileriyle aynı varlık tarzına sahip olan nefis tarafından idrak edilirken cismânî tikeller de nefsin cismânî bir varlık tarzına sahip olan dış ve iç güçleri tarafından idrak edilir. İnsanda gayri cismânî nefis ve duyu güçleri olmak üzere iki farklı idrak edicinin bulunduğunu ima eden İbn Sînâ’nın bu görüşü, daha sonra Fahreddin Râzî’nin “idrak eden öznenin birliğine zarar verdiği” şeklindeki eleştirisine maruz kalmıştır. Tûsî, “tikellerin idrak edicisinin duyu güçleri olduğu” görüşünü İbn Sînâ’ya ve filozoflara nisbet etmenin apaçık bir iftira olduğunu belirtmiştir. Tûsî’ye göre, filozofların bu görüşü, “Nefis, gayri maddeleri bizzât idrak ederken tikelleri ise duyu güçleri aracılığıyla idrak eder.” şeklinde yorumlamalıdır. Böylece her iki durumda da idrak edici sadece nefis olmaktadır. Urmevî, Beyzâvî ve Kâtibî gibi Tûsî’nin çağdaşlarının da dolaylı ifadelerle savunduğu bu yaklaşımın Kutbüddîn Râzî, Şemsüddin İsfahânî, Mübârekşâh el-Buhârî ve İcî gibi müteâkip düşünürler tarafından ise doğrudan Tûsî’nin ifadeleriyle dile getirildiği görülmektedir. Müteahhir dönem İslâm düşünürlerinin hâkim görüşünü ifade eden bu görüş, daha sonra Teftâzânî tarafından İbn Sînâcı idrak anlayışı bağlamında eleştirilmiştir. Teftâzânî, tikellerin suretlerinin cismânî duyu güçlerinde meydana geldiği iddia edilmesine

58 Dr. Öğr. Üyesi/Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, zerdinc@sakarya.edu.tr, 0537 972 21 72

rağmen idrak edicinin soyut nefis olduğunu söylemelerinin nasıl çelişkiye yol açtığını ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu tebliğde müteahhir dönem kelâmî ve felsefî düşüncede soyut nefis görüşünün, tikellerin bilinmesi konusunda karşı karşıya kaldığı problemler ve bu problemlerin İbn Sînâcî idrak anlayışı da dikkate alınarak nasıl çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Soyut nefis, tikellerin bilinmesi, idrak teorisi, Müteahhir dönem İslam düşüncesi

Ölen İnsanların Ruhlarının Ruh Çağırma Seanslarında Gelip Bazı Sorulara Cevap Verdiği İddialarının Kur'an-ı Kerim Bağlamında Geçersizliği

Mustafa TUNÇER⁵⁹

Çok eski dönemlerden beri bilinen bir uygulama olan ruh çağırma, daha çok gelecekte haber alma ve merak edilen konuları öğrenmeye yönelik ölen kişilerle irtibata geçme şeklinde tanımlanabilir. Günümüzde daha çok sosyete denilen kesim arasında yaygın olarak düzenlenen ve ruh çağırma seanslarında gerçekleşen eylemlerin özü bir nevi kahinliktir. Oysa ölen insanların ruhları ile iletişim kurulabileceğine dair herhangi bir bilgi ne Kur'an ne de sünnette yer almamaktadır. İnsanlarla ruhlar arasında iddia edildiği gibi bir iletişim kurulabilmesi için iki tarafın da benzer duyu organlarına sahip olması ve aynı boyutta bulunması gerekir. Ölen insanlar ölüm anından itibaren duyumsal özelliklerini kaybetmeleri nedeniyle artık kendileri için tamamen farklı boyutta bulunan insanlarla bir iletişimde bulunmalarının imkan ve kabiliyeti mümkün olamaz. Eğer bu oturumlarda mutlaka olağan dışı bir durumun varlığından söz edilecekse o zaman iki ihtimalden söz edilebilir. Ya, gelen varlığın insanlar arasında husumet çıkarma, itikadı bozma gibi kötü maksatlı eylemlerde bulunmak isteyen cin ve şeytanlardır ya da dışarıdan herhangi bir varlık gelmemekte, buna karşılık oturumu yöneten medyum tabiatlı kişi senaryoyu kendi hayal dünyasında yaşamaktadır.

İnsanların ruhları öldükten sonra artık yeni kanun ve kuralların geçerli olduğu *berzah* alemine sevk edilmektedir. Bu yüzden Yüce Allah bize, insanların ölüm anından itibaren dünyaya geri dönmeye dair istek ve temennilerinin gerçekleşmeyeceğini, kıyamet günü dirilme anına kadar önlerinde bir *berzah* (perde) olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Nihayet onlardan birine ölüm gelip çatinca, “Rabbim! beni geri gönder de, geride bıraktığım dünyada iyi işler yapayım” der. Hayır! Onun söylediği bu söz boş laftan ibarettir. Önlerinde, yeniden diriltilecekleri güne kadar bir *berzah* vardır.” (Mü'minûn 23/99-100)

Bu çalışmada ruh çağırma adıyla düzenlenen seanslarda geldiği söylenen ruhların, insanların gelecekle alakalı veya merak edilen sorulara olumlu ya da olumsuz karşılık verdiği şeklindeki iddiaların Kur'an ayetleri çerçevesinde geçersiz olduğu, ruhların ölüm anından itibaren dünya ile ilişkisinin tamamen kesildiği ve kıyamet gününe kadar ayrıntılarının insanlar tarafından bilinemeyecek bir alemde saklı tutulacağı irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Ruh, Ruh Çağırma, Berzah, Cin.

59 Dr.Öğr. Üyesi. Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı.
mustafatuncero61@hotmail.com.

Sevabını Ölünün Ruhuna Bağışlamak Niyetiyle Kur'an Okumanın Câiz Olmadığına Delil Olarak Zikredilen Bazı Âyetlerin Değerlendirilmesi

Mehmet KARA

İnsanların dünya ve ahiret saadetine temini için nâzil olan Kur'an-ı Kerîm, kendi ifadesiyle insanlar için bir hidayet rehberi, şifa ve rahmet vesilesidir. Bu itibarla berhayat olan insanlara hitap eden Kur'an'ın, ölümlere okunmak için indirilmediği iddiası, farklı dönemlerde muhtelif mahfillerde seslendirilmiştir. Örneğin, Mehmet Akif Ersoy'un (ö.1936), "İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için" dizeleri, böyle bir anlayışın ifadesidir. Diğer taraftan bilindiği üzere İslam geleneğinde cenazenin defnedilmesi sonrasında veya özel gün ve gecelerde kabirlerde veya farklı mekanlarda ölümlerin ruhları için Kur'an okunması, sevabının onlara hediye edilmesi ve bu sevaptan ölümlerin hissedar olacağına inanılması yaygın bir âdettir. Müslümanların yaşadığı ülkelerde ilk dönemlerden itibaren bu âdet, yaygın bir şekilde uygulanıyor olsa da bunun meşruiyeti ise ihtilafı hâiz bir mesele olmuştur. Bu hususta ölümlerin ruhları için okunan Kur'an'ın sevabının onlara hediye edilmeyeceği, ulaşmayacağı ve buna bağlı olarak okunan Kur'an'ın onlar için herhangi bir faydası olmadığına dair bazı âyetler de delil olarak zikredilmiştir ki tebliğimizde, bu âyetlerin istidlali tahlil edilecektir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu hususta zikredilen âyetleri iki kısımda tasnif edebiliriz. Birinci kısımda yer vereceğimiz âyetlerde insanın, ahirette sadece kendi sa'yinin / amelinin karşılığını göreceği, iyiliklerinin ve kötülüklerinin uhrevî bir karşılığının olacağı, bu konuda kimsenin haksızlığa uğramayacağı ve başkasının günahı ile sorumlu tutulmayacağı vurgulanır. Bu âyetlerin zahirinden hareketle ölü adına başkaları tarafından yapılan iyilik veya kötülüğün onun için faydası ya da zararı olmadığı ve buna bağlı olarak Kur'an tilâvetinin de ölüye herhangi bir fayda sağlamadığı şeklinde bazı yorumlar yapılmaktadır. Diğer başlıkta ise Kur'an'ın, özellikle berhayat olan insanlar için nâzil olduğu ve bu sebeple muhatabının sadece yaşayan insanlar olduğu, ölümlerin ise anlama, ıştırma, konuşma gibi melekelerinin olmaması dolayısıyla okunan Kur'an'ın onlar için herhangi bir faydaya vesile olmadığı bağlamında zikredilen bazı âyetlere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Ruh, Cenaze, Tilâvet, Sevap

Psikolojik Gerilim Bağlamında Ruh-Nefs İlişkisi: Semantik Bir İnceleme

Mustafa Erhan GÖZDEN⁶⁰

Yaygın kullanımıyla stres olarak da bilinen psikolojik gerilim, çağımız insanının en büyük ruhsal sorunlarından biridir. Bu içsel durumun aynı zamanda huzursuzluğun ve birçok hastalığın kaynağı olduğu bilinmektedir. Bu yüzden modern insan, ruhsal gerilimle başa çıkma konusunda çoğunlukla modern psikolojinin verilerinden yararlanarak farklı yöntemler geliştirmiş ve geliştirmeye devam etmektedir. Bu meyanda, tamamen insanın manevi dünyasıyla ilişkili olan psikolojik gerilimin mahiyetinin, kendisiyle başa çıkmadaki başarının belirleyicisi olması bakımından *ruha* veya *nefse* atfen izah edilmesi kanaatimizce büyük önem arz etmektedir.

Ruh ve *nefs* kavramlarının İslami gelenekte anlam bakımından nasıl iç içe girdiği ve bazı yerlerde birbirlerinin yerine özellikle de *nefs* kelimesinin *ruh* anlamında kullanıldığı

⁶⁰ ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Doktora Öğrencisi, m.e.gozden@hotmail.com

bilinen bir gerçektir. Ancak Kur'an'ın ruh-nefs ikileminde nefsi merkeze aldığını ifade etmek mümkündür. Buna göre Kur'an'a göre nefis kelimesinin genel olarak; vücutta bulunan ve maddenin yaşam ilkesi/özü olan *ruh*, bir kimsenin özelliklerinin bütünü manasında olan *kişilik*, insanın öz varlığı/iç durumu anlamındaki *benlik*, ruh ve bedenden oluşan ve kompleks bir yapıya sahip olan *insanın kendisi* demek olduğunu söyleyebiliriz. Böylece Kur'an'ın nefis olgusunu, hem Allah ile hem de dünya ile ilişkisel bir bütünlük içerisinde ele aldığını görüyoruz.

Ruh-nefs ilişkisine göre biz, psikolojik gerilimin tanımı, kaynağı, tezahürleri ve başa çıkma/yönetimi konusunda Kur'an ile Modern Psikoloji arasında önemli metodolojik farkların olduğunu düşünüyoruz. Nitekim insan psikolojini inceleyen bilim dalını tanımlamada kullanılan *psikoloji* kavramı, çağımızdaki bilimsel çalışmalarda yaygın olarak Batı'dan alıntılanarak kullanıldığı görülmektedir. Bunun Türkçe'de de *ruhbilim* olarak karşılık bulunduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan ruh hakkında az bilgiye sahip olduğumuzdan dolayı bu kavramın kapsamlı bir tanımının yapılması oldukça zordur.

Onun için; nefis kavramının insanın ruhsal ve bedensel bütünlüğündeki psikolojik vurgusundan, ruhtan daha geniş bir semantik alanı olmasından ve ruh kelimesinin Kur'an'da geçtiği yerlerin hiçbirinde bireysel insanı nitelemediğinden dolayı psikolojinin adı İslam bilim tarihinde *علم النفس* *İlmü'n-Nefs* (*Nefs Bilimi*) tabiriyle karşılık bulmuştur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'an'da psikolojik gerilimi ifade etmede kullanılan tabirlerin hiçbirinde ruh kelimesine atıf bile yapılmaması bu tespiti destekler mahiyettedir.

O halde; kısaca *organizmanın çevreyle etkileşime girmesi sonucu fizyolojik ve psikolojik uyum halinin bozulmasıyla bireyde oluşan duygusal gerilim ve gerginlik hâli* olarak tanımlayabileceğimiz psikolojik gerilim olgusunun ve çözümünün doğru tespit edilebilmesi, insandaki *nefs-ruh* ilişkisi bağlamındaki *nefs* melekesinin doğru teşhisiyle mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, Ruh, Nefis, Gerilim.

8. Oturum

Sanat Ontolojisinde Tin, Objektivasyon ve Estetik Obje Analizi

Ayşe GÜLER⁶¹

Sanat eserlerini varoluşları yönünden inceleyen Sanat Ontolojisinde *tin* olgusunun *suje* (sanatçı ve alıcı (okur, izleyici vb. sanatsever)) ve *obje* (eser, yapıt; üzerinden fikir edinilebilen nesne) için ne ifade ettiği ve tabakalı eser çözümlemeleri konularında bilginin paylaşımı, hem sanat alanlarında hem de toplumsal kavrayışta sanatın ve sanat eserlerinin doğasının anlaşılabilirliğinin yaygınlaşması ve sanata karşı duyarlılığın artırılması adına önemlidir.

Sanat eserlerinin tarihsel ve çağdaş kuramlara bağlı değerlendirilmelerinde, belirli bir ölçüt kullanılarak değerlendirme yapılabilen alan sanat ontolojisidir. Modern ontolojinin kapsamında yer alan sanat ontolojisinin konuları genel olarak sanatın kendisi olmakla birlikte, sanatın kapsamının maddi ve manevi varlıkla dolaysız ilgisi temel düzeyde ontolojiyi, var olanlar ve varlık kategorilerinin bilgisini de gerektirmektedir. Sanat ontolojisine göre, sanat *objektivasyondur*. Objektivasyon, sanatçı tarafından eserin üretilmesi ve izleyici, okur vb. bir diğer canlı tin tarafından yeniden canlandırılması, üretilmesini içeren iki kutuplu bir olgudur. Sanatçının tininden doğan ve sanatçının işlediği maddi yapıda soyut içeriği taşıyan eser, otonom bir varlık statüsü kazanır. Bu otonom yapıda, maddi yapı ile çakışan ve sanatçının tininden ayrılan içerik, eserde yaşamını sürdüren bir özel tin, *objektifleşmiş tin* veya *objektivasyona uğramış tin* olarak kabul edilir. Objektifleşmiş tin her zaman, objektivasyonun ikinci kutbunda yer alan, onu izleyen, okuyan canlı, gerçek bir tine ihtiyaç duyar. Eserin ontolojik analizi, objektifleşmiş tinin canlı tinler tarafından varlık olarak kavranılmasına yöneliktir, eserde *reel* ve *irreel tabaka* ilgisinin, bir diğer deyişle maddi yapıdan duyulan tinsel varlığın var olup olmadığının araştırılmasıdır.

Modern Ontolojinin kurucusu Nikolai Hartmann'ın reel ve irrel tabaka ikiliği tüm sanatlar için ortak anlayıştır. Hartmann sanat dallarını varlıklarının verilmiş tarzlarına göre; edebiyat, resim, plastik (anıt niteliğinde heykel), mimari ve müzik sanatı olarak sınıflandırmış, bu sanat dallarında üretilen eserler için reel ve irreel tabakanın içeriği, sanatların kendilerine özgü bilgileri ile yapılanmıştır. Hartmann sanatları referans alınarak, bu sanatların karakteristiklerini taşıyan çağdaş sanat sınıflandırmalarında yer alan karma yapıda sanatlarda da ontolojik analiz yapmak olanaklıdır. Yapısal olarak seramik sanatı, resim, heykel ve mimarinin karakteristiklerini kendi malzemesi ve süreçlerinin özgün nitelikleri ile değerlendirmektedir. Önerilen bildiride, Hartmann Sanat Ontolojisine göre, tin olgusu ve tin olgusuna bağlı kavramlar bağlamında objektifleşmiş tinin varlığının araştırılması; resim sanatında varlık tabakaları, plastikte varlık tabakaları, mimaride varlık tabakaları kapsamında eserler ve bu sanatların karakteristiklerini kendi özgün nitelikleri ile birleştiren seramik eserler üzerinden örneklendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tin, Sanat Ontolojisi, Objektivasyon, N. Hartmann, Estetik Obje, Estetik Obje Analizi, Seramik/Spirit, Art Ontology, Objectivation, N. Hartmann, Aesthetic Object, Aesthetic Object Analysis, Ceramic.

⁶¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Güzel Sanatlar Fakültesi, aguler@comu.edu.tr

Psikiyatri'deki “Ruh” Kavramı: “Bilinç”, “Benlik” ve “Farkındalık” Kavramlarıyla Güncel Bir Bakış

Ali Emre ŞEVİK⁶²

Genel olarak, insan ruhunu, insanın fiziksel olmayan kısmı olarak tanımlamak olası görünmekle beraber, insan ruhunun tanımı bile, birçok farklı bakış açısı ile ele alınan ve farklı şekillerde tanımlanan, bilimsel anlamda tartışmalı bir konudur. Ruh, pozitif bilimdeki tanımı gereği ölçülemez bir malzeme olarak kabul edildiğinden, ruhun gerçekten var olup olmadığını kanıtlamak bilimsel bakış açısıyla imkansız gibi görünmektedir. Bununla birlikte, bu düşünsel karışıklığa karşın, günlük yaşantımızda birçok insanın ruh üzerine kendi görüşlerini tanımladığı ve cevabı gerçekten çözdüklerini iddia ettiklerini (en azından kendi inançları veya kabulleri doğrultusunda) ve yaşamlarını bu kabuller üzerine inşaa ettiklerini görmekteyiz. Bu genel sosyal yaklaşım, bireylerin din anlayışlarıyla, dini inanışlarıyla kimi zaman örtüşse de, çoğunlukla bireysel kabullerin genel olarak teolojik derinlikten uzak düştüğü de gözlenmektedir. Yani bireylerin kendileri ve varoluşları hakkındaki “farkındalık” düzeyleri de, dini inanışlarından bağımsız olarak, bu tanımlamaları ve kabulleri üzerinde etken faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada bireyin kendini anlamlandırış, algılayış şekli dolaylı ve direkt etkileri ile yaşam kavramına, kişinin birey olarak kim olduğuna ve bu dünyadaki amacının ne olduğuna dair soyut bir bakış açısı sağlar. Bu zemin psikiyatrik açıdan sağlıklı kabul edilebilecek bireylerin, benlik olgularının gelişiminde önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. İnsan ruhu, sosyolojik gelişim sürecinde, insanın, bireylerin “bilinç” düzeylerinin gelişimi ve “benlik “ kavramının ortaya çıkışı ile birlikte yine çeşitli “farkındalık” düzeylerinde kabul gören bir kavram olarak ele alınabilir; ancak, insan ruhuna bilimsel anlamdaki bakış açısı da, insanlığın bilişsel varoluşu süreci içerisinde gelişmiş ve dönüşmüştür. Bu bildiride, modern psikiyatri bilimindeki “ruh” kavramı; teoloji, psikoloji, nörobilim, kuantum fiziği vb. farklı disiplinler tarafından yapılan tanımları ve tanımlama çabalarıyla benzer ve farklı olduğu düşünülen yönleri üzerinden, temelde “bilinç”, “benlik” ve “farkındalık” kavramlarıyla ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ruh, Bilinç, Benlik, Farkındalık, Psikiyatri.

Manevi Açıdan Benlik Farkındalığı

Fatma BAYNAL⁶³

İnsanın varoluşunun bir parçasını oluşturan benlik, bireye özgü nitelikler içermektedir. Kişinin benliğinin farkında olması kendisini tanımasıyla ilişkilidir. Ayrıca bu durum manevi açıdan önem arz etmektedir. Bu tebliğde benlik ve benlik farkındalığının manevi açıdan önemi ve etkisi üzerinde durulmuştur. Kişinin kendisini tanıması sürecinde özellikle sufizmde ruh ve nefis kavramları çerçevesinde açıklamalar yapılmıştır. Nefis kelimesi ruh, can, hayat, varlık, arzu ve istekler; ruh kelimesi ise hava, nefes, canlılık, öz gibi birbirine yakın anlamlar içerse de genel olarak birbirine bağlı fakat ayrı mefhumlar olarak değerlendirilmektedir. Modern psikolojide nefis kavramının tam karşılığı olmamasına rağmen benlik, kendilik, ego, ruh, öz varlık gibi kavramlarla ifade edilebilmektedir. Nefis, benlikten daha kapsamlı bir kavram olmakla birlikte birbirleriyle ilişkili olduğuna dair

⁶² Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Tıp Fakültesi/Psikiyatri AD., aliemresevik@comu.edu.tr

⁶³ Dr. Öğrt. Üye., Yalova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı. fatmayogurtcu@gmail.com

görüşler söz konusudur. Benlik, benlik kavramı, benlik bilinci, benlik algısı, benlik kurgusu, benlik kontrolü, benlik farkındalığı gibi farklı boyutlarda incelenmektedir. Kavram, psikolojinin ortaya çıkışıyla aynı dönemlerde ele alınmış; özellikle günümüzde farklı alanlarda teorik ve ampirik araştırmaların konusu olmuştur. Çalışmamızda kişinin kendisini tanıması açısından benlik farkındalığının önemi ayrıntılı bir şekilde ele alınıp bu farkındalığa sahip olan kişinin negatif benliklerini idrak etmesine değinilmiştir. Bu amaçla benlik, nefis ve ruh kavramlarına değinilmekle birlikte özellikle benlik farkındalığı çerçevesinde konu sınırlandırılmıştır.

Benlik farkındalığı kişinin kendi düşüncelerini nesnel bir biçimde gözlemleyebilmesi; bu şekilde benliği hakkındaki bilgileri idrak edebilmesidir. Farkındalık, bireyin gördüğü veya yaşadıklarının üstüne hiçbir şey eklemekten müşahade edebilmesidir. Bu, kişinin hayatına dışarıdan üçüncü bir göz olarak bakabilmesi olarak da değerlendirilebilmektedir. Maneviyat kişinin içsel anlamda kutsal olanla bağlantı kurmasıdır. Bireyin farkındalık kazanması, negatif benliklerini idrak etmesi manevi açıdan kişinin özüne yönelmesini ve dolayısıyla yaratıcıya yaklaşmasını sağlayabilir. Sonuç olarak tebliğimizde kişinin benliğini müşahade etmesiyle kendisini tanıması ve benliğini yanlış değerlendirmesinden uzaklaşıp gerçek özüne yani ruhuna yönelmesi ve kişiliğini olumlu yönde dönüştürmesi açısından benlik farkındalığının manevi açıdan önemli olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat, Psikoloji, Benlik, Benlik Farkındalığı.

Türkiye’de Spiritüel Akımlar ve Bu Akımlara Mensup Bireylerin Genel Özellikleri

Sevdener VARLIK⁶⁴

Kenan SEVİNÇ⁶⁵

Bu çalışmada din psikolojisinin önemli konularından biri olan dindarlık ile yakından ilişkili spiritüellik (maneviyat) konusu ele alınmaktadır. Spiritüellik, madde ile ilişkisi olmayan, ruh, batin, mana ve maddi olmayan şeyleri ifade etmekte ve doğaüstü unsurlar ile ilişkinin içsel kaynağı olarak görülmektedir. Spiritüellik, bireysel inanç ve pratikler, benlik, kişisel potansiyeli geliştirme, anlam arayışı ve yaşamdan memnun olma gibi konularla ilişkilidir. Bu kavram din ile ortak anlamda kutsal olanla iletişim kurma isteği, dünyevi kaygı ve kişisel hazzardan uzaklaşmayı beraberinde getirir. Dindarlık ve spiritüellik birbiriyle iç içe geçmiş iki kavramdır. Fakat spiritüellik dini bağlılığın ötesinde, yaşamın anlam ve amacını bulmak ve iç huzura ermenin bir çabası olarak üst düzeyde inanma gücünü temsil eder. Dindarlık geleneksel/kurumsal bir yapıyı ve bu yapıya mensubiyeti ifade ederken, spiritüellik bireysel inanç ve tecrübeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu anlamda dindar ve spiritüel olmak bakımından bireyler dört gruba ayrılmaktadır: dindar ve spiritüel (DS), dindar değil ama spiritüel (DDS), spiritüel ama dindar değil (SDD), ne dindar ne spiritüel (NDNS).

1950’lerden sonra kurumsal dinin ötelendiği ve bireyselleşmenin ön planda olduğu Batı’da, New Age (Yeni Çağ) akımlar kapsamında “spiritüellik” etiketiyle yeni inanma şekilleri ortaya çıkmıştır. Bağimsız tecrübelerin yaşandığı alternatif oluşumlar olarak karşımıza çıkan din dışı spiritüel akımlar çeşitli sosyal ve psikolojik faktörlerin etkisiyle hızla artış göstermiştir. Yapılan araştırmalara göre, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da kurumsal din mensubiyeti azalırken, din dışı spiritüel akımlar (SDD) ve akımlara mensubiyet oranları hızla artmaktadır. ABD’de SDD bireylerin oranı 2012 yılında %19 iken, bu oran 2017 yılında

64 Din Psikolojisi Uzmanı, sevdenervarlik@hotmail.com, 5433200058

65 Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, kssevinc@gmail.com

%27'ye yükselmiştir. Küreselleşmenin ve çeşitli diğer faktörlerin etkisiyle, insanların sürekli çeşitli kanallar aracılığıyla etkileşim içerisinde olduğu bir çağda, din dışı spiritüel akımların (SDD) Türkiye'de de yaygınlaşmaya başlaması kaçınılmaz hale gelmiştir. Türkiye'de SDD akımların neler olduğu, bu akımlara katılan bireylerin demografik özellikleri, akımlara katılım motivasyonları, bu akımlara mensup kişilerin inanç ve ritüellerinin neler olduğu, bu araştırmanın konusudur. Araştırma kapsamında, öncelikle medya, internet sayfaları, sosyal medya, bireysel görüşmeler ve diğer yöntemlerle Türkiye'deki SDD akımlar belirlenmeye ve gruplandırılmaya çalışılmıştır. Daha sonra çeşitli spiritüel akımlara üye ve spiritüel çalışmalara katılanlar ile mülakat yapılmış ve elde edilen veriler betimsel ve içerik analizine tabi tutulmuştur.

Türkiye'de dini bir muhtevaya sahip olmayan veya kurumsal dini bir gelenek içinde olmadığı düşünülen bu akımların, sayısı 44 olarak bulunmuştur. Araştırma sonucunda Türkiye'de din dışı spiritüel faaliyet yürüten akımlara, internet ortamında hizmet verdikleri web adresleri üzerinden ulaşılmış ve vermiş oldukları hizmetler yoga, meditasyon, nefes çalışmaları; biyoenerji, hipnoz, teleknazi, hipnoterapi, bilinçaltı çalışmaları; reiki, access bars, çeşitli şifa çalışmaları; tasavvufi veya İslami içerikli çalışmalar; parapsikolojik, NLP gibi kişisel gelişim hizmetleri; spiritüel danışmanlık, yaşam koçluğu gibi danışmanlık hizmetleri şeklinde sınıflandırılarak oranları tespit edilmiştir. Bu akımların, gerek Doğu gerekse Batı'nın inanç ve felsefelerinden esinlendikleri, çeşitli inanç ve pratiklerini ödünç aldıkları görülmüştür. Elde edilen mülakat verilerinden yola çıkarak kendisini spiritüel olarak tanımlayan kişilerin aynı zamanda dini mensubiyetleri bulunduğu fakat dindarlık düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Dini çeşitli açılardan sorguladıkları, dini ritüellere katılım sıklıklarının düşük olduğu bulgulanmıştır. Aynı zamanda tanrı, ölümden sonra yaşam, ruh gibi inançlara sahip olmalarının yanı sıra İslami ritüellerden farklı inanç ve ritüelleri de benimsedikleri ve çeşitli duyu dışı deneyimler yaşadıkları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Spiritüel, Maneviyat, New Age, Yoga.

Zihnin Bedeni, Bedenin Zihni: Spinozacı Parelizmin Ontolojisi

Enes DAĞ⁶⁶

17. Yüzyılla birlikte “ruh” kavramı yerine ekseriyetle “zihin” (*mens*) kavramının ikame edildiğini görmekteyiz. Klasik anlamda, farklı töz anlayışlarına rağmen, insan söz konusu olduğunda bedenin karşısına ya da yanına konulan ve insanın cisimsel olmayan yönünü ifade eden “ruh”, sahip olduğu tüm özellikleriyle (ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik) modern anlamda “zihin” olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern felsefenin kurucuları arasında zikredilen Spinoza da insanın cisimsel olmayan yanını ifade etmek için, “ruh” yerine “zihin” kavramını genellikle tercih etmiş ve birkaç yerde de birini diğerinin yerine kullanmıştır.

Spinoza'nın Tanrı merkezli felsefesinde, insan zihin ve bedenden oluşur. İnsanın zihni, Tanrı'nın bilinen iki sıfatından biri olan “düşünce” (*res-cogitans*) sıfatının bir tezahürü ya da değişimi olurken, insan bedeni ise Tanrı'nın bilinen diğer sıfatı olan “yer kaplama”nın (*res-extansa*) bir tezahürüdür. Tanrı gerçek anlamda tek töz olduğu için ve bilinen iki sıfatı da bu tek tözü nitelediği için, bu iki sıfatın tezahürü olarak insanda yer alan zihin ve beden farklı tözler olmayıp aynı tözü farklı şekilde ifade eden paralel, bir ve aynı şeydir.

66 Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Türk-İslam Düşüncesi A.B.D., dageneso6@gmail.com – edag@ybu.edu.tr

İnsan zihni, bir yandan bedeninin dışarıdan aldığı etkileri (*affectus*), diğer yandan da bedeninin kendi içsel yapısından aldığı etkileri alarak fikirler (*ideas*) oluşturur. Zihin fikirler oluştururken, daha önce edindiği deneyimlere, fikirler arasındaki bağlantılara, mantıksal çıkarımlara ve duygulara bağlı olarak yeniden eyleme geçme gücünü, sahip olduğu “anlama yetisi”, “hayal yetisi” ve “hafıza yetisi” sayesinde gerçekleştirir. Zihnin bir yandan bedenden aldığı etkilerle ve bu etkiler neticesinde meydana gelen duygularla kendi varlığını sürdürürken, diğer yandan tüm bu etkilerden doğan fikirleri, sahip olduğu yetilerin de yardımıyla yeniden düşünür. Zihin, daha önce edindiği fikirler üzerine tekrar düşündüğünde, düşüncesinin nesnesi artık bu ilk fikir olur ve zihnin böylelikle “fikrin fikri”ne (*ideas of ideas*) ulaşarak yeni bir fikir daha meydana getirir. Bu “fikrin fikri” olan ikincil fikirler, bu çalışmanın inceleme konusu olan, bilinci (*conscious/ness*) meydana getirir. Spinoza’da bilinç, zihin-beden paralelinde meydana gelen etkiler ve bu etkilerin taşıyıcısı olan yetiler sayesinde zihnin ulaştığı fikirler üzerine bir tür reflexif düşüncesi demektir. Zihnin bilişsel yönünü ortaya koyan bu reflexif düşünce, öncelikli olarak zihin ve bedeninin diğer zihin ve bedenlerle karşılıklı etki alış-verişinden kaynaklanır. Bedenlerin karmaşık yapıları ile buna bağlı olarak zihinlerde meydana gelen karmaşık fikirler bir tecrübe süreci olduğu için zihinde meydana gelen bilinç durumları psikolojik bir süreci ifade eder. O nedenle bizim “bilinç psikoloji”nden kastımız; insan bedeninin içerden ya da dışarıdan aldığı tüm etki alış-verişlerinin zihinde bir fikir olarak meydana gelmesi, bu fikirlerin duygulara sebep olması ve zihnin faydalı birer yardımcısı olan yetilerin de zihne sunduğu veriler neticesinde zihnin edindiği fikirler üzerine yeni fikirler üretmesi sürecidir. Benzer şekilde, “ahlakî bilinç” (*moral consciousness*) dediğimizde, Spinoza’nın söz konusu bilincin oluşma süreci olan psikolojiye gönderme yaparak, “İyi ya da kötü hakkındaki bilgimiz bilincinde olduğumuz sevinç ya da keder duygusundan başka bir şey değildir” demesinden kaynaklanmaktadır. Buna göre, bizim eylemlerimizin ahlakî açıdan içeriğini belirleyen ölçüt, bizim zihnimizin bilinç durumları olduğu için, ahlakî iyiliğimizin ve mutluluğumuzun derecesi zihnimizin sahip olduğu bilinç durumlarına bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Biz bu çalışmada, Türkiye’de daha önce müstakil olarak ele alınmamış bir konu olan Spinoza’nın bilinç psikolojisini ve buna bağlı olarak insanın sahip olduğu “ahlakî bilinc”i Spinoza’nın metafizik, epistemoloji ve etik görüşleri bağlamında tartışacağız. Bu tartışmada bilinci ele alırken gündeme gelen, örneğin, canlı-cansız tüm varlıkların bir zihne, dolayısıyla bir bilince sahip olduğunu iddia eden pansizizm (*panpsychism*) kavramını ve tüm bedenli varlıklarda bilincin olduğunu içeren “bilinçlenmiş beden” (*embodied mind*) kavramını ele alacağız. Aynı şekilde “ahlakî bilinç” kavramı ile bugün bildiğimiz anlamıyla davranışlarımızın iyi ve doğru bir şekilde düzenlenmesini sağlayan içsel bir güç olan ve Latince’de bilinç (*conscious*) ile aynı kökten gelen “vicdan” (*conscience*) kavramını birlikte kritik edeceğiz.

Anahtar Kavramlar: Zihin, Bilinç, Ahlakî Bilinç, Pansizizm, Vicdan

Spiritüalizm / İpritizma Görüşüne Göre Ruh Tasavvuru ve Varlıksal Yansımaları

Mehmet Hayri Cumhur KESTEL⁶⁷

Paranormal fenomenler (telepati, durugörü, psikokinezi, prekognisyon vb.) kadim zamanlardan beri insanların ilgisi çekmiş, hatta böyle açıklanamayan olaylar ve yetenekler çoğu zaman dinî hüviyete büründürülmüştür. Psikoloji ve benzeri bilim dalları, geçmişte

67 Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi/Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı/Din Felsefesi, cumhurkestel@gmail.com ve hancuke@gmail.com

pozitivizmin etkisiyle parapsikolojik fenomenleri araştırmayı reddetmişlerdir. Çünkü bu fenomenleri patolojik bir durum, zihnî bir hastalık olarak görüyorlardı. Ancak günümüzde bilim, bu anlayıştan bir ölçüde sıyrılmış ve bu tür paranormal fenomenlerin, açıklanamadığı için reddedilmemesi gerektiği kanaati yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Zaman içinde konuyla ilgilenen âlimler, filozoflar ve din adamları bu olayların arkasında ruh adını verdikleri, maddenin zıddı olan bir gücün olduğunu keşfetmişlerdir. Ruh adını verdikleri bu gücü dile getirenler arasında Pythagoras (MÖ 570-495) ve Anaxagoras (MÖ 500-428) önemlidir. Daha sonra, Platon (MÖ 427-347) madde-ruh problemini ele alarak bir sistem içinde açıklamaya çalışmış, ölümlü bir beden yanında ölümsüz bir ruhun olduğuna bazı eserlerinde işaret etmiştir (Phaidon, Phaidros, Devlet).

Bu araştırmalar ve gelişmeler neticesinde (manyetizma ve hipnoz keşfedilmesiyle), bilhassa 19. yüzyıldan itibaren spiritüalizm (ruhçuluk) görüşü ortaya çıkmıştır. Zamanla bu akım içinde medyumlar vasıtasıyla ruh çağırma denilen fenomenler ortaya çıkmıştır. Bu olayları ilmî biçimde araştıran Allan Kardec (1804-1869) Modern Spiritizm'in temellerini atmıştır. *Spiritüalizm (ruhçuluk)*, ruh-beden ilişkisini daha çok felsefî yönden ele alır ve varlık kategorilerini genelde Tanrı, ruh ve âlem olarak inceler ve görüşler, fikirler ortaya koyar. *Spiritizm (ispiritizma, deneysel ruhçuluk)* ise, ilaveten ruhsal varlıklarla temas kurma ve onlardan bilgi almak gibi, daha çok deneysel çalışmalar yapar ve paranormal fenomenleri açıklamaya çalışır. Bazen bu iki kelime birbirinin yerine kullanılsa da, mana bakımından ince bir ayırım vardır. Allan Kardec'in görüşünü ve çalışmalarını daha da geliştiren ülkemiz spiritüalistlerinden Bedri Ruhselman (1898-1960), Neo-Spiritizm görüşünü ortaya koymuştur. Bedri Ruhselman bu görüşünü tamamen yaptığı deneysel çalışmalar (medyumik çalışmalar, ruhsal irtibat celseleri) üzerine inşa etmiştir. Devamında aynı şekilde Ergün Arıkdal'ın (1936-1997) çalışmaları da önemlidir.

Bildirimde (makalemde) spiritüalizm ve spiritizmin kısa geçmişi ile, bilhassa ülkemizde yapılmış deneysel çalışmalarda, ruh konusunda elde edilmiş bilgilere yer verilecek, bu bilgiler çerçevesinde ruh kavramı ve bu bilgilerin güvenilirliği felsefî ve dinî yönden de irdelenecektir. Bu bilgilere kaynak olan ruhsal irtibat celselerinin ve medyumik çalışmaların nasıl yapıldığı konusuna da değinilerek, bu çerçevede *medyumluk nedir?*, *neo-spiritizm nedir?* sorularına cevap verilecektir. Bu çalışmanın amacı, bize çok az bilgi verilmiş olan ruh hakkında (İsra Suresi 85. Âyet) değişik bir bakış açısı (spiritist bakış) sunmak ve görüşün ontolojik yansımalarını göstermektir. Bunu yaparken de yerli ve yabancı çeşitli kaynaklardan faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ruhçuluk / Spiritizm, Medyum / Medium, Ruh / Spirit, Tekâmül / Evolution

Tanzimat Dönemi Osmanlı Ahlâk Düşüncesinde Ruh Kavramı: Abdurrahman Şeref Örneği

Yusuf İzzettin AKTAŞ⁶⁸

Kadim bir tarihe sahip olan İslâm ahlâk düşüncesine dair ilk eserler İslâm felsefe tarihlerinde ilk İslâm Filozofu olarak tanımlanan Kindî ile birlikte vücuda gelmiş ve bu tarihten itibaren düşünce tarihi içerisinde İslâm Filozoflarının varlık ve bilgi alanındaki görüşlerinin yanında ahlâk düşüncesine ait görüşleri de yer bulmuştur. Bu tarihi süreç içerisinde İbn Miskeveyh'in kaleme aldığı Tehzibu'l-Ahlâk adlı eser, ahlâk alanında yazılan ilk sistematik eser olmanın yanında ahlâk düşüncesi bağlamında sürecin oluşum safhasının

68 Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İslâm Felsefesi Anabilim Dalı, yusufaktas@comu.edu.tr

tamamlandığına da işaret eder. İbn Miskeveyh'in ardından gelen Nasiruddin Tûsî'nin telif ettiği Ahlâk-ı Nâsirî ile ahlâk eserlerinin yapısı bütüncül bir şekle kavuşmuş ve Tedbiru'n-Nefs (nefsin idaresi), Tedbiru'l-Menzil (ev idaresi) ve Tedbiru'l-Müdün (Devlet yönetimi) başlıkları altında üç ana bölümde tasnif olmuştur. Bu taksim Tusî sonrası yazılan neredeyse bütün ahlâk eserlerinde kabul edilmiş ve ahlâk eserlerinin ilk bölümleri Tedbiru'n-Nefs başlığı altında ruhun/nefsin kuvveleri bahsine tahsis edilmiştir. Ahlaka mevzu olacak fiil ve hareketlerin anlaşılması, insanın ruhî/nefsî kuvvelerinin incelenmesi ile mümkün olduğundan ruh/nefs konusu klasik ahlâk eserlerinin ilk bölümlerinde ele alınmıştır. Ahlâk eserlerinde bu kuvveler bazen nefsin güçleri olarak isimlendirilse de nefs ve ruh arasındaki ayrımın çok da belirleyici olmadığı bu iki kavramın birbirlerinin müteradifi olarak kullanıldığı görülmektedir.

Klasik İslâm ahlâk teorisinin üzerine inşa edildiği ruh düşüncesi, Tanzimat sonrası Osmanlı düşünce dünyasına intikal ettiğinde, küresel ölçekte yaşanan ilmi, felsefi, ekonomik ve sosyal hadiseler çerçevesinde bir kısım değişikliklere uğramıştır. İnsanın metafizik ile olan irtibatını sağlayan ruhun nerede durduğu, ne şekilde yorumlandığı ahlâk noktai nazarından mühim bir mesele arz etmektedir. Ruh anlayışında yaşanan bu değişimin bir ayağı makro âlemde (küre ölçeğinde) yaşanan değişimlerle açıklanabileceği gibi mikro âlemde (Osmanlı Dünyasında) yaşanan toprak kayıpları, siyasi ve ekonomik alanda Batı karşısındaki inhibitin oluşturduğu psikolojik travmanın da etkisinin olduğunu varsaymak gerekir.

Tanzimat Fermanının ilanı sonrasında ortaya çıkan ahlâk eserleri ve risaleleri arasında bu çalışmada merkeze alacağımız eserin ve müellifinin kendine özgü bazı hususiyetleri mevcuttur. Abdurrahman Şeref Efendi'nin ulema sınıfından değil de kalemiye (bürokrat) sınıfından olması, eserin II. Abdülhamit döneminde kalem alınmış olması, eserde klasik İslâm ahlâk nazariyatından kopmadan Batı ahlâk düşüncesini de nazar-ı itibara alarak inşa edilmiş olması bu çalışmada Abdurrahman Şeref'in İlm-i Ahlâk (1316) adlı eserinin merkeze alınmasını gerektirmiştir.

Bu çalışmada ilk olarak klasik İslâm ahlâk eserlerinde yer alan ruh/nefs kavramının ve bunun kuvvelerinin ne şekilde ele alındığı, klasik ahlâk teorisindeki değeri ele alınacaktır. Daha sonra Tanzimat sonrası modernleşme hareketleri ile birlikte Osmanlı Düşünce dünyasında ahlâk alanının oynadığı rolün, devletin siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda mevcut bulunduğu şartlarla irtibatlı olduğu ve çözüm arayışlarının ahlâk alanına da sirayet ettiği üzerinde durulacaktır. Bu ivedi çözüm arayışları içerisinde ruh kavramının nerede durduğu, kavramsal hiyerarşideki yeri ve ne şekilde tanımlandığı, Abdurrahman Şeref Efendi'nin İlm-i Ahlâk adlı eseri üzerinden tasvir edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, Ruh, Osmanlı Düşüncesi, Abdurrahman Şeref.

Ruh-Beden İlişkisinin Modern Psikolojiye Yansımaları

Rananur FIRAT⁶⁹

Psikoloji kelimesi kök olarak ruh-zihin, bilgi kelimelerinden oluşmaktadır. Modern psikolojinin inceleme alanları ise insan ve davranışlarıdır. Ancak psikolojinin bir disiplin olarak ortaya çıkmasından önce felsefe alanında yapılmış bir çok araştırmalar neticesinde tohumları atılmıştır. Bu tohumlar ilk olarak ruh-beden ilişkisi hakkında yapılan araştırmalar olmuştur.

⁶⁹ Arş. Gör., ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi, rananurfirat@comu.edu.tr

Ruh-beden hakkında en eski çağlardan bu yana antik filozofların merak konusu olmuş ve ruh-beden/madde ilişkisini idrak etmeye çalışmışlardır. Onların bu ilişkiye ve ayrıma dair yaptıkları atıflar modern psikolojinin oluşumunu etkilemiştir ve bugünkü hale gelmesini sağlamıştır. Modern psikolojiye dair istidlal yapılabilmesi için ruh-beden ilişkisinin tarihsel serüveni bilmek gerekmektedir.

Bu serüven, Eflatun’la başlayan ruhun ölümsüzlüğü, Aritoteles’in ruh-beden ayrımıyla ve ruhun ne olduğu değil de nasıl işlediğini ilgilenmesiyle, psikolojiye tohumlar serperek devam etmiş ve son olarak modern psikolojinin gelişiminde büyük rol oynayacak Descartes’le ruh-beden dualizminin anahatları çizilmiştir. Descartes tüm insanların ikincil bir varoluşu olduğunu, madde/bedenle, maddesel olmayan, düşünen bir akıl ya da ruhtan oluştuğunu ortaya koymuştur. Descartes’in bu çalışması daha sonra psikolojinin önde gelen akımlarına yol açıcı bir etken olmuştur.

Bu araştırmada modern psikolojinin ortaya çıkmasındaki felsefi tartışmalardan olan ruh-beden ayrımının tarihi serüveninin ne olduğuna, hangi noktada şekillendiğine ve psikolojiye nasıl yansıdığına dair cevap aranacaktır. Bu cevaplara, günümüze kadar yazılmış tüm akademik çalışmalar incelenerek , literatür taramasıyla ulaşılabacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ruh-beden dualizmi, Modern psikoloji, Aritoteles, Descartes.

9. Oturum

Avustralya Aborijin Dininin İnşasında Yaratıcı Ruhların Rolü: Düş Zamanının Kahramanları

Ümit TABAR⁷⁰

Dünyanın yaşayan en eski halklarından biri olarak bilinen Avustralya Aborijinlerinin hayatları, doğumdan ölüme kadar ruhlarla kuşatılmıştır. İnançlarının dayandığı temel unsurlar olan bu doğaüstü varlıklar, yeryüzünden ve gökyüzünden insan yaşamına ve tabiatın döngüsüne olan müdahaleleriyle bilinmektedirler. İçinde yaşadıkları doğal alanlara hâkimdirler ve iyi olanları gökyüzünde; kötü olanları arzın derinliklerinde mekân bulurlar. Bu kadim kültürün sahipleri, bir grup ruh tanrının evreni, düş zamanında yarattığına inanırlar. *Düş zamanı (Dreamtime)* denen bu kutsal zaman, yaratılış anını kapsar ve insanların içinde yaşadığı kötü zamanla iç içedir. Zamanın başlangıcından içinde yaşanan zamanı, mekânı ve ruh atalarından meydana gelmiş tanrıları da kapsayarak sürekli bir olaya dönüşür. Animist öğelerin temellendirdiği yaratılış zamanı, Aborijin halklarına bahsedilen tüm yaşamı, birbirine bağlı köklü bir sistemi, büyük ebedi arketipleri ve düş zamanında ortaya çıkan ruh atalarının karışmasıyla ortaya çıkan geniş bir ilişki ağını sembolize eder. İşitilen ve inanılan bu mitlerin etkisiyle hem bu ruhlar bireyler tarafından içlerinde hissedilmekte hem de yaşadıkları her yerde bu ruhlar tarafından kuşatıldıklarına, izlenildiklerine, bazen hasta edilip öldürüldüklerine; çoğunlukla kutsanıp muhafaza edildiklerine inanılmaktadır. Yerli havsalasında gerçeklik yoktur; var olan her şey ruhlardan ve rüyadan ibarettir. Bu çalışmada, Avustralya Aborijinlerinin kültüründe ruhların yeri ve rolleri gözden geçirilerek asırlardır onların yaşayışlarına nasıl yön verdikleri; sosyal ve bireysel olaylara ruhların nasıl müdahale edip ritüellerde nasıl temsil edildikleri incelenecektir. Çalışma esnasında, fenomenolojik bir yaklaşımla, dini ve antropolojik veriler irdelenerek, sonuçlar derlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Aborijin, Totemizm, Düş Zamanı, Yaratıcı Ruhlar.

Kapitalizmin ruhuna teolojik bir eleştiri: Göksel dinler ekseninde bir bakış

Aslan Savaş DEMİRCAN⁷¹

Kapitalist ruh, doğası gereği çoğu aza tercih eder. Salt akılcı, faydacı, fırsatçı, hırslı, hedonist ve bencildir. Ekonominin tanımında yer alan “sınırsız ihtiyaç” kavramında bile kendini göstererek özellikle çağımızda tüketimi azami dereceye getirmeye kendini adar. Bunun için insanın mana tarafını yok sayarak tüketimi engelleyecek tüm iç bariyerleri ortadan kaldırmayı amaçlar. Oysa insan maddi varlığının yanı sıra mana tarafı ile de vardır ve varlığını devam ettirir. Bu mananın rehberliğini ise göksel dinler yapar. Bu göksel rehberlerin insanlığa tavsiye ettiği tok gözlülük, paylaşma, rızka rıza, tevekkül, itidalli davranmak, mutluluğu manada aramak, gibi kavramlar ile kapitalist ruh’un doymak bilmez niteliği, kar doruklaştırmayı, sınırsız tüketim gibi kavramlar birbirine zıt olduğu gibi insanlığın ihtiyaç duyduğu mutluluğu ve toplumsal refahı getirmemiştir. Bu çalışmanın amacı iki hayati fenomen olan kapitalizm ve dini değerlerin irdelenmesi ile batı kültürünün bir ürünü olan ve sonu “izm” ile biten eko-politik teorisinin insan ruhuna ve doğasına aykırılığını incelemek ve

70 Doktora Öğrencisi, ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, tabarumit@gmail.com

71 Doktora öğrencisi, ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, asavasdemircan@gmail.com

dolayısıyla toplumsal refaha giden yolda bir çözüm kümesi önermek olacaktır. Nitekim kapitalist ekonomik faaliyetlerin öncelikli amaçları arasında asla toplumsal refah yoktur. Bireyci, liberal ruh'un toplumsal refahı beraberinde getireceğini savunulmuştur. Referans olarak alınan göksel dinler manevi yol gösterici olarak daima insanlığa tavsiyelerde bulunmuş, refah ve mutluluğun bu tavsiyelerde olduğunu savunmuştur. O yüzden de genel anlamda batı kültürünün özel anlamda ise insan tamahkârlığının bir sonucu kapitalist ruh'a, söz konusu göksel dinler ekseninde bir bakış en azından binlerce yıllık bir tavsiyeler manzumesi ekseninde de düşünmemizi sağlayarak gelecek adına bir yol haritası çizmemiz için gerekli bakış açısını bizlere verecektir. Böylece, göksel dinlerin savları ile kapitalist ruh'un nasıl birbirlerine uyumsuz olduğu sonucuna rahatlıkla varılabilecek aynı zamanda sosyo-ekonomik çözümler için bir adım atılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göksel Dinler, Kapitalizmin Ruh, Ekonomi

Zerdüştlükte Ruhun Mahiyeti ve Yeniden Dirilme İnancı

Yusuf YIKMAZ⁷²

Zerdüştlüğün temel öğretilerini anlamak, Ortadoğu'da kendisinden önceki kültürleri ve kendisinden sonra gelen dinlerin inançlarını yorumlayabilmek için oldukça önemlidir. Çünkü Zerdüştlüğün sadece ortaya çıktı İran coğrafyasını değil daha geniş coğrafyaları etkilediği görülmektedir. Bu din Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinleri etkilemiştir. Batı'da dinler tarihi üzerine incelemelerde bulunan birçok araştırmacı ruh unsuru ve ahiret inancı konusunda özellikle Yahudiliğin birinci diaspora ve sonrasında, Zerdüştlükten oldukça etkilenmiş olduğunu söylemekte. Zerdüştlük ahiret inancı bakımından dünyanın en eski dini geleneklerinden birisini oluşturmuştur. Bu inancın temelinde ise ruh düşüncesi ve ruhun yeniden dirilmesi yatmaktadır. Zerdüştlüğün kutsal kitabı Avesta'ya göre insan *Mainyu* ve *Gaetha* olmak üzere ilki manevi ikincisi maddi iki temel unsurdan meydana gelmiştir. Bir kişi öldüğünde ise bu unsurlardan maddi olanı dünyada kalırken, manevi olanı yani ruhu öte dünyaya göç eder. Zerdüştlüğe göre ölen kişinin ruhu üç gün üç gece boyunca dünyada kalır ve daha sonra ilahi yolculuğa başlar. Dünya hayatı tamamen sona erdiğinde, varlıklar diriltilmeye başlandığında, ilk olarak *Gayomart*'ın (Zerdüştlüğe göre ilk insan) daha sonra ise elli yedi yıl içinde diğer tüm insanların dirilmesi tamamlanacaktır. Her insanın ruhu, bedeninden ayrıldığı yerden diriltilecektir. Çalışmamızda Zerdüştlükteki ruh unsurunun nasıl bir mahiyet arz ettiğini ve dini inanç bakımından yerini sorgulayacağız. Ayrıca ahiret inancı bağlamında ruhun yeniden dirilişi ile ilgili konularda nasıl bir doktrine sahip olduğunu anlamaya çalışacağız. Çalışmamız iki bölümden meydana gelecektir. İlk bölümde ruh inancının ve yeniden dirilmenin Zerdüştlükte nasıl bir inanç temeline oturtulduğu incelenecek, ikinci bölümde ise Ahiret inancı olan dinlerden Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam ile karşılaştırarak açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Zerdüştlük, Ruh, Yeniden Dirilme.

⁷² Arş. Gör., ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi, yusufyikmaz@comu.edu.tr

**Post-Modern “Zeitgeist” - Bireysel Algıdaki İlahi Kavramların Post-Modern Dünyadaki
İronik Dönüşümü/ Metamorfozu**

Onur Gül⁷³

21. yüzyıl kapitalist temelli ve – eko-politik/kültürel – sınırları flulaştıran post/modern merkezli bir “evrensel köy” dizayn etme temayülü ve buna mukabil homojen, küresel ve kapitalist bir ruh/zihin inşa etme süreçleri, kültürlerin geleneksel ve yerleşik olan kodlarını sarsmaktadır. Bu çerçevede yepyeni bir insan modellemesi inşa etme sağı güdülmüştür: yetinmeyen, başkalarının aleyhine dahi olsa hep daha fazlasını isteyen *homo economicus* (“ekonomik insan”); başka bir ifade ile çıkar peşinde ve buna bağlı olarak estetik, gösteriş ve lüks peşinde koşan insan. Bu, özellikle kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte yeryüzü beşeriyetinin manevi /dinî değerleri tarumar eden bir olgu haline dönüşmüştür.

Günümüzde bu bilimsel probleme örnek teşkil edecek sayısız gösterge bulunmaktadır. Fakat bu sayısız örnekler içersinde kapitalist ruh/bilincin izini sürebileceğimiz en göze çarpan gösterge, insanın temel ihtiyacı olan beslenme ve besin anlayışındaki değişimde kendisini göstermektedir. Postmodern dünyada insanlar yeme eylemini bir şova dönüştürerek, onu şükredilmesi gereken bir nimet olarak değil, estetik bir obje olarak görmeye başlamıştır; örneğin güzel bir tabakta sunulmayan yada göze hitap etmeyen mönüler insanın beğenisine hitap etmemektedir, şükretmek ise algısal lügatda unutulmaya yüz tutmuştur. Eskiden kuru bir ekmeğe nimet gözüyle bakılıp şükredilirken veyahut her yemek öncesi ve sonrası yemek duasına kalkışılırken, günümüzde özellikle medyanında etkisiyle, besinin temel ihtiyaç olduğu anlayışı terkedilerek yerine popüler kültürün esestetiksel yemek anlayışı geçirilmeye çalışılmaktadır. Farkında yada farkında olmadan besinin estetiksel karakterine odaklanan insan, tanrısal/manevi haz ve mutluluğun kaynağı olan nimet ve şükür kavramlarını tali plana iterek seküler-kapitalist çarkın materyal/estetik güzelliklerine meylederek onun dişilisi haline gelmektedir.

Bildirinin tezi (genel tez), postmodern dönemin davranış ve motivasyon kodlarını ören Zeitgeist’in suni gerçeklik dünyası olan televizyon aracılığıyla manevi duyguları ucûbeleştirme potansiyeli taşıdığıdır.

Alt tez: Nimet ve şükür gibi ilahi kavramların post-modern dönemde flulaşmıştır.

Bu tez bu çalışma kapsamında birey düzeyinde sınırlanacaktır. Post-modern dönemin “Zeitgeist”i insanın manevi duygularında bir değişikliğe sebep olmuş mudur? Bizim iddiamız bunun olduğu yönündedir. Dolayısıyla bunun nedeni nedir ve bu ilişki nasıl açıklanabilir? Buradaki temel amaç, nimet ve şükür gibi ilahi kavramlarının post-modern/kapitalist yemek kültürü çerçevesinde nasıl evrildiğini göstermektir.

Bu bölümde postmodern ruh tezini savunabilmek için onun ayrılmaz seküler katmanı ve postmodern süreçleri harekete geçiren kapitalizm kuramı ve onun inşa ettiği ruhda ele alınıp iki sütunlu bir teorik çerçeve geliştirilecektir.

Post-modern dönemde televizyon kültürünün bireyin ruhu üzerindeki etkisi bağlamında; yemek programlarındaki algı inşa edici faktörler göz önünde tutularak nimet ve şükür kavramlarının bu programlar yoluyla nasıl flulaştırıldığı ve kapitalist ruhu biçimlendirdiği göstergebilimsel metod çerçevesinde gösterilmeye çalışılacaktır.

Bizi dünyaya açan televizyon faktörü ve programlarının söylemsel incelemesinden yola çıkarak nimet ve şükür kavramını bu mecra çerçevesinde nasıl flulaştırıldığına dair somut göstergesel/göstergebilimsel buluntular açıklanacaktır.

⁷³ Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, onurpolitik17@gmail.com, 0542/207 10 81.

Bu çalışmada şükür ve nimet gibi ilahi kavramlar seküler-kapitalist anlayışın ürünü olan televizyon programları aracılığıyla nasıl dönüştürüldüğü somut söylemsel göstergeler aracılığıyla ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Post-modernizm, Kapitalizm, Televizyon, Şükür, Nimet.

الروح عند ابن سينا من خلال قصيدته العينية دراسة في التلقى النقدي المعاصر

Ayman Ibraheem TEALIP⁷⁴

أيمن إبراهيم تعيلب

تعد القصيدة العينية لابن سينا من أشهر شعره على الإطلاق تميزت بغلبة الفكر والتأمل والتعبير الفلسفي والعلمي والأدبي. ويعالج هذا البحث فلسفة الروح وكنهها ودلالاتها وظاهرها وباطنها في هذه القصيدة كما تجلت في رؤى النقاد في الخطاب النقدي المعاصر.

يعد ابن سينا من أشهر الفلاسفة المسلمين على الإطلاق عاش بين عامي (375 – 428 هـ) - (985 – 1037 م). أي في الربع الأخير من القرن الرابع الهجري والربع الأول من القرن الخامس، وقد عمر ثلاثاً وخمسين عاماً، كتب فيها مائتين وستة وسبعين مؤلفاً، وقد نبغ ابن سينا في علوم شتى: في المنطق والطبيعات والإلهيات والرياضيات والموسيقى والفلك والطب واللغة والشعر. ولقد ظل ابن سينا يعاني سر الروح وحقيقتها وخلودها وحلولها في الجسم ثم مفارقتها له إلى عالم الخلود على طوال حياته الفلسفية والشعرية، فقد عبر الفيلسوف عن معاناته الفكرية والروحية لعالم الروح بالسنة عدة، تارة بلسان القاص، وتارة بلسان الفيلسوف، وتارة ليست أخيراً بلسان الشاعر، وكانت معاناته في جميع ألوان تفكيره عميقة متشعبة بلغ فيها قمة الفكر الإنساني والشعري على السواء. وقد ترك ابن سينا أثره الفلسفي والعلمي والجمالي الواضح العميق في فكر العصر الوسيط سواء في الفكر العربي والغربي على السواء.

منهجية البحث

سوف نكتفي في هذا البحث بمعالجة ابن سينا سر الروح في شعره خاصة قصيدته العينية الشهيرة وكيف جسد فيها معاناته من الناحية الجمالية والفكرية. ولكننا لن نكتفي بمعاناة الشاعر الخاصة بل سيتسع بحثنا للوقوف على ألوان هذه المعاناة كما تجلت في أعمال النقاد العرب المعاصرين لدى النقاد الآتين: الدكتور محمد رجب البيومي، والدكتور زكي نجيب محمود، والدكتور عبد الكريم إليافي. والدكتور شوقي ضيف، والدكتور أحمد أمين، والدكتور عبد العزيز الأهواني. والشاعر جبران خليل جبران. وسوف نقف في هذا البحث على المذاهب النقدية والفكرية والجمالية لهؤلاء النقاد: كل ناقد على حدة بما يكشف لنا عن ألوان تلقيهم الجمالية والفكرية وذلك في ضوء نظريات مدرسة التلقى في جانبها الألماني لدى الناقد الفيلسوف إنجاردن، وهانز روبرت ياكوس.

الكلمات المفتاحية: الروح، النفس، الخلود، النقد

الفرق بين الروح و النفس و علاقتهما بالجسد في القرآن الكريم

Youcef SAMAH

الروح و النفس مصطلحان غامضاً الدلالة ، توقف الفلاسفة عندهما منذ قديم الزمان ، فقد عبر أفلاطون عن الروح بأنها جوهر الإنسان و كينونته و محركه، وذكر بأن الروح تتكون من النفس و العقل و الرغبة، أما أرسطو فقد رأى أن الروح مركز الوجود، وقد جمع الروح مع الجسد و لم يعتبر وجودها مستقلاً.

⁷⁴ Prof. Dr. Suez University/ Faculty of Arts, drtealip@hotmail.com

و الروح و النفس من المفاهيم القرآنية التي جلبت أنظار العلماء و الباحثين نحوهما ، فبحثوا و بدلوا مافي وسعهم لفهم معانيها ، و صرفوا همهم العالية لكشف أسرارها ، إلا أنهم لم يصلوا إلى نتيجة موحدة و أجوبة قطعية في ذلك ، و كما هو معلوم فإن أسرار القرآن لا تنتهي ، كما قال سبحانه و تعالى : (وَ كُلُّ شَيْءٍ فَصْلَانَهُ تَفْصِيلاً) . و مازال الباب مفتوحا لكل مجتهد ، و لكن كلمة الروح لم تأخذ حقها من وجهة نظرية و كذلك النفس ، بل إن الروح قد اختلطت مع النفس في بعض التفسيرات و استعملت إحداها مكان الأخرى و صار هذا المفهوم شائعا كقاعدة لمن لم يدرك مفهومها بالضبط. لهذا سينطلق بحثي من الأسئلة التالية : ماهي النفس ، و ماهي الروح؟ و ماهي العلاقة و الاختلافات بينهما؟ و ما هو دورهما في الجسد و علاقتهم به ؟.

و للإجابة عن هذه الأسئلة سأعتمد المنهج التاريخي فيما يخص نصوص القرآن الكريم و أقوال العلماء ، و على المنهج الوصفي التحليلي فيما يخص تناول المادة العلمية و تحليلها.

الكلمات المفتاحية : الروح ، النفس ، الجسد ، القرآن .

الأسرار الخفية للروح عند الشيخ الأكبر محي الدين بن عربي

Anas KATEA⁷⁵

تهدف هذه الدراسة إلى كشف أسرار الروح كما تجلّت في فكر الشيخ الأكبر محي الدين بن عربي الذي يعد واحدا من أعمق مُنظّري الفكر الصوفي، وقد تحدث في مواضيع كثيرة من كتبه عن رؤيته لمفهوم الروح معتمدا على التجربة الروحية الكشفية الصوفية.

وتتبع إشكالية هذا البحث في محاولة فهم تجليات الروح بين عالم الشهود وعالم الغيب الذي تدلّت منه خفية لطيفة لتدخل إلى القفص الجسدي الترابي محاولة بعد ذلك العودة إلى محلها الأسنى.

وخلص البحث إلى أن ابن عربي قد فهم أن حياة الجسم الظاهرة من آثار حياة الروح كنور الشمس الذي في الأرض من الشمس فإذا مضت الشمس تبعها نورها وبقيت الأرض مظلمة، كذلك الروح إذا رحل عن الجسم إلى عالمه الذي جاء منه تبعته الحياة المنتشرة منه في الجسم الحي وبقي الجسم في صورة الجماد في رأي العين، فيقال مات فلان، وتقول الحقيقة: رجع إلى أصله، "منها خلقناكم وفيها نعيدكم ومنها نخرجكم تارة أخرى":

وقد بيّن ابن عربي أن الروح خُلقت قبل الأجسام، أي أن الروح قد قدرها الله وعيّن لها لكل جسم وصورة روحها المدبر لها، وأنها شرفت بالنفخ الإلهي: "ونفخت فيه من روحي، فقعوا له ساجدين"، فسجود الملائكة لم يكن لطينة آدم، بل للروح التي نُفخت فيه.

ويرى ابن عربي أن وظيفة الإنسان هي تحرير الروح من سطوة الهوى التي يُكبّل اعتاقها من الجسد.

الكلمات المفتاحية: ابن عربي، الأسرار، الروح، عالم الغيب، عالم الشهادة

⁷⁵ Yüksek lisans öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim University, anasosama8187@gmail.com

Thair ALATALLA

ثائر العطالله

وهي مخطوطة لطيفة لمؤلفها: عبيد الله ابن مُحَمَّد الإمام العابد شيخ الحَنَفِيَّة ركن الدِّين البارساه

السَّمَرَقَنْدِي ت 701 هـ تذكرُ كتب التراجم أنه كان مدرّساً في ظاهرية دمشق وكان مكباً على المطالعة والتعليم ويُذكر من اجتهاده وتعبده قيامه بمائة ركعة في اليوم والليلة.

وتأتي أهمية هذه المخطوطة لكونها لعلم بارز من مشايخ الحنفية المتكلمين وله تأليف في العقيدة والفقه والأصول وله قدم راسخة في العلم

إضافة إلى انتساب هذه الرسالة إلى القرن السادس الهجري ومطلع القرن السابع حيث يتزامن هذا مع وجود مؤلفات في موضوع الروح لاسيما كتاب ابن قيم الجوزية 691-751 هـ "الروح" الذي يعدّ من الكتب المهمة في هذا الباب وربما يوجد نسب ونسبة بين هذه التأليف

يُذكر أن لمؤلفنا رحمه الله الكثير من التصانيف وهي تصانيف مهمة في موضوعها عظيمة النفع وأبرزها:

1. جامع الأصول في بيان القواعد الحنفية والشافعية في أصول الفقه الذي قام بتحقيقه الأستاذ عصمت غريب الله شمشك الصادر من منشورات وقف الديانة التركي 2020م
2. الرسالة الركنية من العقائد الدينية وهي مطبوعة أيضاً.

وبقية تصانيفه لم تُحقّق - فيما أعلم وفق بحثي - بعد وتنتظر النور على أيدي المخلصين والمحبين وأبرز هذه الكتب:

1. إعجاز القرآن - في التفسير
2. حقيقة العالم الكبير والصغير - في التصوّف
3. رسالة في الاعتقادات - في الكلام
4. رسالة في التوبة - في الموعظة
5. رسالة في علم الحقيقة - في التصوف
6. رسالة في العبادة والعبودية - في التصوف
7. رسالة في معرفة الإنسان - في التصوف
8. رسالة في التصوّف والفلسفة والكلام
9. شرح أسماء الله الحسنى = المستخلص من المقصد الأسنى

هذا عن المؤلف أما عن الرسالة التي نحن بصدد تحقيقها فقد تضمنت العناوين التالية:

1. مقدمة بحمد الله والثناء عليه ثم الصلاة على النبي وآله وصحبه والاستهلال في بيان حقيقة الروح
2. مسألة في بيان أن العذاب الأخروي يقع للروح والقلب وبسط الخلاف في ذلك مع الأدلة.
3. فصل في بيان أقاويل الصوفية في الروح.
4. مسألة في بيان أن الأرواح البشرية قبل دخولها القوالب جنود مجنّدة بينها اتّلافات واختلافات.
5. قسم في التصفيات (من صفت طبائعه الأربع تخلص عن المهلكات ...)
6. بحث في ملكوت البشر.
7. مسألة في أنّ الروح الحيوانية جسم لطيف على صورة إنسان ومحلها تجاوير القلب..
8. مسألة مناقشة قول الفلاسفة الإنسان هو الروح فقط والثواب والعقاب للروح لا للقلب.
9. فصل مناقشة الاختلاف في قول النبي صلى الله عليه وسلم من عرف نفسه فقد عرف ربه

10. فصل هل يمكن معرفة حقيقة الروح بالكشف القلبي؟
11. مسألة اختلاف أهل السنة في قضية هل تفنى الروح الناطقة الإنسانية عند نفخ الصعق أم لا؟

عنوان المخطوطة: رساله في الروح تاريخ وفاة المؤلف: 701 هـ عدد الأوراق : 7-14 ق

عملنا:

سنقوم بتحقيق هذه الرسالة وفق الأصول العامة للتحقيق علما أنّ لهذه الرسالة ثلاث نسخ عثرنا على واحدة والثانية في طريقها إلينا والنسخة التي بين يدي الآن هي نسخة نظيفة خالية من النقص عليها بعض الحواشي الجانبية

وبما أن هذا البحث سيقدم إلى مؤتمر علمي فلن نستطيع التوسع كثيرا مراعاة للحدود القصوى التي يفرضها النظام العام للمؤتمرات لذلك سنقتصر على تحقيق هذه الرسالة دون الدراسة المستفيضة مقدمين بترجمة وافية عن المؤلف من المصادر المعتبرة

سنحاول تقديم الآراء العامة لهذا المؤلف من خلال رسالته وفق دراسة استقصائية ضمن حدود هذه الرسالة.

والله الموفق